

Confessio

A tartalomból:

TÉMA: Úton a választások felé

Püski Lajos: Ismeret és választás

Szűcs Ferenc: A bibliai választások üzenete a választások évében

F. Földi Rita: Mindennapi választásaink lélektani háttere

Körkérdés: Hogyan dönt a keresztyén ember? –

akik válaszolnak: Bagdán Zsuzsanna, Bod Péter Ákos,

Gryllus Dániel, Kránitz Mihály, Miklóssy Endre, Végh László

Berez Ágnes: Benda Kálmán öröksége

Végh László: Jézus tanítványai és a mai keresztyén egyház

2014

1

KIADJA A MAGYARORSZÁGI
REFORMÁTUS EGYHÁZ

Confessio

A Magyarországi Református Egyház Figyelője

Harmincyolcadik évfolyam 2014/1

Felelős szerkesztő: CSOMA ÁRON

Kiadja és terjeszti
a Magyarországi Református Egyház
Kálvin János Kiadója

Szerkesztőség:
Budapest XIV., Abonyi u. 21.
Pf. 5., 1440 – Telefon: 343-7870
E-mail: confessio@reformatus.hu

Kiadóhivatal:
Budapest XI., Bocskai út 35.
Pf. 416. 1519 – Telefon: 386-8267, -77
Telefax: 466-9392
e-mail: kalvin_kiado@kalvinkiado.hu
honlap: www.kalvinkiado.hu

Nyomdai előkészítés: Spák Zsuzsa
Nyomás és kötés: HVG Press Kft.
Felelős vezető: Erényi Ágnes

ISSN 0133 8889

Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy átutalással a Református Kálvin Kiadó
11711034-20856731 számlájára.
Előfizetési díj egy évre 5200 Ft,
egy szám ára 1300 Ft

Előfizetési díja nyugati terjesztésben
befizethető a fenti forintszámlára.

Megjelenik negyedévenként

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

CSOMÓS JÓZSEF
a szerkesztőbizottság elnöke
GALSI ÁRPÁD felelős kiadó

ALBERT GÁBOR
ALBERT ZSUZSA
BOD PÉTER ÁKOS
BÖLCSKEI GUSZTÁV
DOBOS LÁSZLÓ (Pozsony)
DOMAHIDY ANDRÁS (Ausztrália)
HEGYI-FÜSTÖS ISTVÁN
HUSZÁR PÁL
KÁNYÁDI SÁNDOR (Kolozsvár)
KULIN FERENC
STEINBACH JÓZSEF
TÓTH KÁROLY
TÓTH-MÁTHÉ MIKLÓS

SZERKESZTŐSÉG

GALSI ÁRPÁD
CSOMA ÁRON
REGIUS JUDIT szerkesztőségi titkár

A Confessio egyes számainak megjelenési ideje:
1. szám: március 20; 2. szám: június 20;
3. szám: szeptember 20; 4. szám: december 20.

Ára: 1300 Ft

TARTALOMJEGYZÉK

MEDITÁCIÓ ÉS IMÁDSÁG

Püski Lajos: Ismeret és választás	3
Muraközy Gyula: Népemért könyörgök.....	5

TÉMA: Úton a választások felé

Szűcs Ferenc: A bibliai választások üzenete a választások évében	6
F. Földi Rita: Mindennapi választásaink lélektani háttere.....	11

Körkérdés: Hogyan dönt a keresztyén ember?

Miklóssy Endre: A választásos legitimációról.....	16
Bod Péter Ákos: A politikai választásról.....	19
Gryllus Dániel: Kiről hisszük el, hogy szándéka szerint Isten bölcsessége van a szívében?	22
Bagdán Zsuzsanna: Tiszta szívvel választani	24
Végh László: Válaszúton.....	26
Kránitz Mihály: A legjobb választás.....	29

TANÚSÁG

Berecz Ágnes: Benda Kálmán öröksége	31
---	----

SZÉPMÍVESSÉG

Leleszi Balázs Károly versei: Intimitás; Menni, menni kell; Isten könnyei	38
Tóth-Máthé Miklós: Kossuth papja. Regény Könyves Tóth Mihályról (részlet)	39
T. Ágoston László: Keresztelők (elbeszélés).....	42
Zsirai László: Tavaszban áldott (vers).....	47
Petróczi Éva: San Fernando... (vers)	48

FIGYELŐ

Végh László: Jézus tanítványai és a mai keresztyén egyház	49
Kovács Ábrahám – Hörcsik Richárd: A debreceni diákok egyetemjárása Skóciában.....	56
Fekete Csaba: Egystrófásaink.....	79
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Ivánka Imre emlékezete – Forrásközlések szabadkőműves működéséről	95
Szalay László Pál: Angyalok városa – Fiatalokat mentő szolgálat Észak-Írországbán.....	107
Máthé György: Entrópia	111

Kiállítás

Békési Sándor: Ama Kárpit – Somodi Ildikó textilművész kiállítása..... 113

Könyvszemle

Erdei Sándor: Könyves Tóth Mihály könyve.

Tóth-Máthé Miklós: Kossuth papja 117

Karasszon István: Újabb lendület a Pentateuchos kutatásában.

Francia nyelvű ószövetség tudósok könyvéről..... 120

Karasszon István: Levelek – amelyek megváltoztatták

a XX. századot. Julius Wellhausen leveleinek gyűjteményéről 122

Bakonyi István: Petrőczy Éva: „Mint a gyerekkor” c. verseskötetéről..... 124

Horváth Erzsébet: „A szeretetben nincs félelem” – Héregi Kálmán

(szerk.): Kopjafa. Emlékezés Herczeg Lajos '56-os mártírra 127

A Kálvin Kiadó ajánlója

Fekete Károly – Ferencz Árpád: Vigasztaló szeretet.

Tanulmányok a Heidelbergi Káté teológiájáról..... 128

Fekete Ágnes: 40 nap. Böjti áhítatos könyv..... 128

Angol nyelvű tartalomjegyzék B/3

E S Z Á M U N K S Z E R Z Ő I :

Bagdán Zsuzsanna szerkesztő-újságíró, Reformátusok Lapja • **Bakonyi István** irodalomtörténész • **Békési Sándor** teológus, egyetemi tanár • **Berecz Ágnes** könyvtáros, gyűjteményi igazgató • **Berényi Zsuzsanna Ágnes** történész, tanár • **Bod Péter Ákos** közgazdász, egyetemi tanár • **Erdei Sándor** újságíró • **Fekete Csaba** lelkipásztor, főkönyvtáros • **F. Földi Rita** pszichológus, egyetemi tanár • **Gryllus Dániel** zeneszerző, előadóművész • **Horváth Erzsébet** egyháztörténész, egyetemi tanár • **Hörcsik Richárd** egyháztörténész, egyetemi tanár • **Karasszon István** teológus, egyetemi tanár • **Kovács Ábrahám** teológus, egyetemi docens • **Kránitz Mihály** római katolikus teológus, egyetemi tanár • **Leleszi Balázs Károly** költő • **Máthé György** fizikus • **Miklóssy Endre** építészmérnök, tanár • **Muraközy Gyula** (1892–1961) lelkipásztor, író, szerkesztő • **Petrőczy Éva** költő, irodalomtörténész • **Püski Lajos** lelkipásztor • **Szalay László Pál** lelkipásztor • **Szűcs Ferenc** teológus, egyetemi tanár • **T. Ágoston László** író • **Tóth-Máthé Miklós** író, költő • **Végh László** atomfizikus, egyetemi oktató • **Zsirai László** költő

MEDITÁCIÓ

Ismeret és választás

*„Honnan van ebben ez a bölcsesség és ez a csodatevő erő?
Hát nem az ács fia ez? ... És megbotrántoztak benne.”
(Mt 13,54-57)*

Mit tudunk Jézus gyermekkoráról?

Szinte mindenki tudna mesélni többet-kevesebbet Jézus születésének körülményeiről. Talán többeknek eszébe juthat az is, amikor a tizenkét éves Jézust felvitték a jeruzsálemi templomba. De a Szentírás ennél többet nem mond el Jézus gyermek- és ifjúkoráról, pedig ez sokak fantáziáját izgatja napjainkban is. Az evangéliumok azonban nem Jézus-életrajzok. Egészen más célból íródtak meg.

Bizonyára többekben felmerült már a gondolat, hogy milyen jó lett volna együtt játszani a gyermek Jézussal, vagy együtt gondolkozni, beszélgetni az ifjú Jézussal. Talán némelyek azért is gondoltak már erre, hogy akkor őrizhetnének tőle egy-két kis szuvenírt, melyeket akár egyfajta ereklyeként is mutogathatnának. A már világhírré szert tett Jézussal kapcsolatosan talán szívesen dicsekednének most egy közös fotóval.

Egyik alkalommal egy asszony így szólt a sokaságból Jézushoz: „Boldog az az anyaméh, mely hordozott, az emlők melyek tápláltak.” Jézus viszont így válaszolt: „De még boldogabbak, akik hallgatják és megtartják az Isten beszédét” (Lk 11,27).

A názáretiek azt hitték, hogy ismerik Jézust.

Kérdezve sorolják Jézussal kapcsolatos ismereteiket: „Nem Máriának hívják-e az anyját, testvéreit meg Jakabnak, Józsefnek, Simonnak és Júdásnak? Nem közöttünk élnek-e nővérei is mind? Elmondhatták, hogy mi jól ismerjük az egész családot, rokonságot, ahonnan származott. Valóban kicsi kora óta ismerhették Jézust is, hiszen közöttük nevelkedett. Elmondhatták, hogy „előtted ettünk, ittunk...” (Luk 13,26). Sokan irigyelhetnék a názáretiektől ezeket az ismereteket és élményeket. A média azonban abban az időben ezeket a részleteket nem kürtölhette világgá. De mire lehet jó, hasznos és mire lehet elég ez a hétköznapi sok ismeret Jézussal kapcsolatosan?

De akkor honnan van..., benne...?

Jézus Názáretbe nem csupán falubeliként vagy rokonként, gyerekkori ismerősként ment vissza. Híre már nyilvánvalóan régen megelőzte. Itt is rangrejtett Messiásként jelent meg. Valamit meg is sejtettek a názáretiek, hiszen egészen jó kérdést tesznek fel, amikor azt mondják, hogy ugyan mi gyerekségétől fogva ismerjük, de: „Honnan van ebben ez a bölcsesség és ez a csodatevő erő?” A kérdés eleje kettős értelemben is fontos lehet. Az egyik, hogy honnan van Jézusban ez a bölcsesség és csodatevő erő. A másik pedig, hogy maga Jézus honnan származik. De az utóbbit nem is igazán kutatják, hiszen ők úgy gondolják, hogy jól

ismerik az egész familiát. Csak a meglévő, általuk teljesnek tartott ismeretükre, tudásukra figyelnek. Pedig ez az ismeretük nagyon egyoldalú, hiányos, ezért veszélyes is lehet. A Krisztus titkát nem értik, és nem is kutatják. Az evangélista nem is beszél arról, hogy a zsinagógában Jézus felolvasta volna Ézsaiás könyve 61. részéből az általuk is ismert, híres messiási szakaszt, ahol ez van megírva: „Uramnak, az Úrnak lelke nyugszik rajtam, mert felkent engem az Úr. Elküldött, hogy örömhírt vigyek az alázasoknak, bekötözzem a megtört szíveket, szabadulást hirdessek a foglyoknak, és szabadon bocsátást a megkötözötteknek. Hirdessem az Úr kegyelmének esztendejét.”

Vizsont szomorúan igaz lett egy másik ézsaiási ige: „Hallván halljatok, de ne értsetek, látván lássatok, de ne ismerjete. Mert megkövéredett e nép szíve, fülükkel nehezen hallanak, szemüket behunyják, hogy ne lássanak, fülükkel ne halljanak, szívükkel ne értsenek, hogy meg ne térjenek és meg ne gyógyítsam őket” (Ézs 6,9-10).

Sok egyoldalú ismeretük miatt akkor nem ismerték fel a Filippi levél Krisztus-himnuszának igazságait: „Ő Isten formájában lévén nem tekintette zsákmánynak, hogy egyenlő Istennel, hanem megüresítette önmagát, szolgai formát vett fel, emberekhez hasonlóvá lett, és magatartásában is embernek bizonyult: megalázta magát és engedelmeskedett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig...” (Fil 2,6-11).

A hitelenség önsorsrontás.

Az egyoldalú, elfogult, előítéletes ismeretük túlhangsúlyozása akadállyá lett a názáretiek számára abban, hogy nyitott szemmel, füllel és szívvel figyeljenek a Jézusban megjelent isteni kegyelemre. Ezért megbotrántkoztak Jézusban. Megvetették, sőt elutasították őt. Nem is tett ott Jézus sok csodát.

A hitelenségünkkel gyakran mi is magunk alatt vágjuk a fát. Jézusnak lett volna hatalma, néhány beteg meggyógyításán túl, sokkal több messiási jelt tenni Názáretben hatalma bizonyítására és hitük erősítésére, de nem volt rá megfelelő a fogadókészség. A magukat egészségesnek tartók megsértődnének, és elutasítanák ma is, ha az orvos meg akarná őket gyógyítani. Itt is igaz Jézus mondása: „Tévelyegtek, mivel nem ismeritek sem az Írásokat, sem az Isten hatalmát” (Mt 23,29). A tanítványoknak is idő, sok ismeret és tapasztalat, és segítség is kellett ahhoz, hogy felismerjék a názáreti Jézusban a Messiást. Ezek után tudtak Jézus kérdésére hitvalló módon felelni: „Uram, kihez mennénk? Örök élet beszéde van nálad. Mi hisszük és tudjuk, hogy te vagy az Istennek Szentje” (Jn 6,68-69).

Kiegyensúlyozott ismeret is kell a jó választáshoz.

A Jézus családjának ismerete, és a Jézus gyermek korához kötődő ismeret elhomályosította a názáretiek szemét is, és így Jézus elutasításával rossz döntést hoztak.

Ne tegyünk, és ne engedjünk semmilyen szemellenzót magunkra tenni.

Ne engedjük tehát, hogy saját elképzeléseink, vágyaink beszűkítsék, torzítsák látásunkat.

Ne engedjük azt sem, hogy bármilyen divatos eszmék ránk erőltetése által cső-látásunk legyen, mert akkor téves lesz a választásunk is.

Mindig figyeljünk arra, hogy a részizagságok túlhangsúlyozása a végén már megtévesztő demagógiává is válhat.

Igyekezzünk megszabadulni az előítéleteinktől is, hogy a teljesebb ismeret alapján helyes döntéseket tudjunk hozni.

Szükséges tehát a teljes Írás kitaró tanulmányozása, mert ez véd meg ben-nünket attól, hogy a názáretiekhez hasonló hibába essünk.

Engedjük, hogy az Úr összefüggések felmutatása által kitágítsa látásunkat.

Ragadjuk meg az Isten népe közösségének azt a csodáját, hogy ott egymás hite által is épülhetünk.

Ne csupán a pillanatnyi haszon vezéreljen, hanem távlatosan is vizsgáljunk meg mindent, és ami úgy is jó, azt tartjuk meg.

Ne csak a láthatókra nézzünk, hanem az örökkévalóság fényében vizsgáljuk meg a dolgokat, eszméket, hiteket és cselekedeteket.

Mindezek szükségesek ahhoz, hogy hitünk, bizalmunk teljesebb, kiegyensúlyo-zottabb ismeretekre épüljön, és így tudjuk mi is kimondani: „Mi hisszük és tud-juk, hogy te vagy az Isten Szentje.”

Püski Lajos

Népemért könyörgök

Népünknek Ura, kegyelmes Isten, köszönöm Néked, hogy ennek a népnek a gyermekévé hívtál el engem, mely a lét és nemlét határán járt történelme annyi kor-szakában, melynek a pihenése egy-egy ravatal volt, és munkára indulása új életre támadás. Köszönöm Atyám, hogy a nemzetem történetében megértem, mi a kegye-lem és a kiválasztás. Megvallom Előtted, nem volt jobb az én népem azoknál, melyeket elpusztulni engedté; nem volt erősebb azoknál, melyek sirba roskadtak, de Te megtartottad. Add, hogy az én hazafiságom ne dőre álmokból épüljön fel, nemzeti hiúság és nemzeti gőg délibábkastélyait rontsd le Atyám az én lelkemben és népem lelkében, mutasd meg ezer év homokja alatt a Te rendelésed sziklalapját. Add, hogy az én kicsiny életem is legyen erőforrás nemzetem számára. Biztass azzal, hogy amit hűségesen elvégezek az őrhelyemen, azzal legtöbbet szolgálhatok népemnek. Csendesen mondott könyörgésem messze hangzik, lélekről-lélekre száll. Áldozatom és szolgálatom magvetés, egyszer hősiesség és jóság kelhet ki belőle. Ha névtelenül, csöndesen, könyörgéssel küzdök népemért és irgalmadért és jósa-godért esedezem, ez is csata és küzdelem; hiszen minden mély és őszinte imádság győzelmes harc Előtted. Atyám, használd fel engem népem szolgálatára és használd fel ezt a népet a magad dicsőségére. Krisztus az én népemet is megmentette és meg-váltotta. Óerte kérlek. Ámen.

Muraközy Gyula

(A Sionnak hegyén... Imádságok és elmélkedések. Református Egyetemes Konvent. Budapest, 1959. 100–101.)

TÉMA: Úton a választások felé

SZÚCS FERENC

A bibliai választások üzenete a választások évében

A magyarországi reformátusok számára az idei esztendő háromszorosan is a választások éve, a tavaszi országgyűlési és európai parlamenti választásokat ősszel a hatévenként esedékes egyházi tisztújítás követi majd. Nem árt arra emlékezni, hogy ez utóbbi gyakorlat viszonylag új keletű egyházunkban, csupán a rendszerváltozás óta beszélhetünk róla. Az egyházmegyei és egyházkerületi tisztségviselők esetében korábban ilyenre csak nyugdíjazás, lemondás vagy elhalálozás esetén került sor. Ha az „élethosszig” tartó tisztségektől a hatéves ciklusokra szóló megbízatásra való áttérést nem is tekinthetjük megnyugtatóan teljes válasznak arra a kérdésre, hogy „presbiteri rendszerű-e a magyar református egyház” (Révész I.),¹ mégis csak ebbe az irányba mozdultunk el. A korábbi struktúra hosszú fennállása mutatja, hogy a magyar társadalom szerkezete lényegesen eltért a tőlünk nyugatabbra élő testvéreinktől, és a kálvini tanítások meghonosodása nem járt együtt az ő tisztségekre vonatkozó tanításának átvételével.² Az *episzkopé* (lelki felügyelet) újabb nyugati református értelmezéseiben pedig azt látjuk, hogy a mi egyedülálló püspöki tisztségünk sem feltétlenül idegen a református hagyományoktól. Ez nem alternatívája, hanem kiegészítője a zsinati rendszernek.³

A választási jogok és szokások úgy az egyházban, mint a világban szintén folyamatosan változnak. Sőt, még azt is megkockáztathatjuk, hogy a kettő szoros kölcsönhatásban van egymással. Nem véletlen, hogy a modernkori polgári demokráciák azokban az országokban terjedtek el először, ahol a protestantizmus (kálvinizmus) meghatározóan volt jelen. Mindez annak ellenére történt, hogy maga Kálvin a népszuverenitás eszméjét kritikusan látta, mint amely szemben áll Isten szuverenitásával.⁴ Mégis, az alulról építkező (hálózati jellegű) egyházszervezet, a presbiteri rendszer, önkéntelenül is találkozott a 18. század politikai áramlataival. „A református egyházakat sajátos működési formájuk különösen alkalmassá tette nem csupán a kezdeti – képviseleti elvre és autonómiákra épülő – mintaadásra, hanem a későbbi szívós ellenállásra is.”⁵ Ennek az ellenkezőjére pedig éppen a magyar egyházjogban is van példa. A feudális társadalmi berendezkedés sok településen gátja volt a presbiteri rendszer működésének. A pomázi

1 Révész Imre, Presbiteri rendszerű-e a magyar református egyház? Theol. Szemle, 1935. 1–6 (összevont szám) 133–141.

2 Szentpétery Kun Béla, A Magyarországi Református Egyház külső rendje, Budapest, 1948. 68.

3 Gottfried Wilhelm Locher, Református egyházkormányzat. Alapvetés kilenc tételben, Confessio, 2008. 3. 119–120.

4 Eberhard Busch, Kálvin és a demokrácia, Theol. Szemle, XLVII (2004) 3. 153.

5 Törő Csaba, A protestantizmus hatása a modern európai politikai térképre: egy rövid emlékeztető, Confessio, 2006. 1. 41.

egyházközség jegyzőkönyvei közt pl. található egy olyan bejegyzés, amely azt mutatja, hogy a nemesi és jobbágy, ún. kettős gondnokság csak az 1848-as törvényi változások hatására szűnt meg.⁶ Az egyháztörténészek feladata lenne felkutatni, hogy kik és hogyan választották a különböző társadalmi osztályokhoz tartozó gondnokokat, ill. hogyan oszlott meg a jogkörük. Az 1989/90-es rendszerváltozás közvetlen hatását is kár lenne tagadni a református választási rendszerre nézve. Közismert, hogy a hatvanas években már felvetődött egyik egyházmegyei kezdeményezésként az élethosszig tartó tisztségek eltörlése, akkor azonban maga a politikai hatalom hallgattatta ezt el.

Ha az egyházon belüli változásokhoz hozzávesszük a demokrácia fogalmának történeti változásait is, akkor még határozottabban állíthatjuk, hogy a mai, ill. a Bibliában esetleg előforduló választások közt semmiféle közvetlen minta vagy analógia nincs. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a Szentírásnak ne lenne üzenete ebben a kérdésben.

Az alapvető különbséget abban láthatjuk, hogy a bibliai választások – még ha emberi döntések is – közvetlenül az isteni kiválasztáshoz kapcsolódnak. Az Ószövetségben a nép vezetőit Isten választja ki, és adja ezt a nép tudtára. Az első, ellentmondásos „választás” történetét az 1Sám 8-10 fejezeteiben olvassuk. A bírák kora végén Izrael korszakfordulóhoz érkezett, a törzsi *amfikiónia* után a királyság kora kezdődik el. A talán szükséges politikai előrelépést⁷ mégis erős prófétai kritika övezte. Sámuel ebben a népi kívánságban az Isten uralma (*teokrácia*) elleni lázadást látja.⁸ A népakarat és az isteni gondviselés „kompromisszumaként” hangzik el végül az isteni felszólítás: „válassz nekik királyt” (8,22). A „választás” lefolyásában (sorsvetés) azonban a népnek csupán annyi szerepe van, hogy nyilvánosan tudomásul vegye az isteni döntést (akklamáció; 10,24). A termetre kimagasló, de a feladat súlyától elmenekülő választott bemutatásán az a finom, rejtett ironia húzódik végig, amely majd az utód, Dávid kiválasztásánál így hangzik el: „az ember azt nézi, ami a szeme előtt van, de az Úr azt nézi, ami a szívben van” (1Sám 16,7). Minden emberi választás kockázatát és esetleges tévedését fogalmazza meg ez a mondat. Egy jelölt alkalmassága, emberi, vezetői kvalitásai, vagy éppen ezek hiánya, rendszerint csak utólag derül ki. A választás következményeit azonban mindenképpen vállalni kell az abban résztvevő közösségnek.⁹

Egy ilyen vegyes (isteni-emberi) választásra vonatkozó leírást olvasunk az Újszövetség jellegzetes paradigma történetében, Mátyás apostollá választásánál

6 Feljegyzés az egyházközség 1849. jan. 14-én tartott gyűléséről: „Ugyan ekkor indítványozá Tisztartó Takách Mihály Úr, hogy a két gondnokság, mely eddig Egyházunkban divatozott, szükségtelen és céltalan. Annyival inkább, mert a válaszfal, mely eddig urak és jobbágyok közt fennállt, az egyenlőség általános kimondása által megszűnt, s leomlott.”

7 Vö. Bírák 21,25. „Abban az időben nem volt király Izraelben. Mindenki azt csinálta, amit jónak látott.”

8 *Walter Zimmerli*, Grundriss der alttestamentlichen Theologie, Kohlhammer, Stuttgart – Mainz, 1982. 72–73.

9 *P. Kyle McCarter Jr.*, I. Samuel, Doubleday – Conqui, Garden City – New York, 1980. 161.

is (ApCsel 1,15-26). Teljesen emberi és ésszerű szempontok alapján állít két jelöltet az a mintegy százhusz főnyi sokaság, amelyik Júdás apostoli helyét kívánja betölteni. A választást magát azonban itt is Istenre bízzák imádságban: „Urunk, minden szív ismerője, te jelöld ki a kettő közül az egyiket, akit kiválasztottál magadnak” (1,24). Ennek véghezvitele itt is a sorsvetés, amely feltehetően abból állt, hogy a két nevet tartalmazó kövecskét, vagy cserepet egy zacskóba csomagolták, és amelyik először esett ki, azt tekintették Isten választottjának.¹⁰ Magyarázatul szolgálhat erre a Péld 16,33-ban olvasható mondás: „Az ember végzi a sorsvetést, de mindig az Úrtól van a döntés.” Más magyarázat szerint itt a főpap szíve fölött hordott *urim és tummim* analógiájáról lenne szó, amelyekkel az isteni döntések sorsvetése történt (2Móz 28,29-30).¹¹ Az „új Izrael szent papsága” ilyen módon kérte ki Isten választását egy sorsdöntő kérdésben, amilyenre azután később nem is került sor.

Nyilvánvaló, hogy a választásnak ez a bibliai korban szokásos módja ma már sem az egyházban, sem a világban nem alkalmazható, a mögöttes tartalom azonban hordoz általános tanulságokat. Mindkét elbeszélés közös motívuma ugyanis az az imádság, amely Isten kiválasztottja iránt tudakozódik. Az emberi választás így valójában követni szeretné az isteni döntést, noha sem a választó közösség, sem a kiválasztott személy nem háríthatja Istenre a tisztség helyes betöltésének felelősségét. Mind Saul, mind Júdás esete elrettentő példája a tisztséggel való visszaélésnek és a szégyenletes bukásnak is. Másfelől azonban ez alázatos beismerése is emberi gyengeségünknek, mert Isten áldása, vezetése nélkül senki nem lehet alkalmas szolgálatának betöltésére (2Kor 3,4-6).

A választás azonban sohasem csupán a vezetésben/hatalomban résztvevő egyedekről szól, hanem a közösség egészéről. Az ókori *polisz* működéséről kapta nevét *politika* szavunk is. A Felvilágosodás ideális felfogása a demokráciáról arra épült, hogy létezik olyan *közjó*, amelynek a harmóniáját a népek képesek felismerni, és a választójog minél szélesebb kiterjesztésével azt szolgálni is tudják.¹² A történelmi tapasztalatok ezt sem a „közjó és közérdek”, sem a „modern demokrácia” vonatkozásában nem igazolták.¹³ Legfeljebb Winston Churchill szarkasztikus megállapításáig jutnak el a kritikai elemzések is: nem jó rendszer, de nincs nála jobb. „A nyugati demokráciával szemben gyakorlatilag minden alternatíva kimerült.”¹⁴

Vajon mivel támasztható alá ennek a rendszernek a működőképessége, sőt erkölcsi fenntarthatósága? Elsősorban azzal, hogy a vele ellentétes totalitárius rendszereknél jobb. Azoknak az emberi szabadságjogokat korlátozó, elnyomó

10 Darel L. Bock, Acts, Baker Academics, Grand Rapids, Mich. 2007. 89.

11 G.W. H. Lampe, Acts, Peake's Commentary on the Bible, (Matthew Black ed.) Thomas Nelson and Sons, London – New York, 1962. 887.

12 D. Emil Brunner, Das Gebot und die Ordnungen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1933. 453.

13 Vö. Segesváry Viktor, Közérdek és közjó, Valóság, 2001.10. 1–9.

14 Píkó Bettina, A demokrácia, a diktatúra és a poszt szocializmus társadalom-lélektana, Valóság, 2001. 1. 20.

politikájához képest egyedül csak a demokrácia lehet reális alternatíva. A többség-kisebbség politikai játszótérén egyedül ez a rendszer biztosítja azt a szabadságot a kisebbség számára, amely nem üldözendő ellenségnek tekinti őt, hanem még akkor is döntéshozó partnernek, ha véleménye ellenkezik a kormányzó hatalomával. Erkölcsileg pedig biztosítja a választópolgárnak azt a szabadságot, hogy mérlegelje a különböző politikai erők programját, és a döntését titkos szavazás útján érvényesíthesse. Egy ilyen kiegyenlítő és önszabályozó parlamentáris demokráciában a 19. század végén a kereszténydemokrácia mellett éppen a történelmi kálvinizmuson alapuló politikai irányzat (Abraham Kuyper) bízott leginkább. Az újkor „forradalmi anarchizmusával” szemben ebben látta a kiegyensúlyozott társadalom biztosítékát.¹⁵ Ehhez az ideális egyházi mintát Kálvinnak a *consensus ecclesiae*-re vonatkozó tanítása szolgáltatta.¹⁶ A végső cél itt nem egy többségi döntés érvényesülése, hanem egy olyan közös álláspont megtalálása, amely egy időre kezelni tudja a véleménykülönbségek konfliktusait. Világi viszonylatban ez felelne meg a „közjó, közérdek” fogalmainak, amelyek a parlamenti demokrácia vitáiban úgy kristályosodnak ki, hogy végül a csoportérdekek egymáshoz csiszolódnak. Ehhez azonban szükséges egy olyan közös cél (pl. a nemzeti érdek), amelyben még az eltérő megoldásokat képviselő pártok is egyetértenek.

Mint hogy a modern demokráciákban éppen ezek az érdekek és célok távolodnak el egymástól, ezért a kettészakadt társadalmakban minden választás egyre inkább csak a hatalom megszerzéséért folytatott ádáz harc lesz. A győzelem célja pedig minden erkölcstelen eszközt szentesít, amelynek éppen az a legszomorúbb következménye, hogy sokan ezért inkább kimaradnának belőle. Kevesen gondolják át, hogy az ilyen „lemondással” elvben feladták a későbbi kritika és elégedetlenség erkölcsi jogát is, hiszen másokra ruházták a döntést. A legnagyobb erkölcsi felelősség ezért éppen a semleges távolmaradókat terheli.

A demokrácia ellen pedig már Platón óta joggal felhozott etikai érv, hogy a többségi (mennysiségi) döntés mögött legtöbbször sem értékelvi, sem szakmai megfontolások nincsenek.¹⁷ (Ezért is kulcskérdés, hogy azok, akik ilyen megfontolásokra képesek, többségben legyenek.) A modern politológia és szociológia pedig megmutatta a demokrácia felszíne alatt működő háttérhatalmokat, *vétő csoportokat*, amelyek irányítják az ún. demokratikus döntéshozási mechanizmusokat.¹⁸ A hetvenes évek egyházi szociáletikájának nyelvezete ezért inkább egy másik szót kölcsönzött a szociológiából, és inkább *participatory society*-ről

---

15 Kuyper, Abraham, *Lectures on Calvinism, The Stone Lectures of 1898*, Series of Christian Classics, Eerdmans, Grand Rapids, Mich. 1931. 65. kk.

16 Kálvin, *Institutio*, IV. 3. 15.

17 Szűcs Ferenc, *Teológiai etika és politika*, Confessio, 2011. 3. 75.

18 David Riesman, *A magányos tömeg (The lonely crowd)* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983.

beszélt (*részvételt biztosító társadalom*).¹⁹ Ez bővebb és kifejezőbb szó annál, mint hogy egy választás a demokrácia szabályai között zajlik le, és közelebb áll a „közérdek, közügyek” klasszikus fogalmaihoz. Bármekkora árnyék vetődjék is az ilyen politikai részvételre, a rossz és a jobb (kevésbé rossz) közti választás erkölcsi döntéssé teszik a keresztyének számára is a szavazásokban való részvételt. A bűneset óta már egyetlen választás sem az abszolút jóról és rosszról szól, ezért találóan nevezik a jó politikát is a lehetőségek művészetének. A lehetetlen elvárások éppúgy menetrendszerű csalódással végződnek, mint a lehetetlent is megígérő hazug kampánybeszéd. Az általános szabályt követhetjük itt is: „*Mindent megvizsgáljatok, ami jó, azt megtartsátok*” (1Thessz 5,21).

A napi politikában tapasztalható hatalmi harcokat és visszaéléseket sokan hajlamosak némi nosztalgiával csak a mi korunk jelenségének tartani. Ilyenkor nem árt emlékezni, hogy akár egy évszázaddal korábban sem volt semmivel kifinomultabb a politikai kultúra, és a verbális agresszió mellett verekedés és lövöldözés is előfordult a parlamentben. A civilizációk válságaival foglalkozó divatos irodalom pedig előszeretettel mutat rá, hogy bizonyos társadalmak kollektíve is számos önsorsrontó döntést hoztak.²⁰ De az Újszövetség is arról beszél, hogy a hatalomnak sokféle arca van. Pál apostol nemcsak az emberi társadalomban tapasztalható sokféleségről beszél, hanem tanít „*az angyalok, erők, fejedelemségek, hatalmasságok*” szellemi pluralizmusáról is.²¹ Ezeket meg kell ugyan különböztetni a konkrét földi hatalomtól (Róm 13), de teljesen elválasztani mégsem lehet tőle. A hatalmi viszonyok közötti eligazodáshoz ezek a bibliai kifejezések akkor is fontos szempontokat mutatnak meg, ha a mai világképüktől ez a beszédmód már nagyon távol van. Sajnos, a teológia elhanyagolt területe ez. Az ókori világképhez ragaszkodó fundamentalizmus ezeket mindenestül démonizálta, a modern teológia pedig a „mitológiátlanítás” módszerével száműzte. Ezzel az evangélium óhatatlanul az individuum szférájába került, mintha annak nem is lenne mondanivalója a népek, kultúrák, ideológiák világára, vagyis olyan strukturális hatalmi viszonyokra nézve, amelyek az egyén életét és gondolkodását befolyásolják. Ma már pszichológiai kísérletek is igazolják, hogy az egyén döntésére a többségi csoport vélemény mekkora nyomást képes gyakorolni, így pl. elbizonytalanodik, ha egy nyilvánvalóan hosszabb vonalról a beavatott többség egyértelműen azt állítja, hogy az a rövidebb. A média és a korábbi politikai szocializáció éppen így befolyásolhatja az egyéni döntéshozatalt, amely akár minden józan megfontolással is szembefordulhat. A „jól tájékozott döntéshozóból” könnyen válhat félrevezetett szavazó. A láthatatlan „fejedelemségek és hatalmak”

19 Így pl. az EVT ötödik nagygyűlése Nairobiban, Just Participatory and Sustainable Society címmel tárgyalta a dokumentumot, *Breaking Barriers*, Nairobi 1975. The Official Report of the Fifth Assembly of the WCC, Nairobi, 23 November – 10 December, 1975, SPCK, London

20 *Jared Diamond*, Összeomlás, Typotex, Budapest, 2007. 405–421.

21 Róm 8,37-39; 1Kor 2,8; Kol 1,16; 2,15; Ef 1,21; 3,10;5,12.

ezért sokféle látható formában jelennek meg a valóságban.²² Az Újszövetség azt tanítja róluk, hogy Krisztus nem megsemmisítette, hanem lefegyverezte őket. A gyülekezet tagjai ezért felszabadultak a tőlük való félelem és szolgálai függés alól. Ezért a mennyei állampolgárság (*polytheüma*) szabadságában hozhatnak döntést a „nem állandó polisz” (Zsid 13,14) éppen aktuális, ám mégiscsak átmeneti ügyekben. Eközben nemcsak szabadságuk, hanem kötelességük is, hogy könyörgéseket tartsanak azokért, akik akár az egyházban, akár a világban a vezetés hatalmát kapják, „*hogyan nyugodt és csendes életet éljünk, teljes istenfélelemben és tisztességben*” (1Tim 2,1-2).

---

22 *Leslie Newbigin*, *Evangélium a pluralista társadalomban*, Harmat, Budapest, 2006. 243–246.

F. FÖLDI RITA

Mindennapi választásaink lélektani háttere

Döntéseinket bonyolult mechanizmusok határozzák meg, ezért annak nézünk utána, hogy milyen lélektani háttere van mindennapi választásainknak, és mennyiben befolyásolja közérzetünket a választási lehetőségek növekvő száma?

Választási lehetőségek és elégedettség

A modern pszichológia egyes képviselői már olyan markáns elképzeléseket is megfogalmaztak, hogy az egészséges lélek a személyes szabadságon, az önrendelkezésen és a választási lehetőségen múlik. (A mentális egészség ennél azért lényegesen bonyolultabb.) Természetesen józanabb hangok is akadnak, hiszen könnyűszerrel belátható, hogy a választások túlkínálata egyre nehezebb döntési helyzeteket idéz elő, fokozva a bizonytalanságot és a negatív hangulatot. Döntéseink meghozásakor bizonytalanok vagyunk a választás kimenetelében, hiszen az esetek többségében nem állnak rendelkezésre olyan információk, melyek alapján bizonyosak lehetünk az alternatívákban. Az, persze, hogy mennyi energiát fordítunk az információk gyűjtésére, vagy hány lehetőséget vizsgálunk meg, többnyire rajtunk múlik. A döntés tehát egy folyamat, melynek során információkat gyűjtünk, és közben változik az a szubjektív bizonyosságérzet is, ami döntéseink helyességére vonatkozik. Ebben szerepet játszhat a bizonytalanságunk, amikor nem állítjuk le időben az információgyűjtést, így elodázzuk a döntéseinket, vagy éppen túlzott magabiztosságunk, mikor túlságosan korán, megfelelő információk nélkül is döntést hozunk. Talán nem véletlen, hogy az előző a depressziós személyekre, míg utóbbi narcisztikus személyiségzavar esetén jellemző.

Elégedettebbé tesz-e bennünket választási lehetőségeink számának gyarapodása?

Barry Schwartz: „A választás paradoxona – Miért kevesebb a több?” c. könyvében fejti ki, hogy a nagyobb választási lehetőség nem feltétlenül jelent jobb közérzetet (elhűlten gondolok az országgyűlési választáson induló 147 pártra, és kicsit sem lesz tőle jobb közérzetem), ugyanis a választások számának növekedése a pszichológiai kockázatot is növeli, nagyobb mentális erőfeszítést, több információ begyűjtését és elemzését igényli, ami elriaszthatja a választót. (Bizonny nem mindig vagyunk hajlandók kellő mentális erőfeszítést tenni, és ilyenkor gyakran másokat okolunk hibás döntéseinkért.) Mi lehet hát a megoldás? A szelekció, vagyis a felesleges információk kiszűrése. Schwartz szerint korunk paradoxona, hogy úgy szeretnénk nagyobb ellenőrzést életünk felett, hogy közben szeretnénk egyszerűbbé is tenni, holott a választási lehetőségeket gyakran nem is tudjuk kellően kihasználni.

Alkalmazható-e politikai döntéseinkre a fent vázolt mechanizmus?

Könnyen belátható, hogy a politikai pártok „kínálata” nem pusztán egyszerű árucikk, hiszen a pártokhoz való viszonyulásunkat elsősorban környezeti tényezők határozzák meg, így a családi környezet, később iskolai, baráti vagy más közösségek. A választói attitűd kialakulásának kutatásában egyes elképzelések addig mennek következtetéseikkel, hogy genetikailag kódoltnak tartják a liberalizmust és konzervativizmust, más agyterületek aktivitását feltételezve az eltérő beállítottságú egyéneknél. Maga a vizsgálat meglehetősen egyszerű volt, ahol az egyén külső tulajdonságainak (fenotípus) mérésére egyetlen kérdés szolgált, a politikai beállítódás megállapítására szélsőségesen liberális és szélsőségesen konzervatív válaszok jelölésére egy ötfokozatú skálát használtak, míg a környezeti tényezőkre vonatkozó kérdést egyedül a serdülőkori barátok száma jelentette. Az ilyen vizsgálatok aligha alkalmasak – már önmagában a beállítódásra vonatkozó kérdések differenciálatlansága miatt sem – a politikai beállítódás vizsgálatára, sem a környezeti hatások szerepének vizsgálatára, hiszen az konkrét helyzetekben történő döntések és viszonyulások alapján állapítható meg. Ezzel kapcsolatban pedig nem a serdülőkori barátok száma(!), hanem a család által képviselt értékrend, az iskola és más közösségek értékrendje a meghatározó.

A család elsődleges szerepet játszik a társadalmivá válás folyamatában (szocializáció), amely során az értékátadás megvalósul, ez az értéktanulás határozza meg a politikai-gazdasági-társadalmi rendszerhez való viszonyulásunkat. A személyiség alakulása tanulási folyamatok eredménye, ide soroljuk a szociális magatartásformák, az értékrendszerek, az önértékelés, valamint az önkontroll funkciók megjelenését. Az adott kultúrkörben jellemző szokásrendszerek, magatartás- és viselkedésformák kialakítása érdekében a családi környezet követelményeket állít a gyermek elé, ezek teljesítéséért jutalmazza vagy bünteti, vagyis tudatos nevelési tevékenységet folytat.

A szocializáció során nem egyforma az egyes csoportok jelentősége, kezdetben a család a meghatározó, majd a gyermek szociális terének bővülésével egyre inkább a kortársak felé fordul az érdeklődés, és megnő a kortárs csoport szerepe. Ennek legintenzívebb szakasza a serdülőkor, ami a személyiség alakulásában meghatározó, hiszen a későbbi viselkedésminták jelentős része ebben az életkorban rögzül. Bár a kortárs csoport egyre nagyobb szerepet játszik (tehát nem mindegy, hogy milyen értékrendet képviselnek azok a csoportok, ahol a gyermek a napjait tölti), a családi minta továbbra sem elhanyagolható. Nehézség mindig akkor adódik, ha a család és a kortárs csoport értékrendje összeegyeztethetetlen. Ebben az időszakban a fiatal újjászervezi identitását, megindul a szülőkről való érzelmi leválás, ami kétségtelenül a serdülő és a szülők számára is nehezzé teszi ezt az időszakot. A serdülőkor jellegzetes krízisei nem függetlenek az adott társadalmi-gazdasági környezettől. A politikai attitűd alakulásának szempontjából lényeges a fokozott intellektuális érdeklődés, a társadalmi folyamatok megértésének vágya. Ebben az életszakaszban kell felkészülniük a felnőtt szerepre, erős identitást kell kialakítaniuk, a saját magukról kialakított képet kell a társas környezet által róluk kialakított elképzelésekkel összeegyeztetniük. Minél több az össze nem illő elem, annál nehezebben alakul ki a belső összhang. Nem véletlen nevezi ezt a folyamatot Erikson identitáskrízisnek. Fontos jellemző, hogy a serdülő olyan embereket és eszméket keres, amelyekben hihet (bizony, itt a hitelesség problémája a felnőtt világ részéről, ide értve szüleit, tanárait és bizony a politikusokat is). Érthető tehát, hogy a család és a kortárs csoport értékrendbeli közelsége, a serdülő környezetében lévő felnőttek hitelessége segíti a krízis pozitív lezárását. Önmagában már az is érdekes, hogy a serdülő önmaga jövőjét, elköteleződését, társadalmi, vallási, pályaválasztási állásfoglalását tekintve szintén folyamatos döntési helyzetben van, sok lehetséges alternatíva közül kell választania. Ha nem képes kialakítani saját identitását, akkor *identitásdiffúzióról* beszélhetünk, amikor nincsenek követendő értékek, nincs elköteleződés, a serdülőkor válik életformává (40 éves serdülők), stagnálás a jellemző, a belső átrendeződés helyett cinikus a világhoz való viszonyulás, gyakran drog- vagy alkoholfüggőség válik jellemzővé.

A közösség, identitás

Az önazonosság nemcsak személyes, hanem társas identitás kialakulását is jelenti, ami az emberi közösségek rendszerében való komplex beágyazottságot tükrözi (haza, nemzet, anyanyelv, lakóhely, társadalmi réteg, kultúra, közösség, vallás).

Látható tehát, hogy a politikai, vallási preferenciáink, elköteleződésünk a nemzet, a kultúra, közösség iránt serdülőkorban szilárdul meg.

Talán nem véletlen, hogy a liberális oktatás és kultúrpolitika elsődlegesen nemzet- és a közösségellenes környezetet teremtett, kezdve a család/házasság intézményének devalválásával, a különböző együttélési módok preferálásával, a

médiában a kétes értékű, olykor tökéletesen értéktelen mintaállítással, különösen a fiatalokat célzó és fiatalok által nézett műsorok esetében. Az érett egészséges személyiség ugyanis sokkal kevésbé befolyásolható a fogyasztói társadalom által. Bár az is kétségtelen, hogy a fogyasztói társadalom célközönsége nem is az érett önálló ember, hanem az éretlen szorongó egoista. A fogyasztói társadalom kapcsán el is jutottunk a politikai kínálat mint árucikk kérdéséhez.

Kereslet-kínálat a politikai piacon

Bármilyen meglepő, a modern politikatudomány a szavazások döntésmechanizmusát a termékválasztáskor hozott döntésekhez hasonlítja, azonos mechanizmusokat tulajdonítva ezeknek. Az alábbi feltevéseket fogalmazzák meg: 1. a politikai érték nem különbözik lényegében kereskedelmi környezetben megjelenő „értékeinktől”. 2. A választásaink nem objektívek, hanem viszonylagosak. 3. A politikai „piac” azonos az árupiacal (ami a piac mindenhatóságának tökéletes példája). 4. Az érzelmi, személyes kötődéseket a céghűség mintájával magyarázza. 5. Az ésszerűséget és ésszerűtlenséget kizárólag a meggyőzés szempontjából tartja hasznosnak, ami értékmentes racionalizmust jelent (Szilágyi-Gál Mihály: *A politika mint termék?*, 2011. http://www.mediakutato.hu/cikk/2011_02_nyar/05_politika_termek).

Magam, nem lévén politológus, inkább pszichológiai érveket hoznék a szemlélet ellen:

1. A politikai érték/áru óriási különbséget mutat az érzelmi beállítódás vonatkozásában, legalábbis a tudatos választót tekintve. (Kénytelen vagyok megemlíteni, hogy a választási részvételi szándék nagyon eltérő, hiszen kb. 30%-ra tehető azoknak az aránya a választásra jogosultak közül, akik nem élnek szavazati jogukkal, akik tehát nem tekinthetők tudatos választóknak.) Az érzelmi beállítódás éppen az egyéni és közösségi identitás elérése során alakul ki, és ragaszkodunk hozzá. Bevallom, én még nem láttam, hogy valaki annyira ragaszkodjon a tusfürdőjéhez, mint politikai elköteleződéséhez (ezt az ellenvetést 2002-ben Dessewffy is felhozta már), lélektani szempontból a politikai elköteleződés a korábban vázolt identitáshoz tartozik, tehát önazonosságunk része, ami aligha igaz a tusfürdőre, legyen bármilyen kellemes az illata.
2. Választásaink objektivitásáról valóban el lehet mondani, hogy viszonylagosak, sőt szubjektívek, kifejezetten azok, ami természetes is, hiszen saját személyes viszonyulásunkat, beállítódásunkat fejezi ki. Ebben éppen úgy szerepet játszanak érzelmi összetevők, mint korábbi tapasztalatok. Így van ez az objektív elemzők esetében is, legfeljebb nem ismerik el szubjektív viszonyulásukat.
3. Az árupiac és politikai piac azonos momentumként kezelése legfeljebb azoknak lehet elfogadható, akik hisznek a piac mindenhatóságában, szabályozó szerepében. Én bevallom, már régen nem hiszek a piac önszabályozásában,

sokkal inkább a kielégíthetetlen mohóságában, ami erős kontroll nélkül kizárólag a profit nagyságának növelésében érdekelt. (Nem önmagában a profit, hanem annak kizárólagos, minden áron való növelése okoz problémát.)

4. Az érzelmi, személyes elköteleződések tekintetében elfogadható a feltevés, a korábbi pontok alapján.
5. Mit kezdünk az értékmentes racionalizmussal? Valóban csak a meggyőzés számít, és ebben nem játszanak szerepet értékek? Ha ez igaz, akkor az egész demokratikus rendszernek nem lenne értelme, mert ez önmagában is megjeleníti azt a cinikus viszonyulást a világ dolgaihoz, amit az identitásdiffúzió kapcsán leírt Erikson. Őszinte és mély reménységgel vagyok az iránt, hogy a politika több, mint cinikus hatalombirtoklás.

Döntés és döntéshozók

Személyes motívumaink a választások kapcsán sokfélék lehetnek, az értékpreferenciáink, saját normáinkhoz illeszkedő elvárásaink mellett olyan tényezők is befolyásolnak minket, melyek egy része nem is feltétlen tudatos, bár némi önreflexióval tudatossá tehető. Olyanok lehetnek, mint személyes varázs, divatosan karizma. De az, hogy kinek mi jelenti a személyes varázst, ami befolyásolja döntését, gyakran nem az adott politikai személyiségéhez kapcsolódik, hanem saját múltbeli tapasztalatainkhoz. Ahhoz, hogy korábbi életünkben egy hasonló habitusú emberhez milyen érzések kapcsolódtak. A pozitív érzések olyan viszonyulást hívnak elő, melyek kognitív kiértékelésünket megalapozzák, így jóindulatú feltételezéseink kerülnek túlsúlyba a személy és cselekedetei iránt. Előfeltételezéseinkhez (prekonceptió) igazítjuk a további információinkat, összességében tehát elfogadó, pozitív lesz a viszonyulásunk. Természetesen ennek ellenkezője is előfordulhat, így eleve elutasító, kritikus beállítódásunk kétségeket jelent, ami visszautasításban fejeződik ki. Ebben természetesen sokat számít a politikus metakommunikációja, ami az expresszív megnyilvánulások révén a mondanivalót is áthangolhatja. Ha a metakommunikáció és a mondanivaló nincs összhangban (nem kongruens), akkor a személy hitelességét megkérdőjelezzük.

Lehetnek más belső motivációk is, pl. a függőség is hatással lehet döntéseinkre. Részben a választandó személyhez kapcsolódó konkrét függés (anyagi, erkölcsi), részben a saját függőségi igényünk, pontosabban a gyermekkori függőségi igény kielégíthetlensége, hiánya (szülő-gyerek kapcsolat) hívhatja elő.

A motivációk között érdemes kiemelni az egyik legfontosabbat, az erkölcsi azonosításon, az azonos értékrenden alapuló motivációinkat. Talán mondani is felesleges, hogy tudatos választásainkban az egyik legfontosabb szempont kell, hogy legyen.

Politikai, közösségi választásaink ugyanis túlmutatnak egyéni döntéseinken, és azok következményein, hiszen nemcsak saját életünket befolyásolják, hanem egy egész közösséget határozzák meg. A választások alkalmával hozott döntéseink szűkebb, tágabb környezetünk jövőjére vannak hatással.

Körkérdés: Hogyan dönt a keresztyén ember?

Miklóssy Endre építészmérnök, tanár
A választásos legitimációról

Arisztotelész nehezen cáfolható megállapítása szerint háromféle uralkodási forma létezhet csupán, a monarchia, az arisztokrácia és a demokrácia. Minőségi különbség azonban nem ezek között van, mindegyik lehet jó is, de rossz is, mint a zsarnokság, az oligarchia, az ochlokrácia. Az dönt, hogy az adott uralkodási forma törvénytisztelő vagy törvénykerülő-e.

Néhány olyan kivételtől eltekintve, mint pár tradicionális iszlám ország vagy a posztkommunista kelet-ázsiaiak, a földkerekség egészén ma a demokratikusnak mondott hatalomgyakorlási forma számít legitimnek. A 20. században volt néhány kísérlet arra, hogy a csődbe jutott demokratikus uralmi formát egyeduralkodással váltsák fel, de ezek még nagyobb csődbe jutottak. Innen van Churchill ismeretes mondása, hogy a demokrácia nem jó, csupán nincsen nála jobb. Mindenképpen hozzá tartozik azonban a választás. Az alapelve ennek az egyén korlátlan szuverenitása, amit időlegesen átruház a választott személyre, és így olvad bele egyéni akarata a közakaratba.

Itt azonban elkezdenek tornyosulni az elvi problémák. Minden választás – döntés, és jó döntés csak jó információs helyzetben lehetséges. De vajon a bonyolult és alig áttekinthető világ lehetővé teszi-e ezt az egyszerű választópolgár számára, még ha sikerül is kiküszöbölni a dezinformációt? (Ami az úgynevezett információs társadalomban egyre félelmetesebb méretű. Dezinformálni a leghatékonyabban az információ-dömpinggel lehet.)

Azután, a választás egy biankó csekk a jövőbeli döntésekre, amiben kétféle bizonytalanság is van, maga a jövő és az általam megbízott személy. Vajon olyan döntésekre jut-e, amire én magam jutnék adott esetben? Mert ha nem, akkor nem az én akaratomat képviseli.

Azután, a választási megbízás csak korlátozott időre szól, viszont a képviselő döntése jóval nagyobb időtávú elkötelezettséget is jelenthet, olyasmit tehát, amire voltaképp nem volt megbízása. Olyankor válhat ez kritikussá, amikor politikai váltás történik, és az utódnak viselnie kell az elődeinek az örökségét. Mi magyarok, a 20. században, erről sokat mesélhetnénk...

Továbbá, a mások helyett meghozott, a döntéshozót személyében nem is érintő döntés, amely ráadásul kollektív, felelőtlené tehet, hiszen ilyen körülmények között megítélhetetlen nem csak jogilag, de a józan ész szemszögéből is az egyén felelőssége.

Ha pedig nemcsak a döntésben kifejezett akaratot vizsgáljuk, hanem magát az eldöntendő ügyet is, egy további nehézséggel találkozunk. Még maga az egységes közakarat sem feltétlenül jelent jó döntést. Az optimális döntés a közérdek jó meghatározásában áll. Ennek a feltételét Walter Lippmann, a nagy amerikai poli-

tikai gondolkodó, így fogalmazta meg: „Közérdek az, amit az emberek választásának, ha világosan látnának, józanul gondolkodnának, érdek nélkül és jóindulatúan cselekednének.” Röviden, a demokratikus döntéshozatal érett és felelős állampolgárokat követel meg.

Ebből ered aztán az a probléma, ami a választójogok kiterjesztésével állt elő. A demokratikus hatalomgyakorlás modern formáját a „Parlamentek anyja”, a Westminster teremtette meg. A kiindulás egy mindaddig megoldhatatlan egyházjogi ellentét volt a „presbiteriánusok” és az „episzkopálisok” között, a véres polgárháború sem hozott megnyugvást, sőt mindkettő vereségét eredményezte. A megoldás a kibékíthetetlen ellentétek békés együttélése lett, ahol a mindenkori többség kormányoz anélkül, hogy felszámolhatná a mindenkori kisebbséget – így váltáskor neki sincsen félnivalója, ami mindig az erőszak szülője szokott lenni. Ez persze még a „gazdagok demokráciája”, a választójog erősen korlátozott, viszont a szisztéma működőképes maradt, a választók elég világosan át tudták tekinteni a saját érdekeiket.

A választójog kiterjesztése azonban kezdettől fogva létező legitimációs követelmény, mert elvi alapon nem határozható meg, hogy ki zárható ki belőle, vagyis a saját sorsának az elvi irányítási lehetőségéből. Ilyet csak a rendi társadalom tehetett. Így viszont felvetődik a választói felkészületlenség/ felelőtlenesség problémája, és épp ez a fő rákfeneje a modern tömegdemokráciáknak. Miután a „közös alapok” zavarosak és nem oly áttekinthetőek, mint a klasszikus angol parlamentarizmusban, a valóságról folytatott vita helyére kétes tartalmú szlogenek viaskodása lép, érvelés helyett az ellenfelek megbélyegzése zavaros tartalmú fogalmak ráolvasásával. (Meg kell jegyezni, efféle utat jártak be a 20. század diktatórikus rémállamai is.) A politikának ez az elfajulása szorosan összefügg a modern hitetlenséggel is, mert a valláspótlék szerepét tölti be. Azt hisszük, hogy mindent ő határoz meg, holott mi ruháztuk fel őt hatalommal. Szellemi tekintetben pedig minden politika csupán következmény és nem ok.

A pártrendszer stabilitása és a társadalom konszolidálódottsága mindenesetre szoros kapcsolatban van egymással. Az angol parlamentben több mint háromszáz év óta a whigek és a toryk vetélkednek, csak egy új került elő azóta, a 20. században, a Labour. Magyarországon ellenben a százötven éves parlamentarizmus valahogy nem igazán vált be. Egy-egy pártnak esetleg választási ciklusok sokaságán is átnyúlik a stabilitása, aztán egyszer csak nyom nélkül eltűnik. 1905-ben a Szabadelvű Párt, harminc éves zavartalan uralom után, szétfoszlik. De a győztes nemzeti koalíció is 1910-ben, 1918-ban az egész parlamentünk semmivé válik, éppúgy 1944-ben a Horthy-rendszer parlamentje is. Érvényes ugyanez a kommunista pártállami berendezkedésre is. Egyetlen nap megdőlt az egész, csak néhány ávos orvlövész maradt belőle. Azután meg a sokáig oly népszerű Kádár-rendszer tűnt el, választói közakarattól.

Eltűrtük mindezeket, nem „genetikai alattvalói lelkületünkéből” kifolyólag, hanem mert nem tudtunk jobbat. De sohasem éreztük igazán a magunkénak, ezért

szoktak megszűnni mindig egy pillanat alatt, és utódlás nélkül. Mi lehet ennek az oka? Karácsony Sándor szerint az, hogy a nyugati politikai berendezkedés alapjai idegenek a magyar társaslélektől.

A képviseleti demokrácia, vagyis a demokratikus politika európai formája, a mellérendelő magyar társaslelki gondolkodás igényeinek a figyelmen kívül hagyása miatt, minálunk leginkább eltorzult formát ölt. A pusztán hatalmi fölényt mi nem ismerjük el igazi fölénynek – azt csak érdemi tettekkel, bizonyítással lehet megszerezni, Karácsony Sándor szerint ugyanis „a szemléletünk válogatás nélkül hajlandó elfogadni az első személyt, annak egész lényét, ha szükséges. A tragédia csak ott szokott bekövetkezni, ha a másik ember viselkedése nem fair. S ha becsapottnak érzi magát, hamarosan visszavonul sértődötten az érdektelenségbe, s attól kezdve hasznavehetetlen partnerként viselkedik. Ez a historaiilag jól ismert passzív rezisztencia.” Azzal, hogy alárendelésbe kényszerít, megszünteti az együttműködés társaslelki alapját, és ezzel a valóságos tájékozódás lehetőségét is. Ezért azután, ahogyan Bibó István mondta, „a magyar nemzeti közösségben újból és újból oly módon vetődtek fel a döntő, az egész közösséget megosztó és foglalkoztató kérdések, hogy a közösség terméketlen, sehová sem vezető vitákba bonyolódott és a valóságos feladatokkal szemben vakká vált”.

Kiutat mindazonáltal látott – nem elméletben csupán, hanem a magyar társadalomnak az afféle spontán, nem felülről indított önszerveződéseiben, amelyeket az 1944-es és az 1956-os őszi történelmi válsághelyzetek kényszerítettek ki, és olyan embereket juttattak vezetéshez, akiknek a jelleme és az értelme személyes tapasztalaton nyugvó bizalmat élvezett. Nem ígértek igazi karriert ezek a szerepek, de annál több munkát, vesződséget és nem csekély egzisztenciális kockázatot. És nem volt közülük politikai pártrendszerhez, amitől maga Bibó éppen e tapasztalatok alapján ódzkodott.

Ez tovább vezet a társadalom működésének az alapjaiba. A demokrácia ugyanis nem merül ki a legitimitációval. A középkorban igazán nem volt legitimitációs kérdés a királyság léte. Mégis mit mond Aquinói szent Tamás: „Kívánatos, hogy mindenkinek legyen valami része a kormányzatban, mert ez őrzi meg a nép békességét.”

A demokrácia lehetőségeit kutató Szolzsenyicint egyszer meghívták egy svájci kantonális választásra. (Itt közvetlen demokrácia alakult ki már a középkortól fogva, viszont a döntések nem függenek a résztvevők számától – aki nincs ott, az automatikusan belenyugszik a döntést meghozók többségi akaratába.) Nos, az eddigi népszerű vezetőt újraválasztották, ő pedig rögvést előterjesztett egy tíz pontból álló javaslatot. Ám ebből hármat leszavaztak. „Téged szeretünk, de ezt ne csináld.” A lényeg tehát nem a vezető cseréje, hanem a vezetés kontrollja. Ezt valósította meg voltaképpen a magyar rendi demokrácia is, amely eredeti módon ötvözte a „megyei” szint közvetlen demokráciáját az „országos” szint képviseleti elvével. Ezek a képviselők azonban kötött mandátummal rendelkeztek, és a választói akarat megszegése estén visszahívhatóak voltak.

Amikor az újkori racionalizmus korában megrendült a hatalomnak a közép-kori „Istentől származó” legitimációs elve, akkor helyébe lépett a „vox populi – vox Dei” szentencia. Mi más is léphetett volna a helyébe? Úgy szokták ezt értelmezni, hogy „többség dönt”. De azt hiszem, a „vox Dei” szó valóságos értelméhez akkor jutunk közelebb, ha elgondolkozunk Szolzsenyicin megjegyzésén: „Ha az emberek emberségesek, akkor elfogadható minden tisztességes politikai rendszer”.

Bod Péter Ákos közgazdász, egyetemi tanár

A politikai választásról

A politika, a polis ügyeiben ad-e eligazítást a hit? Az érdekek dolgaiban az értékrend? A napi kérdésekben az örökkévaló igazság?

Évezredes dilemmák ezek, amelyeket belsőleg kénytelen megélni az, aki hívőként politikai döntéssel, választással szembesül. Magam is láthattam a rendszerváltozás kezdetén, amikor egyáltalán lehetségessé vált a keresztyén hitnek egzisztenciális veszélyek nélküli politikai képviselése, hogy a lelkeszi, papi hivatást politikai pályára cserélő kortársaim miként nyertek többlet erőt és késztetést (eleinte) a hitükből; és hogyan viaskodtak énjeik később. Kevésbé intenzív módon valamennyi hívő beleütközik a fenti dilemmákba, amelyekre minden korban születnek válaszok, de végül is személyes válaszra kényszerül az ember.

Magam tanárként, véleményalkotóként, a szűk családi és baráti körön kívül is megnyilvánuló szakemberként elkerülni sem tudom e kérdéseket. Naponta nekem szögeznek: hogyan foglaljunk állást a polis ügyeiben? A nagy ellentmondás abban áll, hogy a politika, a pártpolitika mindig a rész (pars) dolgairól szól. A pártok, jelöltek versengésében állíthatja ugyan valaki, hogy ő és csak ő képviseli az igazságot és a nemzet érdekét – de az ilyen állítás csupán politikai szófordulat. A közügyek gyakorlatias világában sokféle igazság van, különféle módon értelmezhető a nemzet érdeke. A közügyek intézése – legyen szó társasházi lakógyűlésről vagy egyesületi elnökségi választásról vagy pedig országgyűlési voksolásról – a kompromisszumok világa. Ritkán adatik meg, hogy a felismert jó és rossz között kelljen döntenünk. Ami pedig a személyeket illeti: csak azok között választhatunk, akik a polis ügyeiben feladatra jelentkeznek. Nem az alkalmasság és képesség, hanem a tisztségre pályázó akarata (gyakran: akarnoksága) és elszántsága dönti el, hogy kiből áll majd a választék.

Mindez elég pesszimista következtetésekre vezetheti az embert. Ám nem kívánok csatlakozni azokhoz, akik eleve leszólják a politika világát. Akik elvtelen alkukat vizionálnak minden politikai döntés mögé, egyéni haszonszerzésre összeálló társaságokat látnak minden politikai táborban. Akik tisztátlan tevékenységnek érzik a közügyeket, igazságtalanok mindazon nem kevesekkel szemben, akiknek valóban számít a közérdek, a közjó. Fura is lenne a politika leszó-

lása tőlem, aki negyed évszázaddal ezelőtt az ígéretes akadémiai pályát tette félre egy időre habozás és kételkedés nélkül, amikor úgy hozta a sors, hogy végre dönthettünk közügyekben, politikai irányválasztásban. Életem meghatározó élményei, nagy pillanatai voltak ezek. Ám akkor sem egyszerűen a jó és a rossz ügy, valamint az értékes és kevésbé értékes egyének között kellett döntenem. Az élet sokszor nem kínál fel jó szívvel képviselhető kompromisszumot.

Ez a körülmény azonban nem ok arra, hogy kitérjen a hittel élő ember a politika úgymond megalkuvó világától. Talán jobb lenne az életünk, ha a hívó ember elfordulna a köz ügyeitől? Tényleg mindegy lenne, hogy ki a társasházi közös képviselő, a szakszervezeti titkár, az írószövetségi tisztségviselő, az országgyűlési képviselő, a polgármester? Hogy ki és hogyan képviseli ügyeinket az európai parlamentben? Egy sportág vagy egy szakma ügyvezetésében?

Az érték-vezérelt embernek nem lehet mindegy az, hogy a közösség ügyeit kik intézik. A fenti morális dilemmák azonban valóban súlyosak. Nem sok kapaszkodót ad az Írás sem. Sokat idézett és elemzett, mégsem könnyen értelmezhető történetet hoz elénk Máté evangéliuma a 22. részben: a felkavaró beszédek tartó Jézust el akarják veszíteni a farizeusok, és hogy törbe csalják, provokátorokat küldenek hozzá, akik napi politikai kérdést tesznek fel a prédikátornak. „Mondd meg azért nekünk, mit gondolsz: Szabad-e a császárnak adót fizetnünk, vagy sem?”

Valóban csapda ez. A távoli idegen, ám legális uralkodó adófizetésre szorítja a leigázott népet, és katonai erővel ad nyomatékot adószedési akarátának. Népet veszélyeztetné az, aki ebben a helyzetben lázadást, engedetlenséget szítana. De a népből jövő prédikátor vajon állhat-e status quo mellé? Mit lehet mondani erre a politikai kérdésre? Jézus természetesen látja az álnokságot, és oda is szól: „Mit kísérgettek engem, képmutatók?” De nem tér ki a válasz elől. Így folytatja. „Mutassátok nekem az adópénzt. Azok pedig oda vivének neki egy dénárt. És mondá nekik: Kié ez a kép, és a felírás? Mondának neki: A császáré. Akkor monda nekik: Adjátok meg azért a mi a császáré a császárnak; és a mi az Istené, az Istennek.”

A helyzetet lehetne úgy is értelmezni, hogy a visszakérdezéssel a provokált prédikátor időt nyer. De inkább van annak jelentősége, hogy Jézus az adófizetés (és ezzel a távoli hatalommal szemben engedelmesség) ügyében a *szimbólumra* kérdez rá: kié ez a kép és a felírás. Igen, az uralkodók, újabban pedig a politikai erők, pártok, mozgalmak is képekkel, szimbólumokkal és jelszavakkal lépnek be életünkbe. A dénár is az uralkodó képének és az uralkodó anyagi hatalmának a mindennapi megjelenítője.

Térjünk most vissza korunkra. Most ismét választások következnek, ráadásul egymás után többször is ebben az esztendőben: megnyerő személyiségeket látunk majd kiplakátolva, körbevéve a fényképen lelkes és bizalomkeltő hívekkel, halljuk majd a rövid és vázlatos (és így később számon sem kérhető) ígéreteket a szavazatunkra váró pártpolitikusoktól. Mind a javunkat akarják. A cini-kusok szerint persze a „javaink” kellenének nekik, a törzs-szavazók pedig abban

hisznek, hogy legalább az egyik őszintén és minden hátsó szándék nélkül jót akar nekünk – szemben az összes többivel.

A szimbólumok közötti választás gyötrelme és felelőssége rámarad az emberre; az Írástól nem várhatjuk el, hogy praktikus közügyeinkben eligazítást kapjunk. Ám Jézus igenis világos választ ad a hozzá küldött Heródes pártiaknak: a császárnak adjátok meg a neki járó, és az Istennek azt, ami az Istené. Ez az utóbbi üzenet visszaütal teremtetésünkre: teremté az Isten az embert az ő képére. Itt tehát egy másik képmás kerül bele a szituációba: az ember *isteni képmás*. Akkor adjuk meg Istennek azt, ami Istené, ha az emberben mindig képesek vagyunk meglátni az isteni többletet.

Valljuk be, ez roppant nehéz. Elvontan könnyű szeretni embertársainkat, úgy általában, ám annál nehezebb konkrét esetekben. Sokan képesek büszkék lenni nemzetükre úgy általában. De mégis milyen nehéz elfogadni a másikat, a konkrét embert. Milyen nehéz szembenézni a nemzet tényleges, nem pedig idealizált múltjával, és elfogadni a más nemzeteket a maguk hasonlóan hol fényes, hol gyarló múltjukkal. Mennyire roppant nehéz elfogadni azt a honfitársunkat, aki a politika (a kép és felirat) világában másik párton van. Bizony, az a mai valóság. A polis ügyeiben való állásfoglalások, a politikai választások idején, sőt újabban a választási ciklusoktól függetlenül is, erős meghasonlást mutat nemzetünk.

Ha valami kézzelfogható kapaszkodót keresünk a hitbeli tudásunkban, amely segíthetne eligazodnunk a most ismét elénk kerülő világi közügyekben, az a következő egyszerű teszt: látunk-e olyan személyiséget, aki képes túllátni a pártzászlók erdein? A voksunkat kérő szerveződés képes-e szem előtt tartani az egyes (persze: gyarló) embert? Olyan személyt állítsunk magunk helyett érdekeink képviselőjében, arra a politikai erőre, pártra bízunk rá a magunk voksát, amelyről és akiről az gondoljuk, hogy a leginkább képes *minden* emberben Isten teremtményét meglátni.

Ha valaki csupán a közvetlen és aznapi anyagi érdeke szerint szavaz, már amennyire előre képes kikalkulálni azt, hogy a sok anyagi ígélet – ha megvalósul – valójában hogyan érinti az ő pénztárcáját, akkor Krisztus üzenetét nem értette meg. Akkor csupán megmarad azon a szinten, hogy megadja a császárnak (kelletlenül) azt, ami a császáré. Igyekszik majd anyagi ügyeit haszonnal végezni, a maga módján talán becsülettel is. Ez azonban nem elég. A polis ügyei mindig többről szólnak, még a mi távolról sem tökéletes demokráciánkban is, mint az, hogy kik kapnak többet a közös kasszából, és kikre róják ki az állam fenntartásának terheit. A közügyek intézésére most magukat ajánlgató pártokat, az ő képeiket, felirataikat és „arcaikat” afelől kell tehát nekünk megítélnünk, hogy vajon képesek-e a másik nézeten levőt is embernek, a nemzet tagjának, Isten teremtményének tekinteni. Avagy politikai ellenfeleiket legszívesebben kiiktatnák a nemzetből? Törődnek-e az elesettekkel? Számít-e az is, aki sehova sem adja majd voksát, azaz választás-aritmetikailag nem is létezik. Számít-e a jövő generációja, amelynek nincs szavazati joga, számít-e a még meg sem született

ember, aki talán a gyakorlatias politikus szemében vokstalan és így értéktelen.

Ez az igazi választási teszt. Nem egyszerű alkalmazni, hiszen nem láttunk még olyan politikai erőt, amelyik nyíltan bevallaná a kampánya során, hogy neki csak a mostani hatalomszerzés fontos, és a voksok megvásárlása fejében súlyos anyagi terheket és elkötelezettségeket fog hagyni a későbbi generációkra, mondván: legyen mindaz az akkoriak gondja. Valóban nem könnyű biztonsággal ítéletet mondani arról, hogy kik miként mennek át ezen a teszten. Olyan pártprogrammal sem találkozok az ember, amelyben a felvirágoztatni kívánt választói rétegek mellett fel lennének sorolva mindazok, akik tudottan rosszul fognak járni a program megvalósulásával. Nincs más: nekünk kell időről időre elvégeznünk az ítéletalkotási feladatot. Abban persze tévedhetünk is – amint az utólagos csatlódások esetei mutatják is.

De ebben áll a választó felelőssége. Attól nem szabadíthatja meg senki; sem a (sosem elfogulatlan) sajtó, sem az ismeretségi kör, de még a lelkipásztora sem.

Gryllus Dániel zeneszerző, előadóművész,
a Magyarországi Evangélikus Egyház tagja

Kiről hiszük el, hogy szándéka szerint Isten bölcsessége van a szívében?

Közhely, amit írok, az életünk folyamatos választások sorozata, hisz egyszerre nem lehetünk több helyen, választanunk kell valamelyiket. Egyszerre nem mondhatunk ki két mondatot, jól lehet, a fejünkben rengeteg gondolat kavarg, mégis valahogy a megfelelő szavakat igyekszünk kiválasztani. Folytathatjuk a sort. Az országunk sorsát meghatározó szavazás is ilyen választás. Csak az egyikre voksolhatunk. Mi a választásunk alapja? Személyes szimpátia? A választási programok összehasonlítása? Saját érdekeinket vagy az ország érdekeit tartjuk fontosabbnak? Netán biztosak vagyunk benne, hogy a kettő azonos?

Bizonyára vannak a politikusok között rokonszenvesebbek és ellenszenvesebbek a viselkedés, szóhasználat, múltbeli tettek stb. alapján. Ez sokat számít. Nem véletlenül készítene a pártok plakátokat, melyeken saját jelöltjeikről rokonszenves, az ellenfél jelöltjeiről pedig gyakran ellenszenvet kiváltani szándékozó képeket láthatunk. Emlékszem egyszer Mexikóban voltam, és bizonyára választásokra készülődtek, mert tele voltak a városok, falvak plakátokkal, melyeken számunkra szinte teljesen azonos mosolygó emberek voltak. Hogy lehet közülük szimpátia alapján választani? Nyilván csak úgy, ha a választó az ember mögött egy életutat, egy programot lát, nem egy arcot, hanem egy személyiséget.

Szerintem nincs olyan ember, aki elolvasná és átlátná a rengeteg választási programot. Németországban a választások közeledtével internetes segítséget kapnak a polgárok. Betáplálják egy honlapra a pártok programjait, és a használónak csak kérdésekre kell válaszolni. Akarja-e, hogy emeljék a tandíjakat? Legyen-e

útdíj? Milyen adózást szeretne? Kik és milyen kedvezményeket kapjanak? És hasonlók. Ha a polgár minden kérdésre válaszol, a végén kap egy tanácsot: az Ön által adott válaszok alapján szavazzon a ... pártra. Nem tudom hányan élnek a lehetőséggel, és ha élnek vele, hányan fogadják meg a gép tanácsát?

És hogy tudnánk függetleníteni saját érdekeinket az ország érdekeitől? Egyre nehezebb a válasz. Tapasztalatom szerint a rokonszenvesebb politikusról könnyebben elhiszük, hogy jót akar. Nekünk és a népnek egyaránt. De hisz az ügynökökkel, kereskedőkkel is így vagyunk. A sokakat rászédő csalók is általában bizalomgerjesztők, rokonszenvesek, máskülönben nem sok „sikerre” számíthatnak. Ez nem lehet támpont. Segítségként beütöttem a biblia.hu-ba a választás szót. Több Pál idézet mellett a Királyok I. könyve 3. részéből adott egy ideillő mondatot: „Adj azért a te szolgádnak értelmes szívet, hogy tudja ítélni a te népedet, és tudjon választást tenni a jó és gonosz között; mert kicsoda kormányozhatja ezt a te nagy népedet?” Igen, kérjük a Jóisten segítségét, hogy megfontoltak lehessünk! Magunk erejéből aligha sikerülhet értelmes szívet kapnunk. A 90. zsoltárban is ez áll: „Taníts minket úgy számlálni napjainkat, hogy bölcs szívhez jussunk!” Sokat gondolkoztam ezen a szókapcsolaton: bölcs szív. Bizonyára a teológusok megtanulták, hogy mi a pontos értelmezése. Hisz a köznyelv a bölcsességhez az agyat, az intellektust, a szívhez pedig az érzelmet társítja. Lehetne a kettőt együtt kezelni? Ha igen, akkor valahogy a szimpátiát és a programot is ilyen módon lehetne szinkronba hozni, ha ez megoldható.

Muzsikus vagyok, az idén már 45 éves Kaláka együttes vezetője, és sok biblia ihlette dal szerzője. Nem tudom, hány ezerszer álltam már közönség előtt, de soha aktuálpolitikai mondatot nem ejtettem ki koncerten. Nem is tehetném, hisz Arany János, Weöres, Kányádi, József Attila, Kosztolányi és mások verseit énekelve az egyetemes magyar kultúra szolgálatába szegődtünk, kultúránk meg összeköt, átível politikai választások, programok felett. Bár sokan állítják, és talán így is élük meg, én cáfolom, hogy több magyar kultúra létezne. A Szentírásról, bibliai dalaimekről ugyanezt állítom. A Királyok könyvéből imént idézett mondat után nem sokkal olvashatjuk a történetet a két asszonyról, aki Salamon királyhoz megy igazságot kérni, hisz egyszerre szültek, de az egyik gyerek meghalt, és mindkettő az élet szeretné magának. A király azt mondja, vágjátok ketté az eleven gyereket! Ismerjük a történet végét, az egyik beleegyezik, a másik anya azt választja, inkább lemond a gyermekéről, hogy életét megmentse. A király előtt is tiszta a kép: csak az lehet az igazi anya, aki számára a gyerek élete a fontosabb. A nép pedig látja a királyon, hogy „Isten bölcsessége van az ő szívében az ítélettelre.”

Hova is jutottam ezzel a gondolatmenettel? Mi alapján hozzam meg a döntést? Talán próbáljuk beleképzelnünk magunkat politikusaink helyébe. Ki akarja egyben tartani az országot? Ki akarja akár saját áldozatával is valamennyiünk javát? Melyik program áll közelebb ehhez az ideához? Kiről hisszük el, hogy vágya és szándéka szerint Isten bölcsessége legyen az ő szívében?

Lehet, hogy nem jutottam semmivel sem közelebb a lényeghez, a választáshoz, de legalább gondolkoztam kicsit róla. Többről úgysem szólt a körkérdés.

Bagdán Zsuzsanna szerkesztő-újságíró

Tiszta szívvel választani

Az életben kétféle dolog van: amit választunk, és amit nem. Nem választottam azt az opciót, hogy meg akarok születni, nem én választottam a szüleimet, sem azt a kicsi dunántúli falut, ahová születtem. Nem én választottam az anyanyelvemet, és a felekezetet sem, ahol még csecsemőként megkereszteltek. Nem én találtam ki, hogy nő legyek. Aztán viszonylag korán elkezdtem járni a saját magam választotta utat. A szüleim bátrak voltak, engedték, hogy tizenkét évesen válasszak, hogy a falunkban akarok-e élni, vagy egy bentlakásos iskolában. Azt is rám bízta, hogy ez a kecskeméti vagy a pápai refi legyen. Ez volt az első komoly választásom.

Van olyan, hogy helyettünk választanak. Emlékszem, hogy zokogtak a lányok, amikor megtudták a 2002-es választások eredményeit – mi lesz velünk, az iskolánkkal, mások választása miatt? Ezek a tizenéves, pattanásos csibék tehetetlenek, csalódottak voltak, és féltek – én pedig azon gondolkodtam, ki tanította nekik azt, amit azóta is látok embereken, akik egy párttól, egy vezetéstől, hogy a Krisztust, hol az Antikrisztus várják. Hogy az igehirdetés helyett miért arról van szó a szószéken, hogy „ugye tudjuk, kire kell szavazni”. Ezt valójában a mai napig nem értem. Elismerem a választás, a vezetők fontosságát, hiszen egy országot, egy egyházat, egy közösséget, sőt, egy emberi kapcsolatot is fel lehet virágoztatni, és romba is lehet dönteni. De nem ismerem el azt, hogy minden a vezetőkön, az uralgó politikai eliten vagy éppen az aktuális Zsinaton múlik. Hová lenne akkor Isten mindenhatósága, aki még a rossz választásokat, rossz vezetőket, rossz szándékokat is jóra tudja használni? Nem egyes irányok, személyek ellen vagyok, csak a hisztéria ellen. Hisztérikus hangulatban nem lehet választani.

Választani nagyon fontos. Csak a felnőttek, a felelősségükkel élők választanak. Én nem parlamenti, hanem eus választáson ikszeltem először, így le is maradtam az első választóknak járó kis ajándékról. Pedig fontosnak tartottam, hogy a felnőttkorba érve az első, szinte már rituális tettemre, amikor négy évre előre gondolkodva hozok meg egy döntést, emlékeztessen valami. Hogy megtettem, hogy választottam. Tárgyi emlék nem, csak anekdota maradt: azóta a választás óta mindig van egy olyan induló a szavazókörzetünkben, aki egyetlen szavazatot kap csak. A választás, azt hiszem, tanúskodik a választóról. Nekem sosem sikerült még olyan helyre tennem az ikszemet, aminek valódi tétje lett volna.

Persze, kérdés, hogy egy választásnál mi a valódi tét, és Elismerem: a „csak azért is egy teljesen esélytelen és komolyan nem vehető indulóra szavazok”-attitűdöm nem megváltói, sokkal inkább pilátusi. Mosom kezeimet. Nekem a választások tétje a tiszta szív, tiszta kéz, tiszta lelkiismeret. Azt meg, most úgy érzem, csak ilyen kamaszromantikusan lehet. Ugyanis az élet minden területe, választása jóval árnyaltabb jó és rossz küzdelménél. A felnőtté válás az az állapot, amikor az ember rájön és elfogadja, hogy kompromisszumokat kell kötnie, és a változás-

hoz, a haladáshoz nem elég a pilátusi mosom kezeimet. Valahova igenis be kell állni, valamit választani kell. Nem is magamért, hanem azért az utánam következőért, akinek én leszek az édesanyja, noha neki ebbe semmi beleszólása nincs. Nem is magunkért, hanem azokért, akik még boldogan gyurmáznak a gyermek-istentiszteleteken. Akiknek nem mindegy, milyen döntéseket hoznak azok, akiket mi magunk hatalmazunk fel a döntéshozásra.

Itt persze visszaérünk oda, hogy mindent meghatároz az, amit az ember nem választott. A szülei, a szülőföldje, az anyanyelve, a felekezete, minden, ami jön vele elválaszthatatlanul. Jön velem a nagyanyám világlátása, aki még egy Sárbogárd melletti tanyán született, ott nőtt fel, és oda szült két gyereket, mielőtt lezúzták volna a tanyak világot, hiába élek én már lassan tíz éve a fővárosban. Talán nem is csoda, ha nem találom, akit ő keresne.

Idén valahogy úgy alakult, hogy mindent választani kell: esperest, püspököt, országgyűlési képviselőt, pártot, polgármestert, mindent. Legszívesebben mosnám a kezeimet, ahogy fogják majd mosni sokan. És nem vagyok ezzel egyedül a generációmban, a felnőni, elköteleződni nem vagy nehezen tudó, késő és kora huszonévesek között. Nehéz nekünk, mert legtöbbünk nem látta, nem tanulta meg senkitől, hogyan kell jól választani párt, pártot, püspököt. Megtanultunk rosszul választani és elégedetlenkedni, vagy egyáltalán nem választani. Kudarckerülő egy banda vagyunk. Egy egész generáció. A parlamenti választásokkal kapcsolatban csalódtunk, az egyházi meg legtöbbünket nem érdekel, mert nem is tudjuk, kik azok, akik közül választanunk kell. Ezt finomabban is meg lehetne írni, de minek? Az én generációmnak nem ezek a kulcskérdései, hanem az, hogy itthon vagy külföldön keressük-e a megélhetésünket.

Miattunk ki mossa a kezét? Ki tanít meg minket jól választani, ki erősít meg ebben a nyomásban, ahol valójában nincs jó választás, csak választás, mert minden szereplőben megrendült már a választók bizalma, vagy egyáltalán nem is tudják, kik is azok, kik közül választani lehet? Pedig négy-hat év nem a világ, de ez nem kenhető el ennyivel. Aki nem tud hat termék, hat jelölt, hat vallási irányzat közül választani, az hogyan választana a millióból egyet, örökre?

Honnan lehet tudni, hogy ő az igazi? – tette fel nekem a kérdést egy barátnőm, miközben néztük a tévében, ahogy száll fel a fehér füst a kéményből. Persze a kérdés nem a pápaválasztásra vonatkozott, hanem a férfiakra, úgy általában, rajtuk belül pedig arra az egyre, akinek az ember lánya hajlandó felelőssége teljes tudatában kimondani azt a bizonyos négybetűs szót és szülni neki n+1 gyereket.

Nem tudtam neki mit válaszolni, mert erre senki sem tud mit válaszolni. Ami bent történik a szív konklávéján, ahol érvek, ellenérvek, szép és nem szép tapasztalatok vívódnak, és égetik el fekete füsttel kétharmadot nem elért szavazataikat, az mély titok. Arról pedig, ha már egyszer a fehér füst valamiért felszállt, nem kell többé beszélni senkinek.

Választani sok lehetőség közül az igazit nem egyszerű feladat. Elég csak egy bukósisakra, egy pár cipőre, egy könyvre gondolni – van, amit választunk, de

érezni, hogy nem az igazi. Mennyivel sokkal nehezebb, ha tisztségre, tisztességre választunk, valamire, ami nem vonható már semmiképpen vissza, nem játék, nincs belőle sérülés nélkül visszakozás. Egy három- vagy egy négybetűs szó fehér füstje életfogytig meghatároz egy kapcsolatot. Kényelmesebb lenne naponta kétszer döntetlenül feketén füstölögni – de azzal senkinek nem okozunk örömet.

Hogy egy döntést a világ pillanatnyi állása vagy a Mindenható akarata határozza-e meg, külső szemlélő sosem fogja tudni eldönteni. Teszem hozzá, nem is külső szemlélő dolga ez, hanem az enyém, aki össze vagyok zárva ezeregy tapasztalatommal, érzésemmel. Borzalmas világ ez, ahol nemcsak a kint kérdőjelezi meg a bent döntéseit, de néha bent is elvesztik az irányt a döntésre illetékesek. Ezt úgy hívjuk, összezavarodás. Kellemetlen állapot. És gyakori, amikor nagy nyomásban választani kell.

Az azért mindig jól esik, hogy böjtben választunk világi vezetőket. Lehet, hogy az egyházi vezetők választását is érdemes lenne böjtölve végezni. Vagy többet utazni, sétálni, gondolkodni, imádkozni ebben az időszakban, nem hírolvasva, esélylatolgatva, vitatkozva, csak csendesen. Belépve a mindent csak elkenő mindennapokból valamilyen csendes, köztes térbe, és oda csak a legfontosabb érveket vinni magammal az elé, akinek én vagyok a választottja. Választottja vagyok, pedig nem érdemlem meg, és sokszor méltatlanul viselkedem, választottságom ellenére. Választott, és országa építésére hív – ez talán mindennél fontosabb. Isten ügye győzedelmes, ezt nem szabad elfelejteni. Ez a bizonyosság feloldja a szörnyű nyomást, ami bármilyen lépéskor, választáskor terhel, egyben irányt is ad, mindenben. Így a magamfajta szkeptikus fiatalok is elhiszik, hogy nem babra megy a játék, hanem komoly tétre. Így én is elhiszem, hogy lehet tiszta szívvel választani.

Sőt: csak így hiszem el, hogy lehet tiszta szívvel választani.

Végh László atomfizikus, egyetemi oktató

Válaszúton

Számomra az ideai választások többet és mást jelentenek, mint a korábbiak. Tavaly február közepén kért fel a Confessio szerkesztősége, hogy készítsek egy hosszabb, terjedelmi megkötés nélküli tanulmányt az ökológia tárgyköréből. Több mint húsz éve tevékenyen foglalkozom a fenntarthatóság kérdésével és egyúttal annak a valláshoz való viszonyával. Sokat írtam minderről, és ezért úgy véltem, könnyű dolgom lesz, pár nap alatt összeállíthatom a kéziratot. De nem így történt, súlyos kérdések kezdtek gyötörni.

Csaknem két évtizeden át tanítottam, hogy Isten a Föld urává tett bennünket, hogy műveljük és őrizzük azt. De tudtam és oktattam is, hogy a többi nagy vallás, a hindu, a buddhizmus és a tao jóval hatékonyabban fogta vissza az embert

az anyagiak természetet pusztító habzsolásától. Ma az euro-amerikai világ, és hatásunkra lassan a teljes emberiség, a fogyasztás növelését tekinti az emberi élet fő céljának. Ez pedig a legalávalóbb bűnök egyike, amit egy társadalom elkövethet. Gazdagságunkat úgy növeljük, hogy közben a leszármazottainkat fosztjuk ki, az ő életüket tesszük kilátástalanná, sőt lehetetlenné. Felvetődött bennem, hogy az egyistenhit és azon belül a keresztyénség jóval többet követel, mint a Föld őrzése és óvása.

Nem nehéz a Szentírásban megtalálni az utódaink iránti felelősségünkre vonatkozó szakaszt. A Tízparancsolat arra int, hogy az Isten mellett vagy helyett idegen istent imádó atyák bűneiért a fiaik harmad- és negyedízigen, sőt, mint később olvashatjuk, a fiak és fiak fiai is harmad- és negyedízigen bűnhődnek. Eddig eljutottam, de éreztem, valami még hiányzik. Üzent a szerkesztőség, hogy lejárt a határidő és várják a kéziratot. Ekkortájt értettem meg, mit jelenthet Isten neve. VAGYOK AKI VAGYOK néven mutatkozott be az embernek. Ezzel azt mondja ki, hogy Ő van valamennyi létező felett és mögött. Teremtett világa nem a sokféle isten által uralt területek laza sokasága, hanem összefüggő, rendezett egészet alkot. Ha Őt, a Mindenekfölöttit tiszteljük, akkor a világát úgy kell elfogadnunk, ahogyan az van, a maga egységében, rendjével és törvényeivel együtt, és eszerint kell élnünk. Ha az életünk tengelyébe nem Isten, hanem általunk kiötlött, a teremtett világ rendjétől idegen dolog (idegen isten) kerül és annak hódolva élünk, akkor ez az utódainkat sújtja majd. Ezt, nem éppen így, de még gyorsan bevettem a kéziratba, amely azután a *Confessio* 2013/2. számában jelent meg.

Jézus a Hegyi Beszédben arra int, hogy nem szolgálhatunk egyszerre két úrnak, mert vagy az egyiket szeretjük és a másikat gyűlöljük, vagy az egyikhez ragaszkodunk és a másikat megvetjük. Nem szolgálhatunk egyszerre Istennek és a pénz istenének, a Mammonnak. Jézus intése a második parancsolat magyarázataként értelmezhető.

Mára a világ egésze a Mammon birodalmává vált. Nem csoda, hogy az EU még Isten nevének említésétől is borzong. Míg a természetes mérték szerint az embert a tulajdonságai alapján ítéljük meg, a Mammon birodalmában csak az számít, mennyi pénz van. Nem azért kell többet termelnünk, mert ténylegesen többre volna szükségünk, hanem azért, mert a birtokomban lévő dolgok mondják meg, ki vagyok. Ma nem a valóban szükséges javakról, hanem a gazdaság, a gazdagság növeléséről van szó. Az emberi kapcsolatokra fordított idő elvész a gazdaság számára, ezért a Mammon nem kedveli a családot. Élünk egyedül, mivel így sokkal többre, több lakásra és egyébre van szükség. A gyermekek és az öregek kerüljenek mihamarabb intézményekbe, mert ez is növeli a gazdaság teljesítményét. Ha így életünk elején és végén és közben is boldogtalanná válunk, amibe bele is betegedhetünk, ez is a gazdaságot serkenti. Több szesz, dohányárú, gyógyszer és egyéb fogy, és fellendül az egészségipar. A Mammonnak hódolva semmibe vesszük Isten teremtett világának törvényeit. Véges rendszeren akarunk állandóan növekedni, és eközben elpazaroljuk a természet erő- és egyéb forrásait.

Egyáltalán nem mindegy, hogy elmegyünk-e szavazni az ideai választásokon. Az országgyűlési, az EU és az egyházi választásokon való részvételünk egyaránt fontos. Hazánk és az EU a Mammon birodalmának része, és egyházunknak a Mammon által fojtogatva kell Istentől kapott feladatát teljesítenie.

Minél nagyobb és összetettebb egy rendszer, annál több erőforrás kell a működtetéséhez. Újabb, könnyen hozzáférhető erőforrást eddig nem találtunk. Elegendő erőforrás hiányában 2008 óta egyre mélyülő válságba került világunk, és ezen a környezetet az eddiginél sokkal jobban szennyező és jóval költségesebb kitermelési eljárások sem segítenek. Ezért a nagy, egyre rugalmatlanabbá és tehetetlenebbé váló rendszereket le kell építeni. Hosszabb távon csak a magunk megmaradt forrásaira támaszkodhatunk. Bár hazánk még csak tétova lépéseket tett ezirányban, a Mammonnak ez is sok. Az országgyűlési választás igazi tétje az, folytathatjuk-e a Mammontól való függetlenedést.

Európa erő- és egyéb természeti forrásai mára annyira lepusztultak, hogy jelentős mértékben rászorulunk a világ más részeiről behozott erőforrásokra, alapanyagokra és egyéb termékekre. A növekvő sükségen nem segít majd, ha egymástól kíséreljük meg elvenni azt, ami már szinte sehol sincs. Együttesen, a jelenlegi, egyre tehetetlenebbé váló EU gépezetet jelentősen átszervezve lehetővé kell tenni, hogy a tagállamok a felesleges EU kööttségektől szabadulva ne pazaroljanak, és jobban ki tudják használni helyi adottságaikat. Elsősorban tudást és tapasztalatot cseréljünk egymással, az anyagok mozgatásához szükséges tevékenységet pedig amennyire csak lehet, építsük le. Az EU választásoknak ez a tétje.

Az egyház a Mammon birodalmában mint szolgáltató és az idegenforgalmat vonzó építmények fenntartója létezhet. Ezekhez forrásokat kapnak, egyébként tartásuk el a híveik. De az egyháznak az a feladata, hogy a lét- és fajfenntartáson túlmenő, Isten felé fordító lelki élettávlatot adjon az embernek. Ahogyan Dobai István nagy művében (*Tűnődések a történelemlről, azaz a mérhetetlen élet és az ember viszonyáról, különös figyelemmel Európára és a magyarokra. Püski Kiadó, 2004*) kifejti, az Istenre tekintő ember Isten létének, azaz a világ egésze rendjének megfelelő erkölcsi rendszert alakít ki, és ennek megfelelő evilági intézményrendszert hoz létre. Jézus földi életének meghatározó eleme Isten ellensége, a Mammon ellen folytatott küzdelem. Tanított, gyógyított és segített mindenkin. Ezért nem kért pénzt, nem gazdagodott, nem akart magának hatalmat. A Mammon rangsora szerinti utolsó helyet választotta, azt sem tudta, hol hajtja le estére a fejét. Tanította, hogy ne a többivel, hanem önmagunkkal versenyezzünk. Jézust követve, a Mammonnal szakítva kellene élnünk. De az egyházon belül nem hallunk a Mammonról. Egy teológus hallgatóm szerint az emberek megharagudnának ránk, ha szóba hoznánk. Azokra a jelöltekre szavaznék, akik fel mernék venni a Mammonnal a harcot.

Kránitz Mihály római katolikus teológus, egyetemi tanár

A legjobb választás

Minden ember élete páratlan és megismételhetetlen. Ezért rendkívül döntő, hogy kinek miképpen bontakozik ki az élete. Senki nem élhet egyedül, már csak azért sem, mert egy családba, egy közösségbe születik, és ez sok szempontból meghatározza gondolkodását, lehetőségeit és későbbi választásait. A legfontosabb azonban az, hogy mint gondolkodásra képes ember születik, és majd felnőttként alkalmas lesz az önálló megfontolásra és ítéletalkotásra, és mindabból, amit addig kapott akár tárgyi, akár szellemi értelemben, megfelelő módon tud tervezni jövője érdekében.

Az emberiség történetében korok, kultúrák és birodalmak követték egymást, és majdnem mindegyik kizárólagosságra törekedett. Fennállásuk során értéket teremtettek, és hozzájárultak az emberiség egészének gazdagításához. A kereszténység immár kétezer éve határozza meg az emberiség nagy részének gondolkodását, és áttételesen a világon élő minden emberre hat, mert akár a naptári idő beosztásával, akár a ma már akadályokba nem ütköző, különféle hagyományokat képviselő emberek közötti találkozással mégis jelen van a mindennapokban. Üzenete elfogadásra késztet és választás elé állít.

A vallások nagy keresése, melynek tiszteletreméltó emlékei a mai napig láthatóak, az élet kiteljesedését igyekezett szolgálni, de ez legtöbbször leszűkült egy adott területre vagy a hódítás következtében megszállt térségre. A kereszténység azonban olyan újdonságot hozott, amelyben az ember legmélyebb valójából fakadó kérdések és az isteni válasz ténylegesen találkoznak. Ez a tény semmiképpen sem értékeli le a korábbi kereséseket és emberi választásokat, ám azok törekénységünkénél fogva csak korlátozott módon és időben tudták kifejteni hatásukat.

A kereszténység arra tanít, hogy a bennünk meglévő vágyakat is Isten teremtette, ezért csakis ő adhat erre tökéletes választ. Isten a Fiát küldte el hozzánk, hogy válaszadásunkban segítségünkre legyen, és ő maga legyen egy „Igen” a teremtő és megváltó Isten felénk irányuló elvárásaira. Nélküle – és ez alapkérdés – ugyanis nem találjuk meg az igazi boldogságot, s bár a szabadság az emberi szellem egzisztenciájához tartozik, választásainkban mégsem tekinthetünk el attól, hogy teremtmények vagyunk.

Életünk útjának szabad választási szabadsága azért van, hogy minden egyes ember, és ezen túlmenően a közösség maga tervezze meg életét, és a saját belső igazságával azt az utat járja, amely megfelel lényegének. A választás szabadsága tehát a teremtés adománya, mellyel élnünk kell. Ha azonban valaki a másik ember méltóságát nem tartja tiszteletben, s ha az igazsággal, vagyis a minket alkotó Istennel ellentétesen él, akkor ugyan az ember képes élni választási szabadságával, de közben vissza is él vele. Így azt, amire hivatott, jövőjének létét és tervét szétrombolja, és ezzel együtt önmagát is.

Mivel azonban nincs véglegesen elrontott emberi élet, minden élethelyzetből fel lehet állni, mert van kegyelem, a felülről származó, az embert helyes irányba

vezető segítség. Jóllehet egyénileg és közösségileg is gondolkodunk a jövőn, de el kell fogadnunk létünk adott lehetőségeit. Ha erre sikerül eljutni, akkor a választás módja egyre szűkül, mert ha mindig a jót választom, mely az előttünk lévő lehetőségek között mindig jelen van, akkor kitarul előttem a teremtő Isten által elgondolt ember jövője. Ebben az esetben döntéseimet már összekötöttem Isten akaratával, aki ismer engem, ismer mindannyiunkat, megszólít, és ha engedjük – saját szabadságunk használatával – segít minket.

Az élet legfontosabb állomásainál meghozott alapvető döntések így egy irányba mutatnak, tulajdonképpen a legfőbb jó felé, és természetes módon érik el céljukat, vagyis az Isten szándékával egybefonódó emberi választások helyes irányát és megvalósulását.

A zsidó-keresztény hagyományból tudjuk, hogy Isten is választott. Először Ábrahámot, Izsákot és Jákobot, majd Mózeset és a prófétákat, hogy ezzel a nép is „választott” legyen, és életének alapszándékaiban mindig rendelkezzen az isteni szállal, egy biztos és szent kapcsolattal, hogy a történelem viharaiiban is megtalálja a helyes választás eshetőségét.

Ma egy olyan világban élünk, mely egy téves autonómiafelfogás következtében kiszorítja a természetfölötti vallásos elemet a hétköznapiakból, és magát az Istent is. Ha az eredetünkhöz vezető szálát elveszítjük vagy kiiktatjuk, akkor ténylegesen csak magunkra számíthatunk. Ekkor már a legkevésbé sem merül fel a „Mi a jó?”, hanem csak az, hogy „Mi a hasznos?” vagy hogy „Kinek az érdeke?”, azaz kinek a kezébe kerül a hatalom.

Egy szekularizált és globalizált világban, mely ugyan büszke a technikában elért eredményeire, az ember alól mégis kicsúszhat a biztonságos talaj, mert akár a lehetőségek, akár a fejlődésből származó teljesítmények, bár csodálattal töltik el, de mégsem adják meg számára azt a lelki és szellemi biztonságot, amelynek a megtalálása és kialakítása egy alapvető döntés és választás eredménye.

A keresztény értékrend kipróbált útja ugyan nem szünteti meg az emberi felelősséget, és a gyengeség, a személyes és strukturális bűnök, valamint a rosszra hajló akarat következtében eltérhet az eredeti céltól, de mindig biztosítva van számára elegendő fény a lelkiismeretben, mely elősegíti a tisztánlátást, s ezáltal a helyes választást.

A hívő ember vallja, hogy Isten megalkotta a világegyetemet, a Földet és benne az embert. A teremtés után azonban nem hagyta magára az embert, hanem mintegy „háttérsugárzással” fenntartja és a létét biztosítja. Ő minden választásunk, jövőépítésünk lehetőségi feltétele. Közösségeink és gyakorlati életünk kialakítása ezért lehet bármilyen szervezett és törvényekkel védett, ha a legfőbb Urat nem vonjuk be döntéseinkbe, akkor csak nagyon töredékesen tudunk előrehaladni.

Ezért fontoljuk meg, amit már Isten a választott népnek mondott, mielőtt bevezette volna őket az ígért földjére, a tejjel-mézszel folyó országba, és két utat állított az emberek elé: „Nézd, ma eléd tártam az üdvösséget és az életet, a halált és a kárhozatot... Válaszd az életet, hogy te és utódaid is életben maradjatok!” (Második törvénykönyv 30,15.19)

TANÚSÁG

BERECZ ÁGNES

Benda Kálmán öröksége

Benda Kálmán (1913–1994) történész születésének 100. évfordulója alkalmából 2013. november 27-én a Ráday Gyűjtemény emlékkonferenciát rendezett életútjáról, tudományos munkásságának utóéletéről az Egyházkerület székházának Dísztermében. Ekkor került sor tudósi magánkönyvtárának ünnepélyes átadására is, amely a család adományaként a Ráday Könyvtár különgyűjteménye lett. Az alábbiakban Berez Ágnes, a Dunamelléki Református Egyházkerület gyűjteményi igazgatója tekinti át Benda Kálmán életútját, és mutatja be legendás könyvtárát. A közölt arckép Gulyás László festő- és grafikusművész alkotása (olaj, vászon), a Károli Gáspár Református Egyetem első rektoráról. Tenke Sándor rektor megbízásából készítette a művész, akárcsak az Universitas második rektora, Ujfalussy József portréját is, 2000-ben. Mindkét műtárgy az Egyetem tulajdona.

(– A Szerk.)

Ha keresnénk, sem találhatnánk tökéletesebb példát egy erős református identitású, széles látókörű, hivatását a legmagasabb fokon művelő értelmiségire. Benda Kálmán ősei nemzedékeken át református papok voltak. Katonatiszt édesapja aktív korában térképészettel, nyugdíjasként történeti tanulmányokkal foglalkozott. Édesanyja, Imrik Margit anyanyelvén kívül három idegen nyelven beszélt tökéletesen, tündöklő intelligenciája révén egyenrangú társa volt férje és fia értelmiségi barátainak. A trianoni döntés miatt az eredetileg Nagyváradon élő család Budapestre települt, így Benda Kálmán a Budapesti Református Főgimnáziumban – a „Lónyay”-ban – végezhetette iskolai tanulmányait. A vele készült interjúban később mindig hangsúlyozta, hogy az itt kapott nevelés meghatározó volt a számára: részben a cserkészlet élményei, részben az iskola nemzeti érzelmű, a forradalmi hagyományokat hangsúlyozó és abban a kálvinizmusnak döntő szerepet tulajdonító szellemisége. Az iskola tehát a jellemet, az ott tanuló gyermekek történelmi világnézetét formálta – Benda Kálmán úgy foglalta össze, hogy tanáraik bennük látták a jövőndő potenciális vezetőit, és ehhez igyekeztek alapot adni a mindig idegen uralom által elnyomott, de többre hivatott magyar nemzet iránti kötődés kialakításával.

Egyetemi tanulmányait (nem mellékesen Eötvös-kollégistaként) a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, Szekfü Gyula tanítványaként végezte. Rajta kívül nagy hatással volt rá Mályusz Elemér, Hajnal István, Domanovszky Sándor, Szentpétery Imre – valamennyien a történettudomány különböző szakterületeinek kiváló művelői. 1937–38 folyamán ösztöndíjasként Bécsben, Berlinben és Párizsban egészítette ki tanulmányait és doktori fokozatot szerzett. Gondolhatnánk, hogy a kiválóan képzett ifjú tudós könnyen érvényesülhetett, de nem így volt. A korra jellemző „állástalan diplomás” korszak után

óraadó helyettes tanárként tanított többek között a Lónyayban; majd 1941-ben a népfőiskolai ügyek előadója lett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Népművelési Főosztályán. Természetesen nem előzmények nélkül: Benda Kálmán aktívan részt vett a népfőiskolai mozgalomban. 1940–43 között a tatai népfőiskolát vezette, magyar történelmet és szociológiát tanított. 1942-ben a Teleki Pál Tudományos Intézet történettudományi részlegéhez került, itt elsősorban az intézet francia nyelvű folyóiratát, a *Revue d'Histoire Comparée*-t szerkesztette. 1945-től 1949-ig, az intézet megszüntetéséig annak egyik igazgatóhelyettese lett.

1949 és 1953 között sehol sem alkalmazták, hosszú ideig alkalmi munkákból és felesége, Szabó Mária tanári fizetéséből élt a család. 1953-ban Pap László, a budapesti Teológiai Akadémia professzora és dékánja megbízta a Ráday Levéltár megszervezésével. Ebben az időben a Ráday Könyvtár a Teológiai Akadémia fennhatósága alá tartozott. A könyvtárnak kezdettől fogva volt egy jelentős levéltári-kézirattári állományegysége, de ekkoriban intézményesítették a dunamelléki egyházkerület levéltárát is. Benda Kálmán vezetésével begyűjtötték és rendezték a sokféle irategyüttest, biztosították a kutatószolgálatot. Nagy eredmény volt a *Ráday Pál iratai I.* forráskiadvány megjelentetése. A kötet körül adódó megbeszélések vezettek a híres „Ráday-teák” meghonosodásához, amelyek nemcsak műhelybeszélgetések voltak, hanem egybegyűjtötték a perifériára szorult kutatókat is. Benda Kálmán ebben az időben dolgozott *A magyar jakobinus mozgalom története* okmánytár-egységén, továbbá a Bocskai-szabadságharcról szóló művén.

1956 őszén hívta őt vissza a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete. Örömmel fogadta a lehetőséget, de a Ráday Gyűjteményt sem hagyta magára, hiszen Pap László elmozdítása után vezető nélkül maradt volna az intézmény. Szabadideje terhére, javadalmazás nélkül 1957 végéig vállalta a munkaszervezés feladatait (ekkor távozásra kényszerült). A Történettudományi Intézetben tudományos munkatársként, 1981-től vezetői pozíciókban is dolgozott, de amire a legjobban vágyott volna, a tanítás lehetősége sokáig nem adatott meg a számára. Azt vallotta ugyanis, hogy „*az a történész, aki csak önmaga vagy néhány szakember számára kutat és ír, nem teljesíti igazi feladatát.*”¹ Sokáig csak a TIT keretein belül, majd 1974-től a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán óraadóként taníthatott. Kiteljesedő történészi munkássága a magyar történelem sorsfordulataihoz, az „események sűrűsödéséhez” köthető a reformáció korszakától a 19. század közepéig. Kitüntetetten foglalkozott a magyar korona történetével, a Bocskai- és Rákóczi-szabadságharcral, a felvilágosodás problematikájával, a Martinovics-mozgalommal, Széchényi István eszméivel. Figyelme a források mellett kiterjedt a helytörténeti, társadalomtörténeti összefüggésekre. Ő

1 *Egy történész életútja. Benda Kálmán válaszol Glatz Ferenc kérdéseire* in: Benda Kálmán: A nemzeti hivatástudat nyomában, szerk. Lukáts János. Budapest, Mundus, 2004. 529. p.

maga is összeállított alapvető forráskiadványokat, fő témáit kötetekben összegezte, emellett számos tanulmány, referátum és ismeretterjesztő cikk szerzője is volt. Tudóskörökben szokatlan módon kiemelten fontosnak tartotta, hogy széles befogadóközönséget érjen el; s e téren nagy sikert ért el a Kossuth Rádióban *Olvastam valahol* c. műsorával.

A nyolcvanas évektől kezdve érkezett meg számára az új lehetőségek korszaka és a hivatalos elismerések sorozata. 1984-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem címzetes egyetemi tanára lett, 1988-ban a Budapesti Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli doktora, 1990-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1991-től rendes tagja. Kitüntetései közül kiemelhetjük az 1988-ban elnyert francia *Ordre des Palmes académiques* rendfokozatát, amelyet külföldiek ritkán kapnak meg.

Élete utolsó évtizede aktívabban telt, mint azelőtt bármikor. 1980-ban Tóth Károly püspök hívására visszatért a Ráday Gyűjteménybe, immár gyűjteményigazgatóként és azzal a határozott elképzeléssel, hogy megújítja annak működését. Felelevenítette a tudományos felolvasóesteket, elsősorban politikai okokból háttérbe szorított jelentős kutatók meghívásával. Szorgalmazta az 1956-os menekültek irat- és könyvhagyatékainak befogadását, évkönyv-sorozatot indított útjára. A Gyűjtemény új egységeként létrehozta a kecskeméti egyházművészeti múzeumot és a budapesti Biblia Múzeumot. 1989 után még inkább szaporodtak teendői: a Történettudományi Intézetben számos tudományszervezési feladatot kapott, az újjáalakult Magyar Népfőiskolai Társaság elnöke lett, taníthatott végre az ELTE-n is, három hatalmas forráskiadvány-sorozatot menedzsel (a Magyar Országgyűlési Emlékek, Rákóczi diplomáciai levelezése és a moldvai csángó oklevéltár anyagát). Végül 1993 őszén az induló Károli Gáspár Református Egyetem rektorává választották, noha ő maga inkább egyfajta „református Eötvös-kollégium” létrehozását tartotta volna célszerűbbnek. Habár ekkor már elmúlt nyolcvanéves, vitalitása és munkabírása megszégyenítette a nála sokkal fiatalabbakat is – talán emiatt történt úgy, hogy hirtelen halála mindenkit megrendített, és fájó veszteséget hagyott maga után.

Pályája önmagában is figyelemreméltó volt, de emlékezete fennmaradásában nagy szerepet játszott nyitott, derűs és önzetlen egyénisége, személyes figyelmessége munkatársai iránt. Születésének kerek évfordulóján számos rendezvényen emlékeztek meg róla – ezek közül a teljesség igénye nélkül kiemelhetjük a Magyar Zoltán Népfőiskolai Társaság tatai konferenciáját, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében tartott emlékülést. Részletesebben a Ráday Gyűjtemény emlékkonferenciájáról szólunk, amelyen nem csupán előadások hangzottak el, hanem ennek keretében nyílt meg a közönség számára Benda Kálmán tudósi magánkönyvtára is.

A konferencia megszervezése 2013 tavaszán kezdődött. A szakmai szervezésre Szijártó István docenst (ELTE BTK Történeti Intézet), Benda Kálmán egykori tanítványát kértük fel. Javaslatára kibővítettük az eredeti koncepciót, és Benda

Kálmán mellett fiáról, a 70 éve született Benda Gyula történeusről is megemlékeztünk. A konferencia így módon egésznapos rendezvény volt, amelynek első fele a „Benda Kálmán hagyatéka” alcímet kapta.²

Az első előadó, Péter Katalin „*Felelősök vagyunk.*” *Benda Kálmán hivatástudata* címmel úgy emlékezett meg Benda Kálmán pályájáról, hogy annak leglényegesebb motívumát helyezte a középpontba. Felelőség a közösségért, a nemzetért – e szavak gyakran csak fedezet nélküli szövegek, viszont Benda Kálmán valóban fáradtságos aprómunkával élte és valósította meg. Már fiatalon bekapcsolódott a falukutató mozgalomba, amely a népfőiskolához vezette, és amelyet szenvedéllyel művelt, ameddig csak lehetett. Később ugyanez motiválta, amikor kollégái csodálkozására zokszó nélkül járta a kisvárosok és falvak művelődési házait, hogy ott közérthető, mégis magas színvonalú történelmi előadásokat tartson. Szolgálat volt ez, amelyet hitelesített tudósi teljesítménye.

A következő előadók Benda Kálmán történelmi témáiról, egyes kutatási területeinek újabb fejleményeiről szóltak. Őze Sándor a magyar nemzeti hivatástudat 16. századi értelmezéséről, a „*Magyarország, mint a kereszténység védőbástyája*”-eszmé genezisééről tartott előadást, Zászkaliczky Márton és Szabó András Péter a Bocskai-felkelés kutatásának eredményeiről. Pálffy Géza a Szent Korona-témában ismertette Benda Kálmán idevágó munkásságát, majd a Bethlen Gábor-korszakhoz köthető, eddig ismeretlen adalékokról szólt a korona elhelyezésével, szállításaival kapcsolatban. Szentpéteri Márton a szabadkőművesség szerepéről beszélt a magyar felvilágosodás korszakában – ez szintén Benda Kálmán egyik kedvelt témája volt. Végül Berecz Ágnes foglalta össze Benda Kálmán két korszakát a Ráday Gyűjteményben. Ezután Szabó István püspök ünnepélyesen átadta a Benda-könyvtárat, amelyet a résztvevők megtekinthettek. A továbbiakban erről írok részletesebben, annál is inkább, mert a legendás könyvtárról tudomásom szerint még nem jelent meg ismertetés.

A Benda-család már korábban meghozta a döntést, hogy ez a gyűjtemény a Ráday Könyvtár állományának része legyen. Kezdetől fogva az volt az elképzelés, hogy kézikönyvtári jellegű, azaz nem kölcsönözhető és fizikailag is elkülönítetten kezelt dokumentum-együttesként helyezük el. A jubileumi alkalomra tekintettel a Dunamelléki Református Egyházkerület külön támogatást biztosított a könyvtár elhelyezésére. Bár eredetileg két egybenálló kutatóhelyiséget terveztünk kialakítani, a költségek miatt az igazgatói szoba (ez volt Benda Kálmán munkahelye a Ráday Gyűjteményben) vált kétfunkciósá: továbbra is a mindenkori igazgató munkahelye marad, de egyben a Benda-különgyűjtemény őrzési helye is. 2013 nyarán asztalosok dolgoztak a helyiségben, a dongaboltozat hajtásáig polcokkal építették körül a falakat.

---

2 A konferencia valamennyi elhangzott előadását önálló kötetben tervezzük megjelentetni 2014 folyamán.

A magyar tudóskönyvtárakról, illetve a jelentősebb polgári magánkönyvtárakról egy-két kivételtől eltekintve általánosságban is keveset tudunk.³ Egyértelmű, hogy a könyvnyomtatás elterjedése és a humanista létforma teremtette meg az ilyen jellegű magánkönyvtárak alapját. Ahhoz azonban, hogy a kezdetben Európában is ritka példáktól nagyszámú magángyűjteményekig jussunk, szükség volt a könyvnyomtatás mennyiségi kiterjedésére és ezzel összefüggésben a könyvtárak csökkenésére. Ez az idő a 17. század második felétől érkezett el. Az egy-egy tudós által összegyűjtött, kifejezetten rájuk jellemző könyvek elsősorban a saját érdeklődési és kutatási téma szerint határozhatók meg, bár a 18. század végéig ehhez szervesen hozzátartozott egy szélesebb, enciklopédikus jellegű alapgyűjtemény, amely az antikvitás örökségét és a tudományok teljességét ölelte fel. A teljesség kritériuma – miután a könyvekben rögzített tudás áttekinthetetlenül megnövekedett – már a 18. században anakronisztikussá vált, a 19. században pedig az intézményes könyvtárakban is megjelent a szakkönyvtárak önálló típusa.

A tudós magánkönyvtárak európai virágkora a 17. század végétől a felvilágosodás koráig tartott, mert ebben a korszakban a nyilvánosan hozzáférhető, tudományos gyűjtőkörrel rendelkező könyvtárak gyakorlatilag az egyetemek gyűjteményeivel voltak azonosak. A tudósoknak már csak praktikus okokból is célszerű volt saját otthonaikban egybegyűjteni a számukra létfontosságú, munkaeszközként funkcionáló szakirodalmat, hiszen nem mindegyikük lakott egyetemi városban. (Sőt ha ilyen helyen élt is, nem biztos, hogy munkájához megfelelő volt a könyvtár kínálata, amelynek elsősorban az oktatómunkát kellett szolgálnia.) Ezek a magánkönyvtárak a tulajdonosaikon kívül általában hozzáférhetőek voltak a tudós kollégák számára is, a tulajdonos halála után pedig leggyakrabban egy-egy nagyobb nyilvános könyvtár állományába kerültek.

Az érthetően nagyobb számú európai példa mellett Magyarországon a humanista Zsámboky János és Dudith András tudóskönyvtára említhető a korai idők-ből,⁴ viszont a 17. század – néhány halvány nyomtól, utalástól eltekintve – teljességgel ismeretlen terület. Figyelemre méltó azonban, hogy e nyomok Baranyai Decsi János és Szenci Molnár Albert személyéhez kötődően a református értelmiség szerepére utalnak; ellenpéldának csupán Pázmány Péter magánkönyvtára nevezhető meg. A 18. század nevezetes magyar tudósai egyúttal oktatók és valamely felekezethez szorosan kötődő személyiségek is voltak. Tudóskönyvtárral

---

3 A témáról jó áttekintést ad Verók Attila 2008-ban megvédett doktori dolgozatának bevezető fejezete: „*Es blickt die halbe Welt auf deinen Lebens-Lauff. Und nimmt das, was Du schreibst, mit grosser Ehrfurcht auf.*” Martin Schmeizel (1679–1747) élete és munkássága; <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1279/>

4 *A Zsámboky-könyvtár katalógusa* szerk. Monok István, Szeged, 1992, Scriptum. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 12/2.); *Dudith András könyvtára* szerk. Monok István, Szeged, 1993, Scriptum. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 12/3.)

rendelkezett többek között ifjabb Köleséri Sámuel orvos, Bél Mátyás történész, Bod Péter irodalomtörténész – a példákat még lehetne sorolni, de döntő többségükben a protestáns egyházak hírességeiről van szó.

Mint említettem, a 19. század nagy változást hozott a nyilvános könyvtárak bővülésével és a szakkönyvtárak megjelenésével. Ennek ellenére a tudós magánkönyvtárak nem tűntek el sem ekkor, sem a 20. században, csupán a jellegük és az összetételük módosult. Miután a szakkönyvtárak állományával és anyagi lehetőségeivel magánszemély nem versenyezhetett, a célzott gyűjtés, a szakterületek egyre specializáltabb leszűkítése jellemzi az ilyen típusú modern magángyűjteményeket. Kényelmi szempontok miatt természetesen megtalálhatóak bennük a szakma alapvető lexikonai, kézikönyvei, monográfiái és periodikumai; tudományos értéküket azonban egy bizonyos szakterület nagyon jól körülhatárolt, szűk részére vonatkozó minél teljesebb gyűjtés adja meg. A régi korokhoz hasonlóan a modern tudóskönyvtárak ismertek voltak a szakma művelői körében, és a tulajdonosok halála után egy releváns nyilvános könyvtárba kerültek (hiszen a szakmán kívül másoknak nem jelentettek értéket). Radikális változást mindebben az elektronikus korszak hozott.

Benda Kálmán tudósi magánkönyvtára már életében legendás volt, Péter Katalin visszaemlékezése szerint sokan nevezték „Benda Kálmán Nemzeti Könyvtár”-nak. Fontos körülmény, hogy a történelmi szakkönyvtár nem volt azonos a családi könyvtárral – a Molnár utcai lakásban elkülönült egymástól ez a híres gyűjtemény és a szokásos klasszikus és modern szépirodalmat, szórakoztató irodalmat, művészeti és más tematikájú köteteket felölelő családi könyvtár. Más tudóskönyvtárakhoz hasonlóan ez is fokozatosan növekedett és teljesedett Benda Kálmán fiatalkorától halála pillanatáig, és rendelkezésére állt barátainak, tanítványainak, munkatársainak. (Személyes élményem, hogy én is kölcsönkaphattam belőle doktori dolgozatom elkészítése idején.)

Nyilvánvaló, hogy egy könyvszerető, a könyveket tanulmányai, majd munkájának eszközeként használó fiatalember kezdettől fogva törekedhetett egy jó házikönyvtár összegyűjtésére. Ám egy történelmi pillanat, az államosítások kora különleges helyzetbe hozta az akkor éppen állástalan, többek között alkalmi könyvkereskedésből élő Benda Kálmánt. Így emlékszik vissza: „Ekkor még megvoltak, főleg a Múzeum körúton a régi antikváriumok, ezeknek a pincéjében az évtizedek során nagy anyag halmozódott föl. Az antikváriusok is érezték, hogy a magánkereskedelemnek hamarosan vége lesz, ezért nem vették rossz néven, hogy én, összebarátkozva velük, a pincében kutattam, és – csak a saját szakmán belül maradva – kiválasztottam a történetileg fontos és értékes könyveket. Mivel pedig minden intézménynél – könyvtáraktól a levéltáragig – kollégáim ültek, akik nagyon rendesek voltak velem, ők megmondták, hogy milyen könyv hiányzik náluk, mire volna szükségük, s én azokat szállítottam, persze nem a saját nevemen, mert tőlem nem vehettek volna, hanem valamilyen stróman közbeiktatásával. Megrövidítve családomat, a legszebb példányokat magamnak tar-

tottam meg. Így sikerült összehoznom ezt a könyvtárat, amelyik teljes sorozatban tartalmazza a történeti folyóiratokat, forráskiadványokat, kézikönyveket. Bizony, ma már aligha lehetne ezt a könyvtárat összeszedni.”⁵ A gyarapítást természetesen élete végéig folytatta, de ez a történelmi helyzet tette lehetővé, hogy visszamenőleg is kiteljesedjen az állomány.

Benda Kálmán könyvtárában jól elkülöníthető két terjedelmes terület: a (magyar) genealógiai és a helytörténeti dokumentumok köre. Ezek a 19–20. századi szakirodalmat fedik le (egyres esetekben 18. századi kiadványokat is találhatunk közöttük). Hatalmas monográfiák, sorozatok, egyes kötetek, valamint kisebb közlemények tartoznak ide. Benda Kálmán más tekintetben is figyelmet fordított arra, hogy a segédtudományok és az alapvető forráskiadások meglegyenek a könyvtárában – nagyon gazdag a könyvészeti, a bibliográfiai, levéltári kiadványok köre, amelyhez oklevéltárak, törvénytövegek és teljes történeti szövegkiadások csatlakoznak. Nem hiányoznak a szakfolyóiratok sem, lehetőség szerint elindulásuktól folyamatosan és hiánytalanul gyűjtve. Mindezek a könyvtár munkaeszköz-jellegét erősítik. A további történeti szakkönyvek nagyon kevés kivételtől eltekintve Benda Kálmán kutatási területeihez kapcsolódnak: általában a Mohács utáni kortól a 19. század közepéig tartó időszak társadalomtörténeti, művelődéstörténeti, gazdaságtörténeti monográfiáit és közleményeit találhatjuk meg. Természetesen Benda Kálmán kedves témái – a Bocskai- és Rákóczi-szabadságharc, Mária Terézia és II. József uralkodásának ideje, a felvilágosodás korszaka – különösen gazdag, valószínűleg a lehetséges teljességgel tartalmazza az idevágó irodalmat. A magyar nyelvű kiadványokon kívül számos német és francia szakkönyv egészíti ki az állományt. Ezek kivétel nélkül magyar vonatkozású relevanciájuk miatt kerültek a gyűjteménybe, mert nyilvánvaló, hogy Benda Kálmán szoros gyűjtőköri korlátokat igyekezett érvényesíteni. Egyelőre csupán sejtés, hogy szakmai, minőségi kritériumokat is alkalmazott – azaz csupán a jellege és a témája miatt nem feltétlenül tett a polcára minden megjelent művet. Az bizonyos, hogy élete utolsó másfél évtizedében, amikor sok helyről nagyszámú tiszteletpéldányt kapott, ezek többségét a Ráday Könyvtárnak ajándékozta.

Bár a tartalom volt a döntő, Benda Kálmán bibliofil gyűjtőnek tekinthető. A javításra szoruló könyveket egységes, ízléses módon köttette át, és ügyelt arra, hogy folyóirat-gyűjteményét évente kötetekbe rendezze. Még a kismomtatványok (különlenyomatok, tézisek) is kaptak egy gerinc-erősítő vászoncsíkot, ha lehetséges volt megoldani.

Otthonában az általa megszabott rend szerint a több mint 6000 mű könnyen áttekinthető és kezelhető volt. Most a Ráday Könyvtárban, különgyűjteményként, új elrendezésben sorakoznak a kötetek, és az előttünk álló feladat az állomány katalógizálása – ezt követően válik az olvasók számára igazán hozzáférhetővé és használhatóvá Benda Kálmán könyvtára.

---

5 *Egy történész életútja* i. m. 527. p.

SZÉPMÍVESSÉG

Leleszi Balázs Károly versei

INTIMITÁS

ülök a hegyen
közel a megnyílt egekhez
s a világ lármája lecsendesül
köröttem és bennem

ott ülök a hegyen
egyedül árnyékomhoz szegezve
s nézem az Istent
és az Isten is néz engem
pásztorbotjára dőlve

a világmindenség legékesebb nyelvén:
hang nélkül beszélgetünk

MENNI, MENNI KELL

Mert menni, menni kell
a vihar-szaggatta ifjúságon át,
el egészen Isten csöndjéig,
menni, míg ránk nem esteledik,
a kertkaput lassan kinyitni,
virágágyásokat megszemlélni,
szerszámokat a helyükre rakni,
a kiskutyát megsimogatni,
vissza a kavicsos úton,
a kút, az árnyak táncán át,
aztán bekopogni az üveglakon,
mint aki egyszer már járt
itt, halkán bezörgetett,
de megriadva továbbsietett.

ISTEN KÖNNYEI

Azt mondtad: Isten soha sem sírhat.
 Ezt mondtad – s ekkor könnycseppek zuhogtak
 alá az égből, és a szívembe hulltak.
 Te nem is sejtéd, hogy milyen sok fájdalom
 volt azokban a könnycseppekben,
 melyben az emberiség összes vétke életre kelt.
 Míg a sós cseppek tengerként végigzubogtak
 rajtam, terhe alatt földre rogytam,
 én, földi halandó,
 Isten mély fájalmát éltem át
 az ég morajlásában.

TÓTH-MÁTHÉ MIKLÓS

Kossuth papja*

Regény Könyves Tóth Mihályról – Részlet

Könyves Tóth Mihály november harmincadikán került bírái elé. Az időpont nála sem különbözött a többiekétől.

A porkoláb egy kisebb terembe irányította, melyben hosszabb asztal mögött öten foglaltak helyet, középtűt Zichy Ferenc gróffal. Mellettük balról egy asztalkánál a törvényszéki írnok ült, idősebb férfi személyében.

Könyves Tóth Mihály megállt az asztaltól kétlépésnyi távolságban – volt már gyakorlata ebben –, és nézte, kik döntenek majd a sorsáról. Mindnyájan osztrák tiszti egyenruhában voltak, Zichy gróf ugyanabban a főtiszti uniformisban, mint legutóbbi találkozásukkor.

– Nagy tekintélyű törvényszék – szólalt meg az asztal bal szélén ülő hadbíró ezredes, iratokat rakosgatva maga előtt –, mielőtt ítélethozatalra kerülne sor Könyves Tóth Mihály államfogoly ügyében, tételesen ismertetni kívánom nevezettnek a rebellióban elkövetett cselekményeit, melyek augusztus hetedikén bekövetkezett letartóztatását indokoltá tették.

– Hagyja, ezredes úr – vágott közbe Zichy gróf –, fölöslegesen pazarolná az időt erre, hiszen a periratokban minden benne van, és azokat volt alkalmunk megösmerni. Arra kérem, hogy kérdéseivel csak a leglényegesebb vádpontokra szorítkozzon!

---

* Tóth-Máthé Miklós történelmi kisregénye a Kálvin Kiadó 2012-ben kiírt szerzői pályázatának egyik díjnyertes alkotása, 2013-ban jelent meg. A közölt részlet a 98–103. oldalon olvasható.

– Igenis, excellenciás uram – hajtott fejet az ezredes –, akkor csak azokat teszem fel a vádlottnak.

Kegyelmedet pedig arra kérem, Könyves Tóth Mihály, hogy válaszaiban ne próbálja megkerülni az igazságot!

– Úgy lesz – mondta a prédikátor.

– Jól van. Írnok úr, mindent jegyezzen! – mondta az ezredes, majd ismét Könyves Tóth Mihályra nézett. – Vádlott, ön tevékenyen részt vett a rebellióban. Így volt?

– Igen – felelte a prédikátor –, a forradalomban és a szabadságharcban.

– Rebellióban, de hagyjuk. Igaz-e, hogy ön lelkeszként gyakorta felhasználta a szószéket is uszító beszédeinek a megtartására?

– A szószéken csak Isten igéjét hirdettem, és azok alapján prédikáltam.

– Nem így volt. Isten igéjét kegyelmed csak ürügyként tekintette politikai állásfoglalásának a kifejtésére. Amit az is bizonyít, hogy ezek a prédikációs nyomtatásban is megjelentek, több ezer példányban terjesztve, és ekkor már címet is kaptak. Két példával is szolgálhatok. Az egyik ilyen röpiratának „Mi történt, és mit kell tennünk?” volt a címe, melyet először 1848. március huszonhatodikán még prédikációként mondott el a debreceni Kistemplomban. Ugyanitt, rá egy hónapra, április huszonhatodikán már a keresztyén polgár szabadságáról, egyenlőségéről és testvériségéről beszélt nagyszámú hallgatóság előtt. Ezt a prédikációnak álcázott rebellis szónoklatát is kinyomtatták tizenkétezer példányban. Tagadja?

– Nem tagadom – ingatta a fejét Könyves Tóth Mihály.

– Nem is tudná – mosolygott gúnyosan az ezredes –, hiszen ez a felforgató elmeszüleménye nekünk is megvan. Ahogy rendelkezünk egyéb rebellis szellemi termékeivel is, melyek egyre-másra az újságokban jelentek meg. De tudásunk van arról is, ami egyébként már katonai cselekménynek tekinthető, hogy kegyelmed alaposan kivette részét a honvédtoborzásból. Sok helyütt mondott lelkesítő szónoklatokat, melyek hatására számosan szánták rá magukat, hogy honvédek álljanak. Így történt?

– Így történt, uram – mondta a prédikátor –, hiszen a haza megmentése érdekében erős honvédségre lett volna szükség.

– Akkoriban úgy is emlegették kegyelmedet – folytatta az ezredes –, mint a „debreceni Kapisztrán Jánost”. Találó elnevezés, csak abban sántít, hogy Kapisztrán Nándorfehérvárnál a török ellen harcolt, kegyelmed pedig az aradi csatában császára és királya ellen lelkesítette a honvédeket. Mert oda is elment gyalogszázadosi rangban, tábori lelkeszként a debreceni nemzetőr századdal. Ott sem szűnt meg lázítani, és ha kellett, még temetési beszédekben sem, melyeket elesett honvédek felett mondott el. Egyik ilyen búcsúztatójából idézek – emelt fel egy iratot – tanulságos példa gyanánt. „A vérpatak, mely oly sok népből foly, vértengerré nő fel, és hullámaival elsepri a trónoknak babonás hitből, ámításból épített oszlopait, és elnyeli, megfullasztja, vérhabokban fullasztja meg az önkény

zsarnokait.” Mondhatom, kegyesen szép vigasztaló szavak egy temetésén, ehhez még magyarázat sem szükséges, mert ennyiből is láthatjuk, ki is ön valójában. De ez minket egyáltalán nem lep meg, hiszen mindig is feltétlen híve volt a legnagyobb lázítónak, Kossuth Lajosnak. A szégyenteljes detronizálás után, másnap este, amikor fáklyás zenével tisztelték meg őt, a debreceniek nevében kegyelmed köszöntötte. Mit köszöntötte, isteníttette a nagy férfiút, és kinyilvánította előtte mindenre elszánt áldozatkészségüket. Tisztelt hadbíróság, a magam részéről ezzel befejeztem. Excellenciás uram, esetleg van kérdése a vádlotthoz?

– Igen, van – mondta Zichy gróf. – Megbánta-e kegyelmed, Könyves Tóth Mihály, mindazon beszédeit, írásait, cselekedeteit, melyekkel a lázadásban tevékenyen részt vállalt?

– Gróf úr – válaszolt Könyves Tóth Mihály –, ön már régen tudja erre a választ. Alkalmam adódott már erről beszélnem önnel.

– Erre jól emlékszem – mondta Zichy gróf –, de az azóta eltelt időben talán meggondolhatta magát. Vagy nem?

– Ezen az idő sem változtatott – mondta a prédikátor –, mert a meggyőződésem attól független. Nem bántam meg, amit nemzetem szabadságharcában magyarként, papként beszéltem, írtam vagy cselekedtem.

– Uraim – állt fel Zichy gróf –, akkor hozzuk meg az ítéletet!

Átmentek a szomszédos szobába, ahol mindössze negyedórát voltak távol. Visszatérve már nem ültek le, csak megálltak az asztal mögött.

– A hadi törvényszék – szólalt meg Zichy gróf –, anno 1849. november havának harmincadik napján ítéletet hirdet Könyves Tóth Mihály vádlott ügyében. Nevezettet bűnösnek találva felségsértésben, lázadásban, a törvényes rend megdöntésére irányuló törekvéseiben, beszédeiben, írásaiban, tetteiben, ezért őt kötél általi halálra és teljes vagyonelkobzásra ítéli. Vádlott, tudomásul vette a határozatot?

– Tudomásul vettem – mondta Könyves Tóth Mihály, és a szakállá fölött egy mosoly bújt elő a szája szögletében.

– Mi az? – képedt el Zichy. – Kegyelmed mosolyog ezen? Megtudhatnánk mit tart ebben olyan mulatságosnak?

– Elnézést – mondta a prédikátor –, de önkéntelenül történhetett. Eszembe jutott, hogy ma van a születésnapom, és milyen szép ajándékot kaptam önöktől ebből az alkalomból.

Zichy csak nézett rá úgy, mintha nem értené, mit is mondott a másik. Egyáltalán jól hallotta azokat a szavakat?

– Értem – mondta, de látszott rajta, hogy nem érti. Aztán kis szünet után, mintegy mellékesen odavetette: – Kegyelmet kér?

– Nem kérek – mondta Könyves Tóth Mihály, mire a gróf csak biccentett beleegyezően, mint aki nem is várt más választ.

T. ÁGOSTON LÁSZLÓ

Keresztelők

Nagy útra készülődött Fülöp apostol Samária városában. Miután Péter és János elvitte hozzájuk a Lélek ajándékát, alaposan megszorodott a gyülekezet létszáma. Nemcsak zsidók, hanem görögök és más népek fiai is sorra megkeresztelkedtek, és Jézus követőivé váltak. Nagy szerepe volt ebben Fülöpnek, aki Jeruzsálemből érkezve hirdette köztük Isten ígését meg Krisztus cselekedeteit. Hatalmat adott neki az Úr ahhoz is, hogy felmutassa a jeleket, amelyek őt Istenhez kötik. Tisztátalan lelkeket űzött ki a megszállottakból, sántákat, vakokat, bénákat gyógyított, s beszéde örömmel töltötte be a város lakóinak szívét. Úgy gondolta, hogy ha a városban ilyen nagy megértéssel és hittel fogadják Jézust, a többi samáriai helységbe is el kell vinnie, s hirdetnie kell az emberek között az evangéliumot. Izrael Istenét, és az Ő törvényeit ismerték a samáriaiak. Jézust, a Messiást kellett felmutatni nekik, az üdvajándékot és az új szövetséget, melyet az Úr az emberekkel kötött.

Összerakta útipoggyászát, s békés lélekkel nyugovóra tért. Álmban éppen a cezáriai piactéren prédikált a köré gyűlt tömegnek, amikor megjelent előtte az Úr angyala, és így szólt hozzá:

– Kelj fel, és menj dél felé, a Jeruzsálemből Gázába vezető Útra!

– Pont most, amikor ennyi ember gyűlt körém, és hallgatja a szavaimat? – berzenkedett Fülöp. – Ott hányan várnak rám?

– Most éppen üres az út – felelt az angyal –, de mire odaérsz, lesz ott egy ember, akinek szüksége van a segítségedre.

– Egyetlen ember? – méltatlankodott az apostol, de nem vitatkozott tovább. Tudta, hogy Isten üzenetének nyomós oka van, még ha az emberi ész képtelen is követni a logikáját. Gyorsan magára kapta a felső ruháit, és kiment a Gázába vezető útra. Valóban néptelen volt a környék, ahogy az angyal mondta, csak egyetlen hintó haladt Gáza felé. A reggeli harmatban vígan poroszkált a két fényes szőrű arabs telivér. Az utas ezüstsújtásokkal kivert, aranycsatos kaftánban ült a párnákkal bélelt ülésen, és fennhangon olvasott valamit egy tekercsről.

– Menj oda hozzá, és szólítsd meg az utast! – mondta az angyal. Fülöp odalépett a kocsihoz, és ráköszönt.

– Isten óvjon utadon, uram! Mit olvasol ilyen buzgón, hogy a kocsisod is hallja?

– Hangosan olvasom, hátha ő megérti, amit én nem – mondta az ismeretlen. – Messze földről jöttem. Gugsza vagyok, az etióp királynő kincstárnoka. Minden évben egyszer eljövök Jeruzsálembe, a templomba, hogy imádjam Izrael Istenét, mert hiszem, hogy Ő az igaz Isten. Hosszú az út, olykor hetekig is eltart, mire hazaérünk. Megvettem hát Ézsaiás próféta tekercsét, ezt olvasom az úton.

– És mondd, uram, érted is a szavakat, amelyeket kimondasz?

– Hogyan érthetném én, az afrikai, amit egy zsidó próféta mond? De te idevalósi vagy, biztosan megérted a szót, és a próféciát is, amit Ézsaiás hirdet. Kérlek, ülj ide mellém, és magyarázd el nekem is, ha nem sűrget az utad!

– Szívesen tartok veled, kincstárnok uram. Mondd, mit nem értesz a próféciából!

– Például ezt – mutatta a tekercset az udvari ember, és olvasni kezdte. – Amint a juhot levágni viszik, és amint a bárány néma a nyírója előtt, úgy nem nyitja meg a száját. A megaláztatásért elvétellett róla az ítélet, nemzetségét ki sorolhatná fel? Mert élete felvétetik a földről. Kérlek, ezt magyarázd meg, ha te érted! Kiről mondja ezt a próféta, önmagáról, vagy valaki másról?

– Jézusról, Isten egyszülött fiáról, aki magára vette a világ bűneit, és meghalt érte, hogy az emberiség bűnbocsánatot nyerhessen. Ézsaiás megjövendölte, hogy Isten az Ő megalázott, és emberek által elítélt szolgáját igazolja, és a földről a mennybe fölviszi, hogy ily módon számtalan utódot találjon azokban, akik benne hisznek.

– Gondolod, hogy mindez megtörténhet? – kérdezte Gugsza a fejét ingatva.

– Nem, uram, ez már megtörtént, még ha tagadják is a zsidók. Sokan látták, hallották Krisztus csodatételeit, végignézték szenvedését és megaláztatását, majd a megdicsőülését. Magam is ott voltam a tanítványai között, és megkaptam a Lélek ajándékát, hogy hirdethessem Isten országát, és gyarapíthassam gyülekezeteit.

– Kérlek, uram, beszélj nekem Jézusról meg a Szentlélekről! Mondd el, hogyan köttetett az új szövetség, és ez vonatkozhat-e rám, az idegenre? A zsidók gyülekezetének nem lehetek tagja, bár imádom az Istent, mert látod, sötét bőrű vagyok, pogány, és eunuk. Az sem segít, ha körülmetélnének.

Fülöp letette a tekercset, és beszélni kezdett Jézusról, a Golgotáról, a keresztyénységről és Isten országáról. A kincstárnok csak hallgatta, és itta magába a szavait.

A hintó lassan haladt a poros úton Gáza felé. Egyszer csak egy patakhöz értek. Rajta fából ácsolt híd, alatta tiszta, friss víz csörgedezett. Gugsza megállította a hintót, és ekképp szólt Fülöphöz:

– Íme itt a víz, amiről beszéltél. Mi akadály van annak, hogy megkeresztelkedjek, és keresztyénként induljak tovább?

– Ha teljes szívedből hiszel, akkor semmi – válaszolt az apostol, s mindketten kiszálltak a hintóból. Az udvari főember begázolt a vízbe, és intett kísérőjének is, hogy kövesse.

– Hiszem, hogy Jézus Krisztus az Isten fia – mondta, Fülöp pedig bemerítette őt. Aztán mindketten kijöttek a vízből. Az etióp a hintó lépcsőjére hágott, s visszafordult, hogy köszönjön Fülöpnek. Ő azonban már nem volt sehhol. Arra eszmélt, hogy Azótoszban áll a főtéren, a sokaság közepén, és Isten országáról beszél. Aztán ment tovább, végigjárta az összes várost egészen Cezáriáig, és hirdette az evangéliumot.

Varga Pistát afféle falurosszának ismerték a környéken. Az apja, meg a nagypapa is mihaszna, részeges kocsmatöltelék volt, miért éppen ő lett volna más? Már gyerekként is azzal bosszantotta a felnőtteket, hogy jancsiszöveget szórt az útra, és lesből figyelte, hogyan pukkannak ki az arra járó biciklisek kerekei. Időnként egy-egy autó is arra tévedt, s nem kerülhette el a sorsát. Szentségetek is becsülettél a kárvallottak. Olykor az Istent is szidták. Ő meg csak mosolygott magában, és egyetértően bólogatott, amikor az elkövető édesanyja került szóba, meg a kezét szeretnék volna eltörni a mocskos disznójának.

Aztán egy nap – talán nem figyelt eléggé – éppen akkor csípte fülön egy nagydarab, kigyúrt pasas, amikor eldobta a szöveget.

– Hinnie, az anyád hétszentségit! – kezdte az ismerkedést egy jókora pofonnal. – Hát te vagy az, aki miatt naponta hordom az autóm kerekeit a gumishoz? Kitaposom a beledet, te szemét!

– Én, én nem... – hebegte Pista az arcát tapogatva. – A gumis, meg a fia, azok...

– Ne beszélj nekem, te csirkefogó, láttam, hogy te tetted! A zsebeid is tele vannak szöggel. – S mielőtt még kereket oldhatott volna, kiürítette a fiú zsebeit. Persze, hogy tele voltak szöggel. – Honnét szerezted? – kérdezte, de maga adta meg a választ is. – A vasboltból loptad, ugye? No, gyere csak, megkérdezzük a boltvezetőt!

– Nem is én loptam, az apám hozta...

A boltvezető elmondta, hogy valóban lába kelt néhány doboz szögnek, miután ez a Pista gyerek keresgélt valamit a polcok között. Föl is jelentették a rendőrségen bolti lopásért, az autós meg külön a rongálásért. Ráadásul még az apja is jól elverte a csatos szíjjal.

Miközben a sarokban ülve duzzogott, eszébe jutott, hogy az autós ember csirkefogónak nevezte őt. Nem is rossz ötlet – gondolta –, és másnap reggelre két tyúkkal kevesebb kapirgált az autós udvarán. Az anyja meg sem kérdezte, honnét valók azok a csirkék.

Úgy nőtt föl, mint kertben a dudva. Az iskolát nagy ívben kerülte. Eleinte megbüntették érte a szüleit, azok meg jól elverték őt. Később már örültek a tanároknak, ha nem zavarta a többi gyereket. Meg amúgy is rosszul festett a nagy, langaléta, tizenkét éves fiú a hét-nyolcévesek között. Egyik alkalommal, amikor az apja eltörte rajta a söprünyelet, úgy megsértődött, hogy hetekig nem ment haza. Már a rendőrség is kereste. Attól tartottak, hogy vízbe fulladt, de rábukkantak a vadászok a szomszéd falu erdejében. Éppen egy meglőtt nyulat akart megnyúzni, amikor rátaláltak. Elvették tőle a kést, meg a nyársat. Hazavitték. Két nap múlva újra megszökött. Így ment ez mindaddig, míg tizennyolc éves nem lett. Azután már senki se kérhette számon, hol, és mivel tölti az idejét. Időnként a körzeti megbízott rendőr megfenyegette, hogy lecsukhatja, de nem lehetett rábizonyítani se a vasúti kábellopást, se a Nagyék malacainak elrablását. Azért meg nem lehet lecsukni, hogy minden este tökrészezen botorkál haza a kocsmából,

és közben a lehető legrágárabb szavakkal köszönti a szembejövöket. A férfiak nevettek rajta, a nők elkerülték.

Egyszer mégis majdnem sikerült elkapnia az őrmesternek. Segélyosztó nap volt az önkormányzatnál. Az anyja el is ment, fölvette a pénzt, Pista meg már várta otthon, hogy vigye a kocsmába. Nem akarta odaadni. A fia meg addig verte, míg az utolsó fillért is le nem tette az asztalra. Akkor jöttek a szomszédok, és kiszabadították a kezei közül. Hívták a rendőrt, följelentették. Az orvos is kiadta a látleletet. A rendőr kihallgatott mindenkit, aki láthatta, mi történt. Szép, vastag akta lett belőle. Aztán másnap bement hozzá az asszony, hogy őt ugyan nem bántotta senki. Magas a vérnyomása. Megszédült és nekiesett az ajtóképfának. Az őrmester nyelt egy nagyot, káromkodott egy huszárosat, és összetépte az egész aktát.

– De azért egyszer mégis elkaplak, te csirkefogó, és akkor a Jóisten legyen irgalmas hozzád, mer én biztosan nem leszek az – fogadkozott. Pista meg csak vigyorgott, mint akinek nincs ki mind a négy kereke, és egyszerre két nagyfröccsöt rendelt a kocsmában.

Ez is okozta a vesztét. A fröccs. No nem egy, hanem a többi, amit a városból hazafelé jövet még hozzáivott. Meg a városi haverok, akik megkínálták valami új mosolytablettával, amitől úgy érezte, hogy a föld fölött lebeg. Búcsúzóul még kapott is tőlük néhány adagot – utólagos elszámolásra –, hogy árulhassa faluban. Ott lapult a zsebében az is, amikor szóváltásba keveredett a gumis fiával meg a haverjaival. A jancsiszöveget emlegették, és röhögtek rajta. Az ő zsebéből meg előkerült a bicska.... Jött is az őrmester a gumibotjával. Kiverte a kezéből a kést, aztán kiürítette a zsebeit. Aztán jött a mentő a gumis gyerekért, érte meg a többi rendőr. Voltak vagy négyen. Megbilincseltek, beültették a kocsiába, és egyre csak azt kérdezték, hogy kitől kapta a kábítószer, ki a dílere. És ekkor jutott eszébe, hogy be se mutatkozott az a bördzsekis srác...

Három évbe telt, mire újra hazamehetett. Halkan köszönt a csaposnak, és csendben letelepedett a nagyfröccse fölött búslakodó harangozó, Kiss Józsi mellé. Az öreg szegről-végről a rokona volt.

– Kiengedtek? – kérdezte Kiss.

– Ki – válaszolta Pista. – Harmadoltak jó magaviseletért.

– Akkor becsüld meg magad, mert különben rád sózzák a többit is! Felejtsd el a piát, meg azt a kábító izét, és nagyokat köszönj a rendőröknek! Szerezz valami állásfélét is, hogy hasznodat lássák! Új papunk van, fiatal ember. Már többeket is elvitt ehhez az iszákos misszióhoz, ahol leszoktatják őket. Beszéljek veled, hogy téged is?...

– Ugyan, nem bízom én ezekben a hókusz-pókuszokban, meg a csinálóikban sem. Csak kihasználják az embert. Odabent is volt minden vasárnap istentisztelet. Jelentkeztem én is a reformátusokhoz, mert a többiek is oda mentek. Azzal is telt az idő... Itt viszont mindenki tudja, hogy meg se vagyok kereszteleve.

– Másokat is megkeresztelt már ez a pap. Azóta is ott vannak a templomban minden vasárnap. Meg elvitt néhányat ebbe az iszákos misszióba. Én nem tudom, mit csinálnak ott velük, de azóta egyiket se láttam a kocsmában. Elvitte ezt a Jó Bálintot is. Ismered... Olyan részeges volt, hogy sehol se fogadták be dolgozni. Most meg főápoló a lovasiskolában.

– A ló, az jó – gondolkozott el Pista. – Szép állat, okos állat, és nagyon tud szeretni, nem úgy, mint az emberek. Odabent volt egy ló, amit én gondoztam. Nagyon jó ló volt...

– Jól van, akkor majd megemlítelek a papnak.

Nem tudni, mit mondott, vagy mit nem mondott a papnak a harangozó Varga Pistáról. Az azonban tény, hogy néhány nap múlva találkoztak az utcán, és a fiatal pap meghívta magához egy baráti szóra. Hamarosan a jövőről kezdtek el diszkurálni.

– Elmegyek én innét valahová, ahol nem ismernek – mondta Pista. – Rossz kölyök voltam, még rosszabb felnőtt lettem, senkinek se fogok hiányozni. Annyit bosszantottam a falubelieket, hogy az ő helyükben én se tudnék megbocsátani.

– Tudja, hogyan imádkozott Jézus a keresztfán a halála előtt? – kérdezte a pap, s választ se várva folytatta. – Atyám! Bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek! Azokért imádkozott, akik őt keresztre feszítették. Aki megbánja bűneit, annak meg is bocsát az Úr.

– Na, látja, tisztelendő úr, ezért nem hiszek én az egészben. Az az ember, aki állítólag az egész világ ura, hagyja magát megöletni néhány nagypofájú vénembertől, meg féllábú római katonától? Fél kézzel világgá zavarhatná az egész bandát...

– Valóban, Pista, az ember nem képes ekkora áldozatra, csak az Isten. Mert úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.

– Nekem ez magas, tisztelendő úr. Odabent kaptam egy Bibliát. Sokat kerültem az iskolát, de azért olvasni tudok. Volt rá időm, elolvastam, de nem értem. Nem értem, hogy ha ereje, meg hatalma van hozzá, miért gyözködi az embereket? Odacsap, ahogy mi szoktuk, és nincs visszafőzés.

– Manapság valóban ez a divat az emberek között. Isten azonban maga a szeretet. Tudom, ez magának most még furcsán hangzik, de jöjjön el holnap is, olvassuk együtt a Bibliát!

Úgy jött el a paplaktól, hogy oda ugyan soha többé be nem teszi a lábát. Ennyi zagyvaságot összehablatyol ez a pap, amiből ő egy kukkot se ért... Két füles, meg egy hasbarúgás, és nem pofázik vissza a pógár. Ennyi. Ilyen a világ és kész. Imádkozni, megbocsátani... Hol él ez? Jött ezzel a Jézussal, meg az aszszonnyal, aki megcsalta a férjét. Rajtakapták. Pech... Menj haza, és ne vétkezzél többé... Na ne!... Ha legalább egy fülest lekeverne neki...

Egész nap ezen járt az esze. Bezzeg, ha ő ott lett volna, majd rendet rakott volna abban a Jeruzsálemben... Este se volt kedve bemenni a kocsmába a sok

hőbörgő részeg közé, pedig volt még a zsebében legalább két liter borra való. Még a tízet se verte el a toronyóra, úgy aludt, mint a tej. Álmában megjelent Jézus. Messziről jöhetett, mert fáradtnak látszott, meg poros is volt a köpönyege. Leült az ágya szélére, és kinyújtotta felé szögektől átvert kezét.

– Szóval te nem hiszel ebben az egészben – mondta fejcsóválva. – Nézd, neked meg Tamásnak megmutatom! És azt se hiszed, hogy az igazán erősek fegyvere a szeretet?

– Nem tudhatom, uram – húzódott a takaró alá Pista –, engem még soha nem szeretett senki.

– Ne félj, én azért jöttem hozzád, hogy megbocsássam a vétkeidet, szeresselek, és segítsek neked.

– De hiszen engem meg se kereszteltek, Uram!

– Épp most van a keresztelőd, fiam – bólintott rá az Úr. – A víz ráér reggelig.

– És nem fognak kigúnyolni az emberek, mert börtönviselt vagyok?

– A szentek többsége is börtönviselt volt. Te is dolgozni fogsz, mint a többi ember. Elkerülöd a kocsmát meg a kábítószeres haverokat. Én meg segíték neked, hogy megtarthatd a szavadat.

– Én mindent megteszek, Uram, de a ló...

– A ló már vár rád a Nefelejcs tanyán. Beteg gyerekeket lovagoltatnak ott. Gyógyterápia. A legszelídebb kanca, a Sára lesz a tiéd. Őt fogod pucolni, etetni, itatni, s a te lovadon ül majd a legsérültebb gyerek, akit semmi más nem gyógyít, csak a szeretet. Reggel a pap fog várni a ház előtt. – Ezzel fölállt, intett Pistának, és választ se várva eltűnt az ajtó mögött.

A kutya csaholására ébredt Varga Pista. Szokatlan hang volt ez a számára háromévi csönd után. Kiugrott az ágyból, elhúzta a függönyt. Az ablakkal szemben, a kertkapuban állt az anyja, és a fiatal pappal beszélgetett.

Zsirai László

TAVASZBAN ÁLDOTT

Elárvult hú szerelme.
A csalódást ki bírja?
Üressé vált a lelke,
mint Jézus sziklasírja.

Állta, hogy megalázza
a korbácsok ütése.
Várta, hogy megtalálja
egy mosoly napsütése.

Madarak füttye szállt ott
a sarjadó vetésre –
minden tavaszban áldott
a bánat temetése.

Petrőczy Éva
SAN FERNANDO...

Dr. Kálmán Szabolcsné Csabafy Zsuzsanna emlékére*

San Fernando rezedája –
úgy muzsikált minden ága,
hogy őseink ritmusára
keze alatt sok palánta
szíve dobbant *magyarul*.

San Fernando rezedája,
odaát is zene várja,
az angyaloknak karába
szép hangja belesimul.

San Fernando rezedája,
fájdalmaktól messzeválva
táncba lendül: ifjúsága
erejéhez eltalál.

Hol van fullánkod, halál?

---

* 2014. január 18-án kísérték utolsó útjára dr. Kálmán Szabolcs, a San Fernando völgyi Magyar Református Egyház egykori lelkipásztorának feleségét, Csabafy Zsuzsannát, a gyülekezet kórusának évtizedeken át vezetőjét. Petrőczy Éva versével veszünk búcsút Tőle.

FIGYELŐ

VÉGH LÁSZLÓ

Jézus tanítványai és a mai keresztyén egyház*

Jézus, miután megkeresztelkedett, és a pusztában legyőzte a kísértéseket, tanítványokat vett maga mellé. Három évet tölthetett velük. Mielőtt eltávozott a földről, Jézus meghagyta nekik, hogy tegyenek tanítványokká minden népeket. Tanítsák őket, hogy megtartsák mindazt, amit Jézus nekik, az első tanítványainak megparancsolt.

Tanulás közben bensőnk alakul át, elménk tudatalatti tartománya bővül vagy módosul. A tudatalatti tartalmát az ösztöneink, tanult és szerzett tapasztalataink, valamint az erkölcsnek megfelelő viselkedési mintázatok alkotják. Az erkölcs az ösztönhöz hasonló, csak nem öröklött, hanem tanult. Ha az ösztön készítésének ellenállunk, feszültség ébred bennünk. Ha nem engedelmessékedünk az erkölcsi szabálynak, a lelkiismeret furdal.

Most csak a fajfenntartási ösztön működésének ismertetésére térünk ki. Fajfenntartási ösztönünk arra irányul, hogy a legjobb adottságú párok kerüljenek össze, és nekik legyen több utóduk. Ehhez rangsor alakul ki az egyedek között. Bele van írva a legényekbe, hogy versengjenek egymással, és a leány, miután a rangsor alapján választott, igyekszik a kiválasztottját magához vonzani. Mivel a legkapósabb legénnyel számos leány szeretné észrevétni magát, a legény is válogathat, és a legvonzóbb leányhoz közeledik. Hasonlóképpen jönnek össze a rangsorban utánuk jövők. Amíg a rangsor az ember jó tulajdonságain alapult, a leginkább egymáshoz illők kerültek össze.

Tanítás

Először tekintsük át, miként tanul, mit vesz át a tanítvány a tanítótól. A kisgyermek utánzással tanul. Öntudatlanul veszi át a környezetében lévő, nálánál nagyobbak által nyújtott mintákat. Nem kerül erőfeszítésébe, teszi anélkül, hogy észrevenné. Csak azt nem utánozza, akiben már csalódott. 12 éves kora tájt ébred rá, hogy akik körülveszik, olyanok, mint a többiek, és ettől fogva csak azokról veszi a mintát, akikre felnéz. De ez sem tudatos, nem elhatározás kérdése, kire néz fel, veszi-e tőle a mintát.

Agykérgünk az ismeretanyagát képekben, mintázatokban tárolja, működése során ezeket dolgozza fel. Világról alkotott elképzeléseink, világszemléletünk is képekben összegződik. Ezért a megfelelő képek, képes történetek a nevelés nélkülözhetetlen eszközei. Hasonlító, a párhuzamokra építő eljárással, más dolgokkal

---

* Ez a munka a szerzőnek a Confessio 2013/2. számában megjelent hosszabb tanulmányának a továbbgondolt változata. További részletek a www.atomki.hu/kornyezet helyen található világszemléletünkéről egyetemi jegyzetében olvashatók.

összevetve képzeljük el és magyarázzuk a világot, és benne az embert. Jézus is ezt a módszert követte, amikor példázatokkal tanított. Az iskolás, magoltató tanítás jóval alacsonyabb határfokú. Csak nagyon kevés ember képes így annyit tanulni, hogy az haszon is rá. A hittételeket sulykoló tanításnak csekély az eredménye. Csak a legtöbbit hallottak maradnak meg valamennyire, de azok is csak arra jók, hogy a másik irányzathoz, felekezethez tartozóktól megkülönböztessék magukat.

Jézus tanítása

Jézus nagyon jól ismerte az írásokat. Világos volt számára, hogy az embert a rangsorért való vetélkedés rontotta meg. A megromlott emberek közötti rangsort már nem a jó tulajdonságok, hanem a pénz és a hatalom határozza meg. Ez nem felel meg a természet rendjének, és pusztulásba viszi az emberiséget. A Tízparancsolat a legnagyobb bűnként tartja számon. Hiszen Mózes, amikor a kőtáblákkal először lejött a Sion hegyről, az idegen istent, az aranyborjút ünneplő, imádó népével kellett szembesülnie. Ilyenek voltak, nem azalatt váltak az idegen isten követőivé, mialatt Mózes fent volt a hegyen. Isten a második parancsolatban kimondta, hogy az idegen isteneket imádó atyák bűne leszármazottaikra hullik vissza. Az emberek nem látják, milyen szörnyű, végpusztulásukkal fenyegető bűnt követnek el. Nem veszik észre bűnösségüket, mivel a többiek is ugyanezt teszik, ők is aszerint élnek, hogy a pénz az úr. Jézus a második parancsolatra utalva kimondta, hogy nem lehet valaki egyszerre Istennek és a pénz istenének, Mammonnak a szolgája. Jézus meg akarta törni a Mammon uralmát, vissza akarta téríteni az embert Istenhez.

Jézus nagyon jól tudta, mennyire nehéz az embernek kilépni abból, hogy csak a pénz számít, hiszen az egymásba átváltható pénz és hatalom, a Mammon imádata hatja át életünk minden szeletét. Szinte valamennyiünk számára ez a meghatározó, ez működteti a világot, a Mammon a világ ura. Hogyan szabadulhatna meg ettől bárki, hiszen már az anyatejjel ezt szívja magába. Jézus nagy-nagy szeretettel és türelemmel foglalkozott a közeledő érdeklődőkkel. Mindenki láthatta, hogy a hatalmas tudású tanító és gyógyító, akiből valamennyiük felé egyformán árad a szeretet és a megértés, aki bárkin átlát, és testet-lelket gyógyítva mindenkin segít, koldusszegény. Nem keres ezzel semmit, és szemlátomást meg sem fordul a fejében, hogy mindezért rangot, gazdagságot szerezhetne magának. Nincs semmije, azt sem tudja, merre lesz éjszaka szállása. De mindez, teljes szegénysége, világi mérce szerint senki és semmi volta egyáltalán nem aggasztja, nem zavarja. Megérti, ha ezért lenézik, kinevetik, de ezért senkire sem haragszik. Nem tartja magát különbnek másoknál. Kivételes adottságaival nem kérkedik, és mindenki megglátja, ki és mi lehetne. Ha dicsérik, jónak nevezik, visszautasítja, hiszen csak Isten jó.

Jézus tanítványai

Jézus nem a törvénytudók módszerével, hanem a törvények szellemiségének megfelelő viselkedéssel, magyarázatokkal és példázatokkal tanított. Nem vá-

laszthatott maga mellé nagy tudású törvénytudókat, hiszen ezeknek a feje annyira tele van már mással, hogy eleve elutasították volna a számukra felfoghatatlan üzenet közvetítőjét. Egyszerű, nyitott emberek, halászok lettek a tanítványai, akik felnéztek rá. Péter és a többi tanítvány önkéntelenül átvette felfogását, módszereit és élete példáját, erkölcsét. Az ember számára oly vonzó életrend, életfelfogás évszázadokon át emberről emberre, a tanítványok láncolatán át terjedt. Hiszen aki a pénz uralmától megszabadult, csak a láncait veszítette el. Hiába volna jóval nagyobb háza, csak egyetlen ágyon alhat. Amint nem törí magát a még többért, sokkal nyugodtabbá, felszabadultabbá válik. Nem irigykedik, nem sóvárog. Van ideje a családjára, gyermekeire és másokra, jóval több szeretetet ad és kap. Sokkal inkább élvezi az életet, mint a többiek.

Jézus kicsiny mustármagja hatalmas fává terebélyesedett, és a kevés kovász megkelesztette a tésztát. A gyülekezetek tagjai testvérekké váltak, mindenüket megosztották egymással. Mit sem törődtek a gazdagsággal, elég volt nekik a valóban szükséges. Gazdag, vagyonos emberek, vezető személyiségek, magas rangú katonák álltak közéjük, lemondtak a kiváltságaikról és a vagyonukról. A negyedik század elejére a Római Birodalom népességének számottevő része Jézus tanítványává vált.

A keresztyénség mint államvallás

Constantinus császár 313-ban engedélyezte a keresztyén vallás gyakorlását. Ezzel a keresztyénség a birodalom többi vallásához, a pogány és a zsidó valláshoz hasonló jogi helyzetbe került, államilag elismert vallássá vált. Ugyanakkor Constantinus megparancsolta, hogy a keresztyén csoportok közötti civakodás szűnjön meg. A császár utasításának végrehajtása egyfajta szabványosítással járt együtt. Az addig a maga útját járó sokszínű, élő és virágzó egyház szigorúan kormányzott, változásra alig képes, megmerevedett állami intézményhez vált hasonlóvá.

A Constantinus által megkövetelt egység elvi alapja a Pál apostol által megfogalmazott felfogás lett. Jézusnak nem volt, nem maradt ideje papírra vetni, rendszerbe foglalni, mit miért tett. Pál nem volt Jézus tanítványa, és megtérése után sem kereste fel Jézus első tanítványait, Pétert és a többieket. A hatalmas tudású és hallatlan munkabírású rabbinak saját elképzelése volt Jézus küldetéséről. Behatóan ismerte az Ószövetséget és az utolsó vacsora, valamint Jézus halálának és feltámadásának általa megfogalmazott értelmezésével térített. A zsidók a magyarázatait ellenségesen fogadták. Viszont Pál a pogányok között munkálkodva szép sikereket ért el. Számos, megtérített pogányokból álló gyülekezetet alapított. Ezek kapcsolatba kerültek a Jézus tanítványai által térítettekkel, és így a pogányból lett keresztyének is átvehették mindazt, ami közvetlenül Jézustól eredt.

Az elméleti magyarázatok különbözősége alig számított, mert a keresztyén csoportok, gyülekezetek legfőbb összetartó ereje a Jézus tanítványain keresztül embertől emberig terjedő szeretet és a Mammon imádatától mentes életfelfogás volt. De ne gondoljuk azt, ha a gyülekezeteket a Mammon rabságából szabadul-

tak alkotják, akkor a gyülekezetek között is nagyon jó a viszony. Erről szó sincs. Része az emberi természetnek, hogy miközben a csoporton belüli viselkedésünk csaknem angyali, addig a csoportok versengenek egymással, és ennek során megengedhető a másik csoporthoz tartozók becsapása. Nem meglepő az, hogy a római keresztyén gyülekezetek között is voltak ütközések, civódások. Elsősorban azon vitatkoztak, hogy Jézus ember vagy Isten, Isten megtestesülése volt-e.

A zsinatok kizárták az egyházból a páli felfogástól eltérő nézeteket vallókat. Pál szerint Jézus Krisztus kereszthalálával megváltotta az emberiséget, és mindazok bűnét eltörli, akik hisznek benne. 325-ben fogadták el az egyház tanításának zsinórmértékét, máig érvényes hitvallását. Nincs szó benne arról, hogy Jézus földi munkálkodásával tanítványaivá tett bennünket, és mint tanítványaitól mit vár el tőlünk. Mindez súlyos következményekkel járt. Pál pogányok számára könnyen felfogható és vonzó magyarázatai ugyan gyorsan növelték az egyháztagok számát, de az egyházba kerülőket az ott lévő tanítványoktól átvett jézusi életminta tette valódi keresztyénné. A rejtőzködésből a nyilvánosság színe elé lépő keresztyének életének példája is téríthette volna a pogányokat. Nem ez történt. Az egyház által hivatalból üldözött, a tanítványságot kiemelő felfogás viaszosult, és a keresztyének fertőződtek Mammon követőjévé.

Jézus mai tanítványai

Számos különbségre ki kellene térni, ha felsorolnánk, miben különbözne Jézus tanítványainak egyháza a maitól. Csak azt nézzük meg, mint élne ma ennek az egyháznak a tagja, és mit jelentene számára egyházához való tartozása. Ugyanazokat kellene átélnie, megszenvednie, mint Péternek és társainak. Jézus azt kérte a tanítványaitól, hogy hagyják el családjukat. Ez nem arra vonatkozott, hogy ne törődjenek a családjukkal. Hanem a hagyományos, a beléjük rögzült, Mammont követő viselkedéssel való szakításra szólította fel őket.

Képzeljük el, mit mondanának ma valakiről a hozzá legközelebb állók és a többiek, ha az illető kiszállna a pénzért, rangért, hatalomért folytatott ösztönei versenyből, és Péterékhez hasonlóan kezdene el élni. Bár tehetné, hogy többet keressen, vagy sokkal többre jusson mindazzal, amit csinál, amire képes, mit sem törődik ezzel. A pénz, a rang, a kinevezés, hogy egyáltalán nézzék valamibe, nem érdekli. Megelégszik a valóban szükségessel. Hozzá tartozói kétségbe esnek, és mindezt érthetetlennek tartják. Eszközeikkel igyekeznének visszatéríteni arra az útra, amin a többiek járnak. Azok pedig, akik kihasználják, kinevetik. Senki sem tartja egészen épelméjűnek. Nagyon nehéz így, a többiek által kivéve, lesajnálva élni és talpon maradni. Társaival, akik ugyanezt szenvedik el, együtt érző, egymást szerető közösséget alkotnak. Ez ad támaszt számukra, és tudják, hogy az első keresztyéneknek is ugyanezt kellett átélniük. De az utolsó vacsorát ünnepeelve kapják az igazi megerősítést, amikor arra emlékezhetnek, hogy Jézus nem-hogy átélte mindezt, hanem ezeknél jóval több és súlyosabb szenvedést is képes volt elfogadni és elviselni.

Világunk helyzete

A világgazdaság jelenlegi válsága nem egy a sok közül, hanem lehetséges, hogy a tőkés világgazdaság végét jelenti. A tőkebefektetésen alapuló gazdaság csak növekedve létezhet. A termelés növeléséhez több erőforrást kell felhasználni, és ez ma már nem áll rendelkezésére. Ennek ellenére minden eszközzel gerjesztik a gazdasági növekedést. Mértékadó becslések szerint a fogyasztói társadalmak termelésének alig 5 százaléka elég lenne tényleges szükségleteink fedezésére. Közben tönkretesszük a termőtalajt, elpocsékoljuk az édesvíz készleteket és csak az utolsó csepp olaj, az utolsó köbméter fa és földgáz kitermelése a határ. A bolygó nem tud ennyi embert huzamosabb időn keresztül eltartani, és egyre többen leszünk. Az ember és háziállatainak együttes testtömege adja valamennyi földi gerinces együttes ún. száraz testtömegének 98 százalékát, az összes többi gerincesnek ennek csak 2 százaléka jut.

Nem elég az, hogy az erőforrások fogyása miatt közeli pusztulás fenyegeti az emberiséget, az olaj, gáz és szén felhasználásával egyúttal hatalmas és egyre növekvő mennyiségű széndioxid kerül a légkörbe. Ez egyrészt savasít, a savas esők évtizedek óta pusztítják az erdőket, és a változáshoz alkalmazkodni képtelen növények, elsősorban a fák pusztulásához és a szárazföldi fajok tömeges eltűnéséhez vezetett és vezet. Most válnak szembetűnőbbé az óceánok savasodásának tünetei. Egyre több és mind nagyobb térségből tűnnek el a halak, mivel a táplálékul szolgáló mészvázas testű csigák és más állatok a savasodó vízben nehezebben fejlődnek.

A légkör széndioxid tartalmának növekedése miatt az üvegházhatás is nő, és emelkedik a Föld átlagos hőmérséklete. Ezt sokan tagadják, pedig a tengerek szintjének növekedése egyértelműen ezt mutatja. Egyrészt azért növekszik évről-évre a tengerszint, mert a melegebb víz sűrűsége kisebb és így a térfogata nagyobb. Továbbá a szárazföldekre kifagyott víz, elsősorban a grönlandi és antarktisi jég olvadása is a tengerszintet növeli. Mivel a bolygó felmelegedésével kapott hőt elsősorban a nagy fajhőjű víz veszi fel, a tengerszint megbízhatóbban tájékoztat mértékéről, mint a légkör és a szárazföldek hőmérsékletei, amelyek az óceánok felszíni vízhőmérsékletéhez igazodnak. Az utóbbi két évtizedben az óceánok mélyén lévő víz indult melegedésnek, és a Föld egészének melegedése egyre hevesebb. Annyira gyors a felmelegedés, hogy az élővilág képtelen alkalmazkodni hozzá. A sarkok gyorsabban melegszenek, mint az Egyenlítő térsége. Mivel a kettő közötti hőmérsékletkülönbséget kiegyenlítő szelek természete a hőmérsékletek különbségétől függ, megváltozik a szelek természete. Ezzel az éghajlat, az évszakok jellege is változik. Ez lehetetlenné teheti az élelmiszer-növényeink termelését. Ha ez pár évtizedig még így folytatódik, az élővilág oly nagy hányada pusztul ki, hogy az ember képtelen lesz táplálékhoz jutni. Ráadásul a felmelegedéssel együttjáró erdőtüzek és az egyre szélsőségesebbé váló időjárási jelenségek önmagukban is lakhatatlanná tennék a bolygót. Meglehet, máris elkezdődött a bolygó élővilágának hatodik nagy kipusztulása. Az utolsó nagy kipusztulás 64 millió évvel ezelőtt zajlott, a dinoszauruszok ekkor tűntek el.

A mai egyház lehetőségei

Az egyház, bár a Jézus Krisztust követők egyházának tartja magát, nem foglalkozik Jézus figyelmeztetésével, hogy nem szolgálhatunk egyszerre Istennek és a Mammonnak. A reformációt Róma pénzközpontúsága váltotta ki, és azóta is csak rosszabbodik a helyzetünk. A tőkés gazdaság elvi alapja Adam Smith munkájára épül, mely szerint a piac úgynevezett láthatatlan keze az emberi gyarlóságot, mint az irigységet és kapzsiságot is a közjó szolgálatába állítja. Ha ugyanis a pék többet akar magának, jobb kenyeret süt, és így mindenki jól jár. Ezzel a piac lassan átvette Isten szerepét. Mindenütt ott van, mindent jól tud, mindent megtehet. Ennek a tökéletesnek kikiáltott valláspótléknak hódol, és áldoz fel bennünket világunk mai vezető rétege. A láthatatlan kéz imádásával a hagyományos vallásos és erkölcsi szempontok jelentéktelenné váltak, és a közgondolkodás a társadalmat a gazdagok nagy-nagy megelégedésére a piac láthatatlan kezére bízta. Nem hangzott el érdemi tiltakozás, az egyházak nem álltak ellen. Pedig a láthatatlan kéz a Mammon, az idegen isten valamennyi jellemzőjét viselte. Ezek után az egyházak csak sodródtak és gyengültek. Mára betagozódtak a fogyasztói társadalomba, amely társadalmi igények kiszolgálójaként kezeli őket.

Most, az emberiség egészének létét fenyegető veszély árnyékában döbbenhetünk rá arra, hogy Jézus földi tevékenysége az emberiség gyors kipusztulásának veszélyét akarta elhárítani. Amikor Jézus arról beszél, hogy az örök életet hozza el számunkra, ne csak a halál utáni életre, hanem az emberiség egészének földi megmentésére is gondoljunk. Jézus messzire látott, amikor azt mondta, hogy csak az Ő útja, a keskeny út járható. Lassacskán felismerhetővé válik számunkra, hogy a többi út hová vezet.

Jézus kortársaiban, akárcsak bennünk, az ember versengési ösztöne a vagyonszerzést szolgálja. Ezt a körülöttük lévő emberektől tanuljuk, környezetüktől vesszük át. Jézus is versengett, de önmagával, és ezt fogalmazza meg számunkra a talentumok példázatában. Mindazzal, amit adottságként és lehetőségként kaptam, Istennek kell elszámolnom. Nem azért jutottam hozzá, hogy a szomszéddal és másokkal versengjek. Ezt az életfelfogást vették át tőle a tanítványai, és így szabadulhattak meg a Mammontól.

Jézus csaknem teljes sikerrel kecsegtető lépést tett az emberiség örök életének visszaszerzésére. Hatalmas tömegeket szabadított meg a Mammontól, de a keresztyénség államvallássá tételét követő szabványosítás után megjelentek a Mammonnak hódoló keresztyének, akiknek az egyházon belüli részaránya és hatalma azóta is csak nő. Bár az egyház gyengül, mind a mai napig fennmaradt. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy ma is számosan vannak az egyházban, akik Jézus első tanítványaihoz hasonlóan szeretik egymást, és nem aszerint minősítik magukat és másokat, hogy mire vitték a pénzért és hatalomért folyó versengésben. Nem csak az egyházon belül, de azon kívül is vannak ilyen emberek. Elsősorban a fiatalok között, akik keserveik okát abban látják, hogy az egyébként tehetősebb szüleik csak a pénzt és rangot hajszolják, ahelyett hogy

velük, a gyermekeikkel törődnének. Kezdetben láznak a Mammon ellen, és csak később idomulnak a fősodorhoz.

Ha a keresztyén egyház felkarolná Péter és társai késői utódait, és otthont adna számukra, az így létrejövő közösségben Jézus tanítványaihoz hasonlóan erősíthetnék egymást. Életük a befogadó egyház tagjaira is hatna. Így a keresztyén egyház visszatérhetne 1700 évvel ezelőtti állapotához, és az emberiség szellemi-vallási egységének kovásza lehetne.

A mai keresztyén egyház és a tanítványként viselkedők

Bár az átlagos egyháztagnak alig törődik a hittételekkel és a dogmákkal, a nagyon sokat hallottak és mondottak megragadnak bennük, és az egyházuk fő ismérveként kezelik őket. A tanítványként viselkedők befogadásának esetleges akadályát éppen egy ilyen kérdés alkothatja. 1700 éve az volt a vita tárgya, hogy Jézus ember avagy Isten volt-e. Jézust a tanítványai mint embert követték. Amikor élete végén Jézus bevonult Jeruzsálembe, hatalmas tömeg ünnepelte, és senki sem tartotta Istennek. Ez a zsidók számára képtelenség lett volna.

Abban a mai keresztyén hívőben, aki már nagyon sokszor elmondta a csaknem 1700 éves hitvallást, mélyen rögzült Jézus isteni volta. Csak attól vehetünk át mintákat, aki ember. Isten mindenkinek fölött áll, Őt imádjuk, hódolunk neki és csodáljuk. Hogy jönnék én ahhoz, hogy mindarra képes legyek, amire Ő. Ezért Jézusnak az evangéliumban mutatott példája és tanítása a Jézust Istenként felfogókra nem gyakorol olyan jellegű befolyást, mint amilyen hatást tesz az Őt mint embert követő tanítványaira.

Többször hallottam keresztyénektől olyan kijelentést, hogy Jézusnak könnyű volt mindenkinek megbocsátani, mert Isten volt. Amikor egy negyedéves teológus hallgatót megkérdeztem, vajon Jézus miért volt képes arra, hogy még a hóhéraiért imádkozzon, ugyanezt válaszolta, mert Jézus Isten volt. Pedig volna erre mindannyiunk számára megszívlelendő magyarázat. Jézus utolsó órájáig hű maradt az elveihez. Bármit követtek el ellene, nem jött indulatba, nem vágott vissza. Tudta jól, nem maguktól ilyenek az emberek. Mindenki meg látta az istenképűséget, még az őt keresztre feszítő katonákban is ezt figyelte. Szerette még a hóhérait is, mert látta rajtuk, kik lehetek volna, ha a többiek nem teszik őket tönkre. Megszánta őket, és imádkozott értük, mert nem tudhatják, mit cselekszenek. Valamennyiünknek, akik Jézus tanítványainak valljuk magunkat, így kell tennünk. Először is legalább azoknak meg kell tudnunk bocsátani, akik a legközelebb állnak hozzánk, szüleinknek, testvéreinknek, gyermekeinknek, házas-társunknak, szomszédainknak, munkatársainknak. Továbbá nem csak akkor kell a bűnt megbocsátani, ha az elkövető bevallja a bűnét, és bocsánatot kér.

Jézus tanításait az evangéliumi tanításokat magyarázó lelkész akkor teheti élővé és hatóvá, ha saját életével hitelesíti mindazt, amit hirdet. Minél több tanítványként viselkedő hívő van a gyülekezetben, annál nagyobb az esély arra, hogy a gyülekezet egésze tanítvánnyá válik. A szentek életének példája is erősíti a tanítványságot.

Az egyház megújulásának kényszere

Ha a Constantinus császár által követelt szabványosítás továbbra is gúzsba köti a keresztyén egyházat, nem csak az egyház gyengül tovább, hanem az emberiség mai válságos helyzetében létfontosságú szellemi-vallási egység létrejötte is csak szép álm marad. Ne számítson eretnek gondolatnak az, hogy az ember örök élete nem csupán a halál utáni létezésére, hanem az emberiség örök életére is vonatkozhat. Ezek az eszmék és a mai egyház tanításai jól meglehetnének egymás mellett. Ha 1700 év után a Jézus kereszthalála által megváltott és a Jézust tanítványként követő hívek újra együvé tartoznának, az nem csak a egyházat szülné újjá, hanem a megújult keresztyén egyház az emberiség egészére kiterjedő átalakulás meghatározó tényezőjévé válhatna.

Ha az egyház több mint másfél ezer éves kihagyás után újra a leginkább nyomasztó, létünk egészét meghatározó kérdésekkel kezdene el foglalkozni, a megújulási mozgalom tömegeket vonzana az egyházba. Erőinket egyesítve szállhatnánk szembe a bennünket évezredek óta pusztító, látszólag egyre fejlettebbé, gazdagabbá tevő, ám közben létfeltételeinket felmorzsoló Mammonnal. Ha csaknem másfél ezer éves bódultságunkból lassan magunkra eszmélve újra Jézus tanítványaként viselkedünk, akkor az utolsó előtti másodpercben még letérhetünk a végzetünkhöz vezető széles útról.

KOVÁCS ÁBRAHÁM – HÖRCSIK RICHÁRD
A debreceni diákok egyetemjárása Skóciában

Előzmények. Skócia

A Debreceni Református Kollégium skóciai ösztöndíj lehetőségeinek köszönhetően az évszázadokon át domináns német, németalföldi és svájci peregrinációs kapcsolatok mellett a hazai protestantizmusra gyakorolt hatások sokszinűbbé váltak a modern korban. A hosszú tizenkilencedik századra a Nagy Britanniából, még pontosabban Skóciából érkező kálvinista hatás jelentős mértékben hatott a magyarországi protestantizmusra, különösen a református egyház életére.¹ A skót evangélikál kálvinizmus kegyessége mélyen átjárta a magyar reformátusok lelki életét, a jól megszervezett, presbiterianus alapon működő egyház számos egyházszerkezési mintát nyújtott a diákok számára, és az egyház karitatív – szociális, egészségügyi és nevelési – feladatára is olyan példákat mutatott fel, amelyeket a hazatérő diákok a sajátos itthoni helyzetre vetítve lelkesen alkalmaztak. A hazai református egyház- és teológiatörténetben az egyik legdominánsabb szál

1 Bíró Sándor, „A szabadságharcotól az első világháborúig 1849–1914”, in *A Magyar Református Egyház története*, Bíró Sándor és Szilágyi István, Egyháztörténeti tanszék Kiadványa, kiadást (Sárospatak: 1949; repr. Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémiája, 1995), p. 384 kk.

a német pietista hatást is közvetítő skót ösztöndíjasok munkássága volt.² A magyar reformátusok között évszázadokon keresztül megjelent az angol³ és a skót hatás, s a kettő közül a tizenkilencedik század közepétől igazán a skóciai volt messze a meghatározóbb.

Általában véve a magyar-skót kapcsolatokról kevés mű látott napvilágot. Ez köszönhető a kapcsolatok gyér voltának, ha éppen Németországgal vagy Hollandiával hasonlítjuk össze, valamint a meglévő anyagok kikutatatlanságának. Sokan, természetesen részben érthető okok miatt, a magyar-skót hatástörténeti vizsgálatokat össze is kapcsolják az angliai témákkal, mert a két ország együtt alkotja az Egyesült Királyságot 1707-től. Az már a legkorábbi kapcsolattörténeti kutatásoknál is jól látható, hogy milyen sokan tárgyalják a két országot együtt, el nem különítve őket.⁴ Ez azonban sokszor egy nagyon furcsa állapothoz vezetett, amely Skóciát összemossa Angliával, és a skótokat sokszor angolnak nevezi.⁵ Ezek után nem meglepő azt látnunk, hogy a magyar tudományos életben, sőt még történetírásban is sokszor helytelenül a magyarok angliai tartózkodásáról beszélnek, amikor valaki épp Skóciába utazott, vagy fordítva. Ennek az anomáliának a gyökere legalább a reformkorra nyúlik vissza, amikor az „angol” Adam Clark (aki skót volt) Pestre jött a Lánchídépítő munkásokkal.⁶ Az pedig, hogy létezett egyfajta brit identitás, amely a birodalmisággal függött össze, még bonyolultabbá teheti a hatástörténeti vizsgálódást.⁷ Mára pedig teljesen kiszélesedett az identitás értelmezése.⁸ Végül ne felejtkezzünk meg a skót nemzeti önazonosságról, amely-

2 Kovács Ábrahám, *History of the Free Church of Scotland's mission to the Jews in Budapest and its Impact on the Reformed Church of Hungary*, (Vienna–Oxford–Frankfurt am Main: Peter Lang, 2006).

3 Ágoston István, *A magyarországi puritanizmus gyökerei* (Budapest: Kálvin Kiadó, 1997), Lásd még: Makkai László, *Puritanizmus és természettudomány* (Budapest: 1964).

4 Görömi György, *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789* (Budapest: ELTE, 2005).

5 Ez nemcsak a korábbi, 19. századi kortárs, és a 20. század eleji forrásokra igaz, hanem még olyan mértékadó könyvek, mint a magyar irodalom története is helytelenül használja a fogalmakat. Például: „Az élénk angolbarátságon túl az angol életforma, az angliai szellemi, társadalmi és politikai események sokszínű bemutatására a magyar református egyház és a skót protestáns egyház [*ilyen egyház nincs KÁ*] közötti igen szoros kapcsolatok révén nyílt mód. Az említett Baráthon és Györgyön kívül a *Vasárnapi Újság* belmunkatársai és állandó cikkírói közül még Dömötör János, Dapsy László és Komáromy Lajos tanult az 1860-as években egy-két évet Edinburgh-ban és részben Londonban. Friss élményeik és fenntartott kapcsolataik alapján tudták ekkor – Magyarországon sem előbb, sem utóbb nem látott mennyiségben és mélységig – ismertetni Angliát és szellemi életét. Az angol példa a megvalósítandó technikai, civilizációs, műveltségi és politikai célt (de Anglia részben a csodák hazáját is) jelentette számukra – és világosan megnevezve a társadalmi problémák megoldásának útját, modelljét is.” Edinburgh-ot és Skóciát nehezen lehet Angliának nevezni.

Lásd még Buzinkay „*Vasárnapi Újság* érdeklődését, szellemiségét legerőteljesebben a technikától az útleírásokig minden területen uralkodó angol tájékozódás szabta meg”. A szerző nagyon valószínű, hogy a brit, azaz angol és skót világból merített tájékozódásra gondolhatott. Idézve: „Közművelődési sajtó 1867–1875. II. A nemesi értelmiség református színezetű lapja, a Vasárnapi Újság” in *A magyar sajtó története* II/2 szerk. Kosáry Domokos és Németh G. Béla (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985), 217–225 (p. 222), p. 221.

6 Fest Sándor, *Angolok Magyarországon a reformkorban 1825–48* (Budapest: Franklin, é. n.).

7 Linda Colley, *Britons: Forging a Nation 1707–1837* (Yale University Press, 1972).

8 Modood Tariq and John Salt, *Global Migration, Ethnicity and Britishness* (Basingstoke: Palgrave-Macmillan, 2011).

nek a kálvinizmus adta meg azt a szellemi-ideológiai töltetet, amely évszázadokon keresztül húzódik e nép történelmében.⁹ Dolgozatunk nem kíván ezzel a nemzeti identitás kérdéskörével részleteiben foglalkozni, de elég csak annyit megjegyezni, hogy a peregrináció kutatástörténetének áttekintése is jól mutatja, hogy a felekezeti és nemzeti identitást a kapcsolatok jelentősen befolyásolni tudták.

Kutatástörténet

A skóciai peregrináció történetének első feldolgozásai a 20. században jelentek meg. Azonban érdemes ezzel együtt röviden áttekinteni, kik foglalkoztak a skóciai vagy éppen az angliai ösztöndíjak kérdésével, hiszen éppen a lehetőségek után kutató egyházi vezetők, diákok kezdtek először irni kisebb-nagyobb összefoglalásokat. Mivel a 19. század közepéig a tudományokat a teológia uralta, nem kelt különösebb meglepetést, hogy az Egyesült Királyságban levő tanulási lehetőségek főként a protestáns, elsősorban református egyházi hatóságokat és a protestáns kollégiumhoz kötődő kutatókat érdekelték.¹⁰ Az ‘angliai’, azaz az Angliába és Skóciába irányuló peregrinációt többen kutatták már a 19. században is. Már Balogh Ferenc és Balogh Péter debreceni püspök levelezéséből kiderül, hogy a fiatalembert arra bátorítja egyházi felettese, hogy tudakozódjon az angliai, különösen az oxfordi és cambridge-i vélt ösztöndíjak megléte felől.¹¹ Erről igencsak ködös információik voltak a hazaiaknak. III. Károly és Mária Terézia alatt, de az utána következő időszakban is tényleg nehéz volt a protestáns kollégiumokból külföldre kijutni. Ez a tény két dologra hívja fel a figyelmünket. Egyrészt a szigetországba irányuló peregrinusok nagy része protestáns, azaz főként református és részint evangélikus volt, másrészt csak, a korábbiakhoz képest, kis számban jutottak külföldre magyarországi protestáns hallgatók.¹² A katolikus államhatalom minden tekintetben igyekezett akadályozni a protestáns országokkal, így a Nagy-Britanniával kialakuló szorosabb kapcsolatokat. A 19. században történik meg, hogy az angliai lehetőségek kutatásakor éppen az említett Balogh, felettesei kérésére Skóciába látogat. Igazán az ő látogatásától kezdve beszélhetünk valódi, hatással bíró skóciai magyar peregrinációról, ahogy ezt majd látni is fogjuk. Ebből mi most igazán a debreceni diákok egyetemre járását kívánjuk megnézni közelebről. Különböző listák jelentek meg a külföldön tanult diá-

9 William Storrar, *Scottish Identity. A Christian vision* (Edinburgh: The Handsel Press, 1990).

10 Pongrácz József, *Magyar diákok Angliában* (Pápa: Pápai Főiskolai Nyomda, 1914); lásd még: Trócsányi Berta, „Református teológusok Angliában a XVI. és XVII. században”, in *Magyar Filológiai Tanulmányok XVIII Hungarian Studies in English XVIII* (Debrecen and Budapest: Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1944), pp. 115–146.; Gömöri, György: *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789*, (Budapest: ELTE levéltár, 2005).

11 Balogh Ferenc, *Edinburghi Napló*, Debreceni Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Balogh Ferenc, Ms 28/3. fol. 4.

12 Gömöri György, *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789*, (Budapest: ELTE levéltár, 2005). Itt a szerző nem közöl felekezeti megoszlást.

kokról a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, Századok, Magyar Történelmi Tár* periodikákban már a 19. század második felétől kezdve.

A hosszú 19. század skóciai peregrinációjának meghatározó munkája, a jelen szerzők egyikének, Hörsik Richárdnak a tanulmánya, amely két formában látott napvilágot. Az eredeti kutatás az edinburgh-i New College kéziratos gyűjteményében található, a másik, amely az angolul írottal nagyrészt azonos, a Makkai László emlékkönyvben jelent meg magyar nyelven.¹³ Alapos levéltári kutatást végezve, és az adatokat feldolgozva, munkájában az edinburghi New Collegeban tanuló diákok történetének főbb vonalait jól láthatóak.¹⁴ Ezt a kutatási irányt vitte tovább a jelen tanulmány másik szerzője két kutatási irányban. Egyrészt a Peter Lang kiadónál megjelent könyvében Hörsik megállapításait támasztotta alá a skóciai és hazai levéltárakban összegyűjtött bőséges jegyzetanyaggal, másrészt külön kutatásként egybegyűjtötte a négy meghatározó skóciai egyetemen tanult magyar diákok névsorát 1789–1939 között.¹⁵ Az első rész a 2003-ra megírt doktori disszertációban került publikálásra, mint hatástörténeti munka, a másik részből különböző tanulmányok jelentek meg a szerzőtől 2004-től kezdve. Kovács Ábrahám a Hörsik Richárd által készített edinburgh-i listát kibővítette, pontosította, valamint kiegészítette a glasgow-i, St. Andrews-i, és aberdeeni diáklisákkal. Meg kell említeni Sárközi Gabriella, Szögi László vezetésével elkészített szakdolgozatát is, amely a magyarországi levéltárakból sok anyagot összeszedve igyekezett szintézist teremteni az említett kutatásokra támaszkodva.¹⁶

A skóciai újkori peregrináció előzményei

Hörsik Richárd tanulmányában rámutatott arra, hogy a diákok között teljesen természetes volt egyik egyetem után a másikra beiratkozni. Mint írja: „ezt az elképzelést látszik erősíteni három 17. századi adat, ami szerint Angliából többen feljöttek Skóciába a magyarok közül”.¹⁷ Azóta Görömi György és Kovács Ábrahám kutatásai csak megerősítették ezt a feltételezést, hiszen a három felkutatott anyag mellé újabbak kerültek.

13 Hörsik Richárd, „Az edinburghi magyar peregrináció rövid története” in *Tovább. Emlékkönyv Makkai László 75. születésének évfordulójára*, szerk. Barcza József (Debrecen: Debreceni Református Kollégium Nyomdája, 1988), pp. 161–182.

14 Hörsik Richárd, *The History of Hungarian Peregrination at Edinburgh New College*, New College, Edinburgh, Theses, HOR I, fol. 1–54.

15 Kovács Ábrahám, *Magyar diákok egyetemre járása Skóciában 1789–1939* (Debrecen, 2013) megjelenés alatt.

16 Sárközi Gabriella, *Magyarok egyetemjárása az újkori Angliában 1789–1918*. Szakdolgozat 2005. A szerző összegzései helyesek, de a munkából hiányzik a kinti levéltári kutatási adatbázis, amelyet már Hörsik Richárd nagyrészt feldolgozott, illetve Kovács Ábrahám doktori disszertációjában és más tanulmányaiban publikált. Sárközi évek óta készül megírni a doktoriját, amely bizonyára érdekes, és új adatokat fog hozni. A szerzők (Kovács Ábrahám és Hörsik Richárd) a skóciai adatbázisukat Szögi László részére átadták 2010-ben abban a reménységben, hogy az angliai peregrinációs kötetben azt publikálni fogják.

17 Hörsik, Richárd, „Az edinburghi magyar peregrináció rövid története”, p. 161.

Az első skóciai peregrinus diák Thállyai János volt St. Andrewsban 1626-ban.¹⁸ Kemény Lajos feljegyzése szerint, amelyet 1914-ben közölt, Thállyai János magyar diák 1626-ban Cambridge-ben tanult.¹⁹ Azt tudjuk meg Gál István könyvéből,²⁰ hogy két évvel később 58 schilling ösztöndíjat kapott a St. Andrews-i egyetemtől.²¹ A harmadik adat, mely az említett Thállyaira vonatkozhat, azonos az előbbivel, mert egy bizonyos 'Maister John Lamby' urának számadáskönyvét vezetve a következő feljegyzést tette: „1628. május 12-én St. Andrewsban egy magyar költőnek 58 schillinget adott verskészítésért. „*given at my Lord's direction, to one Hungarian poet, who made some verses to my Lord, 58 schilling*”.”²² Ezekből az adatokból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a hely (St. Andrews), az évszám (1628) és az ösztöndíj összege (58 schilling) megegyezik a már említett bejegyzéssel, következésképpen valószínű, hogy az ismeretlen költő Thállyai János magyar peregrinus volt.²³

Egy másik forrás arról beszél, hogy az 1671-ben²⁴ Oxfordban tanuló ifj. Tarczali P. Pál egyik könyvében található bejegyzés szerint Harsányi Nagy Jakab az idősebb Tarczali Pállal (a szerző édesapja) 1672 előtt valószínűleg járt valamilyen skót egyetemen.²⁵ Pongrácz József 1914-ben írt megjegyzése alapján feltételezhetjük ezt, aki ezt írta: „Tarczali P. Pál 1672-ben írt egy értekezést, mely Oxfordban is megjelent és ennek az ajánlása azért is érdekes, mert többek között Harsányi Nagy Jakabot, a brandenburgi örgróf titkos tanácsosát is felemlíti, mint, aki szintén járt *Tarczali* atyjával együtt Angliában és Skóciában is”.²⁶

Ifj. Tarczali P. Pál²⁷ említett munkájának a címe: „De vocatione gentinum et conversione Judaeorum”.²⁸ Ez a könyv roppant érdekes módon a zsidómisszió

18 Eltérés van Kemény és Gömöri évszámai között!

19 Kemény Lajos, „Thállyai János Cambridge-i tanuló levele (1626. március 10.)”, *Irodalomtörténeti Közlemények* (Budapest: MTA, 1909), pp. 484–485.

20 Gál István, *Magyarország, Anglia és Amerika, különös tekintettel a szláv világra: vázlatok a nemzetközi vonatkozások köréből* (Budapest: Officiana, 1945), 24. Ezt idézi Trócsányi is. p. 140.

21 Kropf Lajos, „Egy ismeretlen magyar költő Skóciában”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 24.1. (Budapest: MTA, 1914), p. 19. Hivatkozva még: Hörszik, p. 162. n.3.

22 Kropf Lajos „Egy ismeretlen magyar költő Skóciában 1628”, *Irodalomtörténeti Közlemények* (Budapest, MTA 1909), p. 19. Idézi. Hörszik, p. 162. n.4.

23 Hörszik Richárd már 1985-ben és 1989-ben is megjegyzi: „Több skót egyetem anyakönyvének átnézése után mégsem igazolódott a korábbi feltevés”. Hasonlóan 2005-ben Gömöri elfogadja Gál István állítását, csakúgy, mint Trócsányi is. Le is közli a nevet, de előtte megjegyzi: „A rendelkezésünkre álló egyetlen adat alapján nem lehet állítani, hogy ez a peregrinus hosszabb ideig időzött St. Andrewsban”. Gömöri, *Magyarországi diákok*, p. 75.

24 Meglepő, hogy Gömöri nem ismeri Hörszik kutatásait, és az teljesen ki is maradt a kötetéből! Trócsányi Berta, „Református teológusok Angliában a XVI. és XVII. században”, in *Magyar Filológiai Tanulmányok XVIII Hungarian Studies in English XVIII* (Debrecen and Budapest: Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1944), pp. 115–146 (p. 140). Trócsányi itt egyértelműen Zoványi egyháztörténeti lexikonjára támaszkodik.

25 Hörszik, p. 161. „Generoso ac vere nobili Viro D.D. Jacobo HARSANYI Ung. Quondan studiorum gratia in Germnaia, Anglia et Scotia, unacom meo Parente peregrinati...” Ez az idézet könyvének az ajánlásában található. Azonban itt ez csak Harsányit és az apját (igaz név nélkül) és Skóciát említi.

26 Pongrácz József, *Magyar diákok Angliában* (Pápa: Pápai Főiskolai Nyomda, 1914), p. 5.

27 Zoványi Jenő, *Magyar protestáns egyháztörténeti lexikon*, 3. jav. kiadás szerk. Ladányi Sándor (Budapest: Zsinati Iroda, 1977) p. 620.

28 Hörszik, p. 162. n. 2. Brevis Dissertatio de Vocatione Gentium et conversione Judeorum... A Paulo Tarczali, Ung. Oxonii, 1672. fol. 2. British Library 482.b.48.

témáját is érinti, amely a majdnem két évszázad után Magyarországon letelepedő skót evangélikál kálvinisták fő motivációja volt eredetileg. A két szál úgy kapcsolódik össze, hogy Tarczalira az akkor igen domináns kálvinista puritanizmus eszkatológiai világgépe hatott, amely a világvége várását, Jézus Krisztus második visszajövetelét a pogányok és a zsidók megtérésével hozta összefüggésbe. A 19. századi angol és skót evangélikalizmus egyenes ágú örököse ennek a kálvinista teológiai gondolkodásnak, amely eszkatológiai érdeklődését töretlenül megőrizte. Ifj. Tarczali Pál Anglia után 1672. december 22-én Franekerben beiratkozik az egyetemre, majd ezután 1673-74-ben az Odera-Frankfurtban tanult. Érdekes, hogy Leidenben avatták két év tanulás után 1677 novemberében orvosdoktorrá.²⁹

Hörcsik Richárd ifj. Tarczali könyvében szereplő dedikációból kiinduló feltételezése helytálló volt 1986-ban, mert Gömöri 2005-ben megjelent kötetében ezt igazolta. Id. Tarczali Pál, volt sárospataki diák, Tartsalus néven az edinburgh-i egyetemen *Theses theologicae... de sacra domini coenca* címmel disputációt tartott 1642. július 17-én.³⁰ Hazatérése után Sárospatakra költözik, ahol egy évig görögöt tanít, majd gönci és olaszliszakai lelkészség után 1655-től ő lesz a zempeleni egyházmegye esperese.³¹ 1667-ben még él, amelyet egy hollandiai disputáció ajánlásából tudunk meg.

Diáktársa, Harsányi Nagy Jakab „a két leideni beiratkozás között”, (1640. július 21. és 1642. október 6.) Cambridge-ben és 1642-ben Edinburgh-ban tanult id. Tarczali Pállal együtt.³² Leideni tanulmányait befejezve tanár lett Nagyváradon. Összetűzésbe került az egyházi hatóságokkal, és a szatmárnémeti nemzeti zsinat arra kötelezi, hogy reversalist adjon „engedelmessége és az újításoktól való tartózkodása felől”.³³ Hivatalától így 1648-ban megvált, és Törökországba ment, mint II. Rákóczi György erdélyi fejedelem ügyvivője (1649–1655). Ott hét évig szolgált, majd Berlinbe került a brandenburgi nagy választófejedelem udvarába. Itt tanácsosi rangban levelezője lesz a keleti országokkal való érintkezést elősegítve. Egy nyelvkönyvet is kiad *Colloquia familiaria turcico-latina* címmel 1672-ben.³⁴ Harsányi Nagy és Tarczali voltak a második és harmadik (1642) személyként azonosított magyarországi teológusok Skóciában.

A negyedik diák Zádori István volt, aki valószínűleg Debrecenben tanult teológiát. Felszentelése után somorjai lelkész, majd 1679 őszén Angliába érkezik. „Ezután Oxfordban és skóciai egyetemeken valószínű Edinburgh-ban tölt két évet”³⁵, amelyről William Sancroft-hoz és Richard Busby-hoz írott leveleiből

29 Zoványi, p. 620.

30 Graeme Murdock, *Calvinism on the frontier 1600–1660* (Oxford: Oxford University Press, 2000), p. 228. Ezt az értekezést R. Bryan adja ki quarto alakban, amelynek a mikrofilmje az OSZK-ban megtalálható.

31 Gömöri, p. 51.

32 Gömöri, p. 72. A szerző itt nem igazolja beiratkozási naplóval (matrikuláció) vagy más adattal, hogy Harsányi ott tanult. Így fennmaradt a Hörcsik féle forrás állítása, amire támaszkodhatunk.

33 Zoványi, p. 620.

34 Zoványi, p. 242. Vö. Gömöri, p. 51.

35 Gömöri, p. 72.

tudunk.³⁶ Ő tanulmányai után áthajózott Amerikába, Bostonba és onnan tovább utazva Jamaica-ban lett lelkész. Három évvel később, 1682-ből arra van adatunk, hogy Szombathi János (az ötödik diák), mint „száműzött protestáns teológus 250 „merkins” összegű segélyt kap a glasgow-i egyetemtől. 1683. október 10-én az edinburgh-i egyetemtől is kap segélyt. Gömöri feltételezése szerint talán ő volt a zsupi református lelkész, akiknek Kaposi Sámuel másokkal együtt ajánlotta 1684-ben második utrecht-i disszertációját.³⁷

A 17. században Skóciába utazott diákokról azt tudjuk, hogy Magyarországról jöttek. Ifj. Tarczali P. Pálról tudjuk, hogy 1664-ben iratkozott be „a felsőbb osztályok elsőjébe” a Debreceni Református Kollégiumba, de ő tudomásunk szerint nem jutott el Skóciába.³⁸ Viszont egy páran, ahogy ezt láttuk, mégis csak eljutottak a neves skóciai egyetemekre. Ezek a következők voltak: Harsányi Nagy Jakab (Várad, Gyulafehérvár),³⁹ id. Tarczali Pál (Sárospatak)⁴⁰, Zádori István (? Debrecen), Szombathi János (? Debrecen)⁴¹ Edinburgh-ban valószínű megfordult, mint hallgató, továbbá a glasgow-i egyetemtől segélyt kapott Szombathi János és a St. Andrews-i egyetem által támogatott Thállyai János inkább csak látogató diák lehetett, mint beiratkozott diák. Mind az öt fő (Szombathi Edinburgh-ban és St. Andrewsban is megfordult) a 17. században látogatott oda.

A kutatás már 1986-ban megállapította, hogy több skót egyetem forrásanyagát átnézve „eddigi ismereteink szerint a 17. és 18. században a skót kollégiumoknak – elsősorban Edinburghban és Glasgowban – nem volt rendes, illetve beiratkozott hallgatója”.⁴² Továbbra is fenn lehet tartani annak a lehetőségét, hogy Harsányihoz és Thállyaihoz hasonlóan még mások is lehettek „*irregular*”, azaz be nem iratkozott magyar hallgatói a skóciai egyetemeknek. A nagyenyedi diákszobák szokását hozhatjuk fel bizonyítéknak, mely szerint „a szobák más ismert s az erdélyi diákoktól is látogatott nyugati vagy keleti egyetemi városok nevét is felvették. Ilyenek voltak az új vagy kis kollégiumban 1776 után: Párizs, Danzig, Nápoly, Utrecht, Salernium, Edinburgh...”.⁴³ A feltételezést, ahogy láttuk, Gömöri további kutatásai bizonyították, és valószínű, hogy újabb források bukkanhatnak elő.

Feltehető az a kérdés, hogy a magyarországi diákok miért nem jutottak el a skóciai egyetemekre, míg az angol egyetemeket többen is felkeresték. Indoklásoként a következő sorolható fel: a Cambridge-ben és Oxfordban már volt a magyar református diákok számára biztos ösztöndíj, míg ezzel szemben Skóciában csak 1865-től.⁴⁴ A 17. századi csekély jelenlét után, a hosszú ellenreformáció alatt

36 Uo.

37 Gömöri, pp. 72–73.

38 Zoványi, p. 620.

39 Zoványi, p. 242.

40 Gömöri, p. 72.

41 Gömöri, *A magyarországi diákok*, p. 72.

42 Hörsik, p. 162. n. 5. Ez igaz is, hiszen a fent említett öt diák közül egyikre nézve sincs matrikulációs adat még a Kovács Ábrahám és Gömöri György kutatásai után sem.

43 Hörsik, p. 162. n. 6.

44 Hörsik, p. 163.

nagyon nehéz volt a protestáns diáknak a külföldre járás. Sokáig nem is volt bizonyíték a 18. századi magyar–skót kapcsolatokra.

Az újabb kutatások során az edinburgh-i, glasgow-i, St. Andrews-i és aberdeeni levéltári és kéziratári anyagokat ismét áttekintve úgy tűnik, hogy a korábbi kutatások feltételezései helytállóak voltak, azaz létezett kapcsolat a két, vallásföldrajzi értelemben periférián levő kálvinista közösség között. A 17. századból is sikerült néhány peregrinus diákot megtalálni, és elmondhatjuk, hogy a 18. századra vonatkozóan egy-két forrás mégis csak előbukkant. Érdekes módon éppen Glasgow-ból. Ezek igazolják Debrecen és Skócia kapcsolatát. Két dokumentum említi Magyarországot. Az első Mr. Robert Simsonnak, a glasgow-i egyetem professzorának szól, amelyet J. W. Wood küldött neki, és levelében utal Magyarországra.⁴⁵ A második levél sokkal informatívabb. Mező János, Kensington-gore-ból a debreceni professzorok nevében levelet írt Leechman rektornak, a Glasgow-i Királyi Kollégiumba. Az 1765. október 4-én kelt levelében azt kéri, hogy a „buzgó skótok”, akik a magyarokhoz „hasnólóan sok szenvedésen mentek keresztül”, nyújtsanak segítséget hitsorsos testvéreiknek. Említi, hogy „a két angol egyetem, az ottani papság, a canterbury érsek és az írek 940 font, 2 schilling 9 d. gyűjtöttek össze”, amelynek a tőkéjéből egy debreceni professzort lehet fenntartani, bár általában négyet szeretnének, mert „számos hallgató jár az egyetemre, a teológiát, filozófiát, fizikát, matematikát és más (tantárgyakat) hallgató diákok száma 1100”.⁴⁶ A kérvényt egy bizonyos Archiebal Ingram nemes úr és Mardox úr közvetítette az egyetem vezetősége felé. Ez az összeg igen komoly támogatást jelentett a Debreceni Református Kollégiumnak.⁴⁷

A levél egyértelműen bizonyítja, hogy Mária Terézia korában, amikor a csendes ellenreformáció még javában tartott, a debreceniek megpróbálták kapcsolatokat kiépíteni a protestáns külföldiekkel. Továbbá arra is rámutat, hogy milyen nehéz körülmények közt kellett fenntartani a protestánsoknak a debreceni kollégiumot. A források kis száma miatt sajnos alig tudjuk feltérképezni a 18. századi eseményeket. Valószínűsíthető, hogy lényegesebben több ponton alakultak ki kapcsolatok, de az a Habsburg uralkodó tilalmi rendelete ellenére feltételezhető, hogy ösztöndíjas diákok járhattak Skóciában. Erre azonban jelenleg nincs adatunk. Ha a diákok ki is jutottak az Egyesült Királyságba, akkor Oxfordba vagy Cambridge-be kerültek, például, mint Uri János debreceni diák, aki 1766-ban beiratkozik a Bodley könyvtárba, 1770-től a könyvtár leleti kéziratait rendezi és katalogizálja, amelyet 1787-ben adtak ki.⁴⁸ A későbbi tragikus sorsú püspök, Sinai Miklós 1756 január–1757 március között tanult Oxfordban, ahol jelentős segílyt gyűjtött a kollégiumnak.⁴⁹ Ó-Budai Mihály debreceni diák is Oxfordban tanult, és Lord

45 Glasgow University Archieve (GUA), 26121.

46 GUA 34682. John Mező, level Kensington-gore-ból, Midlex County. 1765. október 4. A levél címzésén ez áll: “To the very Rev. Principal Leechman at the College Royal at Glasgow, Scotland”.

47 Hogy az összeg valóban eljutott-e Debrecenbe, az további kutatások témája marad. Mindenesetre a két kálvinista centrum közötti kapcsolat meglétét ez a dokumentum is jól mutatja.

48 Gömöri, p. 40.

Paget embere volt. Beiratkozott a Bodley könyvtárba is, de csak pár hétig van Oxfordban.⁵⁰

A Gömöri-féle diáknévsorból nehezen mutatható ki nagyon sok diák esetében, hogy Debrecenben, Sárospatakon vagy másutt tanult előtte teológiát, de ahol van adat, azokból a debreceni szál tűnik a legjelentősebbnek a szigetországi, nagyrészt angol és skót kapcsolatok ápolásában. Ezt bizonyítja az is, hogy 1788 és 1796 között külföldön, többek közt Angliában is tartózkodott Pethe Ferenc is, a debreceni kollégium tógátus diákja. Hazatérése után nem a teológiai tudománnyal, hanem a nemzetgazdasággal foglalkozott. Egy ideig még a keszthelyi Georgicon tanára is volt, és gazdafőtisztként a Festecsics és Esterházy uradalmakban is dolgozott.⁵¹ Azonban az igazán izgalmas és nagyhatású ösztöndíjprogram a Skót Misszió kezdeményezésére valósult meg. Ez a főként edinburgh-i szál bírt legmeghatározóbb befolyással a református egyház életének megújulására.⁵²

A skóciai peregrináció létrejötte és kezdetének okai

Az első 19. századi magyarországi diákok Edersheim Alfréd és Tomory Sándor a Skót Misszió révén kerültek Edinburgh-ba 1843-ban.⁵³ Ők a Skót Misszió keresztyén hitvalláson alapuló zsidómissziói terítő munkájának voltak az első eredményei. Tanulmányaikról kevés az adat. Rajtuk kívül még Saphir Adolf is tanult kint Edinburgh-ban, Aberdeenben és Glasgow-ban, aki hasonlóan zsidó honfitársaihoz a skót John Duncan és társai révén került ki Skóciába. Ő Bach-féle önkényuralom évei alatt 1854-ben kezdte el tanulmányait kint.⁵⁴ Azonban a Debreceni Református Kollégiumot érintő edinburgh-i Free Church of Scotland ösztöndíjalap csak 1863-ban jött létre, amely a legnagyobb számú diákot támogató helyként lett jegyezve.⁵⁵ Mivel az ösztöndíj létrejöttének a történetét részletesen külön tanulmány feldolgozta, így itt csak a legalapvetőbb dolgok összegzésére vállalkozunk. Az ösztöndíjalapot a Free Church of Scotland Zsidómissziós bizottsága kezdeményezte és finanszírozta.

A Pesti Németajkú Ev. Ref. Leányegyház (1864), a Bethesda kórház (1866) megalapítása és a Skót Misszió iskola (1857) munkájának megújítása mellett a skótok már régen fontolgatták, hogyan is tudnák befolyásolni a magyar reformá-

49 Zoványi, p. 545. Gömöri p. 39. Gömöri szerint csak 1756. július 6-án iratkozik be a Bodley könyvtárba.

50 Gömöri, p. 37.

51 Sárközi, p. 15. A szerző itt sajnos nem tünteti fel az eredeti forrást!

52 Bíró Sándor, „A szabadságharcról az első világháborúig 1849–1914”, in *A Magyar Református Egyház története*, Bíró Sándor és Szilágyi István, Egyháztörténeti tanszék Kiadványa, szerk. (Sárospatak: 1949; repr. Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémiája, 1995), pp. 385–386.

53 Mind a ketten a zsidómisszióban tevékenykedő áttért zsidószármazású magyarországi keresztyének voltak.

54 Addison, W. Innes, *A Roll of the Graduates of the University of Glasgow (1727–1897)*, (Glasgow: James MacLehose & Sons, 1898).

55 A témát legelőször Hörcsik Richárd dolgozta fel 1986-ban, majd Kovács Ábrahám a doktori disszertációjában 2003-ban új források alapján az eseményeket kikutatta, és végül a szerző Bütösi emléktanulmányba írt munkája a legalaposabb áttekintése az ösztöndíj létrehozásának.

tus egyház lelki életét.⁵⁶ A Missziót fenntartó Edinburghi Zsidómissziói Bizottság arra a meglátásra jutott, hogy egy ösztöndíjalap létrehozása megteremtheti azt a lehetőséget, amely kaput nyit a lassan megnyíló református egyház felé.⁵⁷ Az ösztöndíjasok rátekinthetnek és beépülhetnek a skót egyházi életbe s az onnan hozott ismerettel megtermékenyíthetik a magyar református egyház életét. Az ösztöndíj létrehozását először ez a bizottság vetette fel. Nagyon támogatta az ügyet John Duncan, a New College híres orientalistája, más néven „Duncan rabbi”, aki az első magyarországi zsidómisszionárius volt, továbbá a bizottság elnöke, Alexander Moody Stuart is. Nem véletlen, hogy 1862-ben az Adriann van An del ügy⁵⁸ miatt Pestre érkezett küldöttségben ők mind a ketten benne vannak.⁵⁹ Bár elsődlegesen a Misszió iskolájában kialakult feszült helyzet miatt érkeztek Pestre, de azzal egyidejűleg jelezték a magyar felek számára, hogy szeretnének ösztöndíjasokat fogadni Skóciába Magyarországról. Emiatt még Debrecenbe is elutazott Duncan rabbi és Alexander Moody-Stuart s meglátogatták id. Révész Imre debreceni lelkészt.⁶⁰ Ez a találkozás nagyon emlékezetes maradt Révész számára.⁶¹ A skótok jó politikus érzékét mutatja, hogy a pesti és a debreceni reformátusság két vezető egyénisége Török Pál és id. Révész Imre egyformán és egyidejűleg értesült a skótok szándéka felől.

Duncan és Moody-Stuart hazatérésük után javasolták, hogy a bizottság hozzon létre egy ösztöndíj alapot a magyar és cseh protestáns diákok számára.⁶² A Skót Szabad Egyház éves, májusban megrendezésre kerülő közgyűlésére a bizottság előkészítette a témát s maga Moody-Stuart mondott egy lelkes hangvételű beszédet:

Szeretném beindítani egy ösztöndíjas programot négy diák számára három éves kifizési idővel, amelyben minden egyes diák évente 50 fontot kap. Ebből két helyet Csehország, két helyet Magyarország kapna meg. Eddig már a szükséges összegnek több mint a fele összegyűlt, 2 fontos adományoktól kezdve 50 fontos adományokig. Remélem, hogy a fennmaradó összegre felajánlásokat kapunk a zsinati ülészak befejezése előtt. (Taps). Az egyik támogató adománya nagyon bátorító, s ezt a Londoni Nők Zsidómissziói Egyesülete tette, abban a reményben, hogy a magyar és a cseh egyházakat is rá lehet majd venni a zsidómisszióra.⁶³

56 Kovács, *History*, pp. 45 kk.

57 Kovács Ábrahám: „Két kálvinista centrum egymásra találása”, in *En Christo* szerk. Gaál Sándor és Gonda László (Debrecen: Fábíán Nyomda, 2004), pp. 177–186.

58 Kovács Ábrahám, *A Budapesti Ev. Ref. Nemetajkú Leányegyház eredete és története 1858–1869 – The History of the German-speaking Reformed Affiliated Church of Budapest 1858–1869* D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kiadványai, 10 (Debrecen: Fábíán Nyomda, 2004), pp. 43–50.

59 Id. Révész Imre, *Kálvin élete*, szerk. Balogh Ferenc, 3 kiadás (Debrecen: Hegedüs és Sándor, 1909), pp. 353, 356. Révész a pátens harcban vitt szerepével vált ismertté a református egyházban. Vö. John Duncan, „Assembly Address 22 May, 1863” in *Proceedings of the General Assembly of the Church of Scotland Held at Edinburgh May, 1863* (Edinburgh: James Nichol, 1863), 19–20 (p. 19). Vö. S. Sinclair, *Rich Gleanings After the Vingate from “Rabbi” Duncan with Biographical Sketch*, 2nd impr. edn (London: Chas. J. Thynne and Jarvis, 1925), p. 376.

60 Balogh Ferenc, *A Debreceni Református Főiskola Alapítványi törzskönyve, azaz alapítványok, hagyományok és adományok tevőinek sorozata I. II. III. részben 1550-től 1911 évig* (Debrecen: Városi Nyomda, 1911), p. 226.

61 Ifj. Révész, Imre, *Révész Imre élete 1826–1881* (Debrecen: Ref. Egyházkerület Nyomdája, 1926), p. 85.

62 Csiky Lajos, *A Skót Szabad Egyház ismertetése* (Debrecen: Telegdi K. Lajos, 1877), p. 54.

63 Moody-Stuart Alexander, 'Conversion of the Jews Friday, May 22 1863', *Free Church of Scotland*, in *Proceedings of the General Assembly of Free Church of Scotland Held at Edinburgh May, 1863* (Edinburgh: James Nichol, 1865), 14–22, (p. 14).

Ez az idézet jól szemlélteti az ösztöndíjas program megalapításának valódi indokát. A bizottság nemcsak a Magyar Református Egyház megújítását tűzte ki célként, hanem abban is reménykedett, hogy az ösztöndíjas diákokon keresztül a zsidómisszió gondolatát is beleplántálhatják a református egyházi talajba.

A skót részről nagy volt az érdeklődés, hogy diákokat fogadjanak. A kezdeti lelkesedés és az egybegyűjtött pénz ellenére senki sem érkezett Magyarországról az 1863/64 és az 1864/65-ös tanévekre. A magyarországi források nemigen beszélnek arról, hogy miért nem. Csak jó két és fél évvel később mozdul ki az ösztöndíj ügye a holtpontról. Ez a változás Balogh Ferenc, frissen végzett debreceni diáknak köszönhető, aki 1865 márciusában Révész Imre és Balogh Péter püspök javaslatára Edinburgba látogat.⁶⁴

Röviddel megérkezése után Balogh nagy meglepetésére arról értesült, hogy az ösztöndíj alapítói nagyon el vannak keseredve, mert magyar diák már két éve nem érkezett a fenntartott helyre. Ezzel szemben a csehek már küldtek ösztöndíjas diákokat. Duncan, aki tanácsolta Baloghot, elmondta, hogy az ösztöndíj feltételei a következők: megfelelő szintű nyelvtudás, az ösztöndíjas már májusban vagy júniusban meg kellene, hogy érkezzen, mert a novemberben kezdődő tanévre az angol nyelvi tudását szintre kell hoznia. További feltétel az volt, hogy a javasolt személy igaz, erkölcsileg feddhetetlen és odaszánt életű keresztyén legyen.⁶⁵

Az első két ösztöndíjas Dapsy László debreceni és Dömötör János pesti teológus volt. Nagyon érdekes, hogy ők nem a skót konzervatív irányultságú evangélikalizmus iránt érdeklődtek, sőt még a zsidómisszió fontosságát sem tették magukévá, hanem az egyikük, mint liberális gondolkodó később a darwinizmust terjesztette, amely nem igazán mondható konzervatív irányultságnak, a másik pedig a filozófia, mintsem a teológia iránt érdeklődött.⁶⁶ Dömötör János az irodalom és a költészet felé is nagyon nyitott volt. Tehetségét sokat méltatták e fiatalon elhunyt peregrinusnak.⁶⁷ A skót hatás, amelynek társadalomtörténeti hatását még jócskán lehet bővíteni újabb kutatások által, azonban mégis igen meghatározó lett a református egyház számára, és talán a legnagyobb, vagy legalábbis az egyik legsokoldalúbb hatást gyakorolta a külföldi teológiai irányzatok között úgy, hogy annak eredménye igazán a 20. századi országos méretű belmisszióban teljesedett ki.⁶⁸

A skóciai ösztöndíj létesítésének jelentősége abban nyilvánult meg, hogy „ekkorra már kimerültek a németalföldi, holland főiskolák magyar ösztöndíjai. A porosz és német egyetemekről pedig politikai okok miatt – a német–osztrák

64 Balogh Ferenc, *Edinburghi Napló*, Debreceni Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Balogh Ferenc, Ms 28/3, fol. 4.

65 Balogh Ferenc, *Edinburghi Napló*, Ms 28/3, fols. 14-5.

66 Kovács Ábrahám, „Dapsy László szerepe a darwinizmus terjesztésében és annak teológiai fogadtatása” *Confessio*, L.3. (2007) pp. 151–155. és Kovács Ábrahám, „Darwin első kapcsolata Debrecen-nel”, *Debreceni Szemle*, 15. 3. (2007), pp. 393–403.

67 Babits Mihály, *Az irodalom halottjai*, Nyugat I. (1910), 734–742. Lásd még: Komlós Aladár: *D. J. A magyar költészet Petőfítől Adyig* (1959).

68 Kovács: *History*, p. 401 kk.

ellentétből kifolyólag – eltanácsolták, majd eltiltották diákjainkat. Ezért vált rendkívül fontossá egy ilyen új lehetőség megnyitása”.⁶⁹ A rendszeres ösztöndíjat biztosító alap létrehozása komoly lehetőséget nyújtott a tervezett skóciai evangélikál⁷⁰ hatás megvalósítására. Számos diák, későbbi professzor, püspöki titkár, egyházi vezető, fordító, tanár és lelkész közvetítette mind az evangélikál, mind a liberális teológiai hatásokat Magyarországra. Emellett a modern Nagy-Britannia a társadalom számos terén mintát adott a kint tanult diákok számára, kezdve a pedagógiai oktatástól, a földművelésen, a gazdálkodáson át egészen a lelkészi özvegyek, árvaalapok létrehozásáig.

A diákok Edinburghban 1843–1939

A magyar diákok összlétszáma Edinburghban 1843–1914 között, Alfréd Edersheimtől kezdve Kájel Endrével bezárólag 88 fő.⁷¹ Ebből Dóczi A (lexander?)-ig összesen 27 fő volt debreceni diák, amely az ösztöndíjas helyeknek durván 30 százalékát tette ki. Az ösztöndíj megalapításában kulcsfontosságú szerepet játszó Balogh Ferenc professzor neve nem található a Matriculation Bookban.⁷² Azonban ő is tanult majdnem 3 hónapot a New College-ban.⁷³ Ehhez a new college-i diáknévsorhoz jön hozzá 6 fő, akik közül csak néhányat sikerült azonosítani. Ezen diákok többsége orvostant vagy klasszikus tanulmányokat folytatott. Összesen 94 fő tanult kint Edinburghban 1914-ig.

Ezek után a világháború alatt teljesen szünetelt a peregrináció. Gyakorlatilag hat éven keresztül nem mehetett ki senki a háborús állapotok miatt. Az első diák Csekey Sándor, későbbi budapesti teológiai professzor volt 1920-ban. A II. világháborút megelőző tanévig (1938/39) összesen 28 fő tanult kint a New College-ban. Kolozsváry-Kiss László és Kájel Endre 1914 januárjában, illetve februárjában érkeztek Edinburghba, és csak egy félévet tanultak kint.⁷⁴ Hasonlóan Konkoly Iván is csak egy szemesztert tanult a New College-ban 1937. február 13-ától.⁷⁵ Érdekesség, hogy egyedül Gáthy Ferenc tanult más skóciai egyetemen. 1923 áprilisában jött át Aberdeenből Edinburghba.⁷⁶ A két világháború között mindössze három fő (Papp E. C. 1923-24, Dancsházi Sándor 1924–25, Dóczi A. 1929–30) tanult kint Debrecenből a 28 fő közül Edinburghban.

Az első világháború előtti (94 fő) és a két világháború közti (28 fő) számokat összeadva összesen 122 magyar diák tanult kint Edinburghban. Ez a szám messze a legjelentősebb hatást jelentette nemcsak Skócia más egyetemi városaival össze-

69 Hörsik, p. 167.

70 Régebbi egyháztörténet-írásunk alaposan összekeveri a két rokon mozgalmat, a pietizmus és evangélikalizmus. Lásd, Bíró, p. 384, 396. Ez a tájékozatlanság még ma is előfordul a teológiai és egyházi közéletben.

71 A teljes listát lásd a függelékben!

72 New College, Edinburgh, Theses, HOR I, fol. 1–56, fol. 53.

73 Debreceni Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Balogh Ferenc, Ms 28/3, fols. 1–433.

74 Hörsik, Thesis, fol. 53.

75 Hörsik, Thesis, fol. 53.

76 Hörsik, Thesis, fol. 53.

vetve, hanem valószínű Angliát is tekintve ebben a korszakban. A debreceni diákok összlétszáma 30 fő, amelyből egyértelműen az első világháború előtti időszak a meghatározóbb, különösen az 1865–1892 közötti időszak kiemelkedő.

*A debreceni diákok edinburghi peregrinációjának hatásai Magyarországon
Kiemelkedő diákok és munkásságuk: itthoni elhelyezkedés és foglalkozás*

Az ösztöndíjat igénybe vevő debreceni diákok hazatérésük után többféle módon hasznosították tudásukat a magyar református egyházban. 1865-től három területen hatottak az edinburghi diákok a magyar társadalom legnagyobb és legbefolyásosabb protestáns közegére, az országos református egyházra. Hatástörténeti kutatások szerint hangsúlyozhatjuk, hogy a németországi „Innere Mission”-tól „sokkal markánsabban jelentkezett az általa ’Scottish Renewal Theological Movement’-nek nevezett evangélikál irányzat befolyása”.⁷⁷ A Skót Misszió mind a két teológiai-világnézeti irányt (pietizmus és evangélikalizmust) egyaránt integrálta, de egyúttal aláhúzhatjuk azt is, hogy a skótok által kezdeményezett és működtetett intézményrendszerek (iskola áttért zsidóknak, Biblia- és iratterjesztés, a Németajkú Leányegyház és a Bethesda kórház létesítése, nem utolsósorban a skóciai ösztöndíj program), valamint az önkéntességen alapuló egyesületi élet (KIE, vasárnapi iskolai mozgalom, nőegyletek stb.) valóban messzemenően a skót kálvinista, azon belül is az evangélikál hatást helyezi előtérbe.⁷⁸

Három hatástörténeti vonulatról beszélhetünk. Elsősorban az ún. „debreceni ébredési” mozgalom hatását említhetjük meg. Ezzel Csohány János értékes kritikai észrevételét visszük tovább, mivel hangot adunk annak, hogy a 19. századi egyháztörténetről szóló írások túlságosan Szabó Aladárt⁷⁹ és budapesti centrumot emelték ki a hagyományos egyháztörténeti központok nem kellő hangsúlyozásával. Úgy lettek megírva a nagy összefoglaló művek, hogy a debreceni, kolozsvári, pataki és pápai hatásokat együttesen nem igazán vizsgálták.⁸⁰ Sajnos még ma is nagyon sok alapkutatást igénylő terület hiányzik. Másodikként Révész Imre alapvető tanulmányára építve megemlíthetjük az „alföldi ébredési mozgalmat”, amely a nagy mezővárosokra volt hatással. Harmadikként pedig a pesti Szabó Aladár által mozgatott ébredési mozgalmat tartjuk meghatározónak, ahonnan az egyesületi élet igazán kiindul.⁸¹ *A History of the Free Church of Scotland’s mission to the Jews* c. könyv rámutat, hogy éppen a 20. század elejére kialakuló, majd az 1920-as és 1930-as évekre beérő egyesületi élet miatt válik egyre ismer-

77 Hörsik Richárd, „Az edinburghi magyar peregrináció rövid története”, p. 172.

78 Kovács, *History*, pp. 357–380.

79 Bíró Sándor, „A szabadságharcról az első világháborúig 1849–1914”, in *A Magyar Református Egyház története*, szerk. Bíró Sándor és Szilágyi István, Egyháztörténeti tanszék Kiadványa (Sárospatak: 1949; repr. Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája, 1995), p. 387 kk.; Csohány János, „A XIX. századi magyar református ébredés debreceni ága”, *Református Egyház*, 24. 9 (1974), 193–197. (p. 196).

80 Természetesen ezek a művek a maguk korában kiváló igényességgel lettek megírva, de jelentősen érezhető a szerzők érdeklődése és az akkor még fel nem tárt források hiánya.

81 Hörsik, „Az edinburghi magyar peregrináció rövid története”, p. 174.

tebbé a budapesti hatás, és ezzel párhuzamosan felejtődik el a debreceni és a délföldi szál, ahol a skót kálvinizmus nagyon is érezte a hatását.⁸²

A legújabb skóciai, angliai, németországi és hazai alap kutatások arra világítottak rá, hogy milyen módon mozgatta a Skót Misszió mind a három irányzatot, és mikor melyikkel tudott hathatósabban együttműködni.⁸³ Kétségtelen, hogy a „debreceni ébredési”, valamint az „alföldi ébredési” vonalat a Budapest centrikus, szintézist teremtő egyháztörténetírás nem kezelte a helyén. Ez sok esetben az alap kutatások hiánya miatt történhetett meg, vagy pedig, mert egy-egy nagyon jó tanulmány, mint Révész Imre munkája a délföldi ébredésről, már nem kerülhetett bele a kommunizmus alatt meg nem írt összefoglaló egyháztörténeti munkákba.⁸⁴ Ezen a téren hoztak áttörést Hörcsik Richárd és Anne-Marie Kool munkái.⁸⁵ Ezt vitte tovább a már említett, a Skót Misszió 1843–1918 közötti történetét feldolgozó munka, megteremtve azt a szükséges szintézist, amelyből nyilvánvalóvá vált, hogy a skótoknak az említett hét évtized alatt mikor melyik hazai csoportosulás (Pest, Debrecen stb.) volt az elsődleges partnere. A skóciai presbiterianus hatás történetét vizsgálva az a szellemtörténeti vonulat a legizgalmasabb, amely a külföldön tanult diákok révén jelent meg a hazai protestantizmus életében.

A skóciai, különösen az edinburghi peregrinációs diákok hazai munkáját tanulmányozva kiderül, hogy az első diákok inkább a haladó teológiai és társadalmi eszméket hozták be Magyarországra, és messze nem az érdekelte őket elsősorban, ami az ösztöndíj célja volt. A később kikerült diákoknál azonban már látható az evangélikál hatás. Rajtuk keresztül a Magyarországon meggyökerező missziói és egyháztársadalmi mozgalmak rendkívüli hatással voltak a protestáns közösségekre a 19. és 20. században.

A haladó-liberális csoportban a 19. század modern tudományainak sok, de nem igazán ismert úttörő alakját is ott találjuk. Dapsy László (1865–66), az első debreceni ösztöndíjas a darwinizmust terjesztette, és ő volt a „Fajok eredete” első fordítója is.⁸⁶ A középnemesi réteghez tartozó, értelmiségi irányba elmozduló fiatalember nagyon érdeklődött a nemzetgazdaság és a biológia iránt.⁸⁷ Ezen kívül a legmodernebb nyugati eszmék behozatalát támogatta a Természettudományi Társaságban.⁸⁸

82 Kovács Ábrahám, „Egyháztársadalmi és belmissziói megújulási törekvések a budapesti református egyházban a 19. század végén” in *Elmélet és gyakorlat a zsidó-keresztény gondolkodás történetében* szerk. Ódor Balázs és Xeravits Géza Horizont sorozat (Pápa: L'Harmattan, 2005), pp. 154–179.

83 Kovács, *History of the Free Church of Scotland's Mission to the Jews in Budapest and its Impact on the Reformed Church of Hungary* (Oxford–Vienna–Frankfurt Am Main, Peter Lang 2006).

84 Révész Imre: „Egy fejezet a magyar református ébredés történetéből A. N. Somerville magyarországi körútja 1887–1888”, *Theológiai Szemle*, 19. 1 (1943), pp. 10–45.

85 Anne-Marie Kool, *God Moves in Mysterious Ways* (Zoetmeter, Boekencentrum, 1993).

86 Kovács Ábrahám, „Dapsy László szerepe a darwinizmus terjesztésében és annak teológiai fogadtatása” *Confessio*, L. 3. (2007) pp. 151–155.

87 Kovács Ábrahám, „Darwin első kapcsolata Debrecennel”, *Debreceni Szemle*, 15. 3. (2007), pp. 393–403.

88 Mester Béla, *Magyarország és modernitás – 'A társasági filozófia' lehetősége és 19. századi magyar politikai gondolkodás* [Hungary and Modernity – Chances of a 'Social Philosophy' and Political Thought in 19th-Century Hungary] <http://zeus-phil-inst.hu/recepicio/htm/213-belso.htm>

A híres neveléstudós Felméri Lajos diáktársa volt Edinburghban a debreceni Tabajdy Lajos (1866–67).⁸⁹ Tabajdy testvéröccse volt Tabajdy Károly aradi főispánnak.⁹⁰ Kíntről rendszeresen tudósított Skóciáról. A skót és angol teológiai irányzatokról érkezett röviden.⁹¹ Ezenkívül érdekelte az egyház és iskola kérdésköre.⁹² Edinburghi ösztöndíjas éve után református lelkészként szolgált Szatmárban.⁹³ A liberálisokkal jól szót értett. Hazatérésekor beiktatási beszédét az újság is közölte.⁹⁴ Lelkészként is írt cikkeket a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapba (1876).⁹⁵ Hazahozta a skóciai egyetemes egyházi élet elevenségét. Egyik beszédében „egy, Szatmárt felállítandó protestáns leánynövelde szükségességéről érkezett.”⁹⁶ Ő szerkesztette id. Kiss Áron 25 éves esperességének emlékére a szatmári református egyházmegye által kiadott emlékkönyvet. Az eseményre Szatmáron 1885. szeptember 17-én került sor.⁹⁷ Tabajdy 1899 áprilisában, mindössze 58 évesen halt meg.

Az evangélikál skót irányt a hazai kegyességbe és egyházi életbe jobban átültető diákok között találjuk Márk Ferencet (1874–76), Csiky Lajost (1875–77) és Bethlendi Endrét (1876–1878). Mind a három diák két teljes tanévet tanult Edinburghban. Az utóbbi kettő professzor is lett Debrecenben, Márk Ferenc pedig edinburghi tanulmányai után Jénában doktorátust szerzett „*Thomas Carlyle und seine Philosophie*” címmel 1876 júniusában.⁹⁸ Ez nem éppen a skót kegyesség iránti érdeklődésre utal, azonban más publikációiból kiderül, hogy a belmissziót is fontosnak tartotta. „A belmisszió fogalma, jelentősége és létjogosultsága” című írásában kiáll a skót hatás mellett, sőt népszerűsíti azt.⁹⁹ Márk további írásai arról tanúskodnak, hogy a debreceni ortodoxia Balogh Ferenc mellett kialakuló első generációjához tartozott, elsajátítva annak teológiai szemléletét. Még skóciai ösztöndíjas éve alatt ír a Müller György-féle híres bristoli árvaházról egy

89 *Budapesti Hirlap* 1899. 98. sz. (Nekr.) Lásd még Szabó S. József, Debreczeni lelkészvár (Telegdi K. L. 1902) Lásd még: TtREL I. 1. J. hivatkozva Sárközi G.

90 Színnyei <http://mek.niif.hu/03600/03630/html/t/t27185.htm> (letöltve: 2011. 12. 31.)

Tabajdy Károly (testvéröccse Lajos) jogi doktor, Aradmegye és város főispánja, szül. 1833. nov. 10. Nagy-Zerénden (Aradm.), hol atyja T. Dániel jegyző volt; 1886. okt. 7. meghalt Aradon.

91 Tabajdy Lajos, „Külföldi egyház és iskola”, *PEIL* 10.13 (1867. március 31.). 405–410.

92 Tabajdy Lajos, „Reformed vagy Cameronian és English Presbyterianism I.”, *PEIL* 10. (1867. június), 807–814, és „Reformed vagy Cameronian és English Presbyterianism II.”, *PEIL*, 10. (1867. július), 838–846.

93 Kiss Kálmán, *Szatmári református egyházmegye története* (Kecskemét: Saját kiadás, 1878), p. 357.

94 Tabajdy, Lajos, „Beköszöntő egyházi beszéd. Szatmár, 1876.” *PEIL* 19.13 (1876. március 26), 403–406.

95 Tabajdy Lajos, „Külföldi Egyház és Iskola”, *PEIL* 10. (1867. március 31.).

96 http://epa.oszk.hu/01900/01991/00010/pdf/protestans_szemle_1897_10_607-616.pdf

97 Szerkesztette Tabajdy Lajos. (Szathmár. Nagy Lajos nyomdája. 8r. 104 l. ára http://epa.oszk.hu/00000/00021/00076/pdf/mk_1886_I-XCIII.pdf (letöltve: 2011.07.03))

98 Zoványi, p. 389.

99 Márk Ferenc, „A belmisszió fogalma, jelentősége és létjogosultsága” *Protestáns Szemle*, 12. I–X füzet (1900), pp. 550–559.

Márk Ferenc, „A reformáció befolyása az erdélyi románokra”, *Protestáns Szemle*, 12. I–X füzet (1900), pp. 497–504.

ismertetőt.¹⁰⁰ Egy évvel később ő is megmutatja, hogy a kibontakozó debreceni ortodoxia milyen komoly szellemi rokonságban áll a skót evangélikalizmussal, és elutasítja a német hatásra Budapesten divatos liberális teológiai irányzatot. Az *Evangyéliomi Protestáns Lapban* a skót szabadegyház gyűléséről beszámolva liberalizmusról találó kritikát mond megjegyzésével: „nagy különbség van a filantrópia és a keresztyén filantrópia között”.¹⁰¹ A természettudományokkal szemben álló apolegetikus műve, amelyet már itthon írt 1877-ben, egyértelműen a skót hatást tükrözi.¹⁰² Cikket írt még Herbert Spencer evolúciós felfogásáról is.¹⁰³ A korai reformátorok munkássága is nagyon érdekelte. Kálvin és Béza életéről szóló munkái mellett John Knoxról, a skót reformátorról is ír.¹⁰⁴ Mint a legtöbb ösztöndíjas, akár a liberális vagy evangélikál-ortodox irányhoz áll közelebb, ő is foglalkozik a pedagógiával és az irodalommal. Kálvin pedagógiai munkásságát követendő példaképként állítja az egyház elé, míg Arany János vallásosságát is megszívlelendőnek tartotta.¹⁰⁵ Végül az egyházépítő missziót is fontosnak tartotta, és a skót hatásra a parókialitást elutasította, mondván, szüksége van a magyar protestáns egyházaknak is külmiszióra.¹⁰⁶ Márk Ferenc élete és irodalmi munkássága egyértelműen rávilágít a Debrecenben kibontakozó skót evangélikál hatásra.

A skót presbiteriánus hatást legmarkánsabban Csiky Lajos életművében lehet nyomon követni. A Balogh Ferenc és Révész Imre által képviselt irányzat vezető alakja az 1880-as évektől Csiky Lajos lesz, akinek lehetősége volt 1875 őszétől másfél évet ösztöndíjasként Edinburghban tölteni.¹⁰⁷ A fiatal, még csupán 23 éves teológus-bölcsészhallgató Balogh Ferenc buzdítására és támogatásával ment ki Skóciába.¹⁰⁸ Ezután Csiky 1877 tavaszától 1878 nyaráig több mint egy évet töltött Baselben, de svájci ösztöndíjas évének kevés irodalmi lecsapódása

100 Márk Ferenc, „Müller György a nagy philantróp Bristolban”, *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező* [Ezek után, *MPEIFRv*], 5. 5–6 (1874. május és június), pp. 261–269.

101 Márk Ferenc, „A skótziai szabadegyház egyetemes gyülekezései”, *EPL*, 1. 27 (1875), 246–7 (p. 247).

102 Márk Ferenc, „A természettudományoknak korlátolt határa a ker. vallással szemben”, *EPL*, 3. 4, 5 (1877), pp. 25–27; 33–35.

103 Márk Ferenc, „Spencer Herbert, az evolúció harcosa”, *Protestáns Szemle*, 16. (1904), pp. 38–41.

104 Márk Ferenc, „Kálvin mint író”, *Protestáns Szemle*, 16. (1904) p. 416–421.

Márk Ferenc, „A debreceni protestáns egyetem”, *Protestáns Szemle*, 16. (1904), pp. 69–76.

Márk Ferenc, „Bocskay István és a bécsi béke”, *Protestáns Szemle*, 16. (1904), pp. 217–225.

Márk Ferenc, „Protestantizmus és szocializmus”, *Protestáns Szemle*, 16. (1904), pp. 489–495.

Márk, Ferenc, „Emlékezés Knox Jánosról”, *Protestáns Szemle* 17. (1905), pp. 277–287 és

Márk, Ferenc, „Béza genfi reformátori működése”, *Protestáns Szemle* (1905), pp. 429–436.

Márk Ferenc, „Kálvin a barátaim körében”, *Protestáns Szemle* 19. (1907), pp. 520–536.

Márk Ferenc, „Kálvin János és Servét Mihály”, *Protestáns Szemle* 21. I-X füzet (1909), pp. 444–457. Lásd még *Leo Toljstov Protestáns Szemle* 22. I-X füzet (1910), pp. 666–670.

105 Márk Ferenc, „A genfi főiskola és Kálvin paedagógiai rendszere”, *Protestáns Szemle* 19. (1907), pp. 65–76. lásd még: Márk Ferenc, „Arany János és a vallás”, *Protestáns Szemle* 19. (1907), pp. 446–457.

106 R. „Magyar Missió”, *EPL*, 1.50. (1975) p. 442. Vö. Csiky Lajos, „Az edinburghi hallgatók Missiói Társulata”, *EPL*, 2. 18 (1876), p. 145.

107 Zoványi, p. 127.

108 Szinyei József, *Magyar írók élete és munkái* vols 14 (Budapest: Magyar könyvkiadók, 1980–1981) II. 368–370.

van, hacsak nem ott ismerte meg jobban a német pietizmust. Tehetségét az mutatja, hogy már 1878-ban megkapja a teológiai magántanár címet.¹⁰⁹

Munkásságát nézve a skóciai evangélikál hatás döntőnek bizonyult teológiai felfogására, egyház- és misszióképére. A peregrinus diákok gyakorlata szerint Csiky folyamatosan küldött haza beszámolókat a tapasztalatairól ösztöndíjas éve alatt. Balogh Ferenc, az ortodoxia szócsövének számító *Evangeliumi Protestáns Lapban* rendszeresen közölt tőle írásokat. Első publikációihoz tartoznak a skót egyházi életéről szóló tudósítások. Ír a Skóciai Szabad Egyház éves közgyűléséről,¹¹⁰ másik cikkében ismerteti az egyház életét.¹¹¹ Már diák éve alatt felkelti érdeklődését a misszió és a skót lelkészképzés egyik sajátos eleméről, az edinburghi teológus hallgatók missziói társulatáról ír. Ebben amellet érvel, hogy Magyarországnak is részt kell vennie a külmisszióban. Szerinte nem lehet mentés, legfeljebb enyhítő körülmény, hogy a nemzet a létéért harcolt, ezért nem foglalkozhatott a külmisszióval.¹¹² A skót evangélikalizmus nagyon érezteti hatását gondolkozásán. Az *Evangeliumi Protestáns Lap* hasábjain arról értekezik, hogy Magyarország, Skóciával ellenben, még nem képes beindítani a külmissziói munkát, mert nincs meg a szükséges anyagi háttér. Ehhez még hozzáteszik, hogy a külmisszió a belmisszió egyik eredménye, kihatása, ezért a külföldi munka erős, stabil belmissziói munkát igényel.¹¹³ Emiatt fordul a figyelme a belmisszió, az ébredés előmozdítása felé. Szerinte a misszió végzéséhez elengedhetetlen feltétel, hogy a lelkészek „hittérítői szellemmel” forduljanak „a vallástalan egyháztagok” felé. Az ifjú lelkesedése nem áll meg itt, hanem emiatt a lelkészképzés megváltoztatását javasolja. Mert, mint írja, mi, „mint theologusok nem képeztünk olyan szellemenben, hogy misszionáriusok lehetnénk.”¹¹⁴ Gyakorlatilag ezt az elképzelést igyekszik átültetni Balogh Ferenc, amikor az edinburghi teológus hallgatók társulata a „Society for Religious Self-Education” mintája alapján megszervezi a *Hittanszaki Önképző Társulatot* 1869-ben.¹¹⁵ A társulat kimondott célja az volt, hogy a teológiát és a modern tudományt összhangba hozza. Ezt a célkitűzést – a liberális teológiától eltérően – Balogh így fogalmazta meg: „El kell ismernünk a természettudományos eredmények egy részét, de nem szabad megengednünk,

109 Csiky Lajos, 'Csiky Lajos a Debreceni Koll. magántanárnak hazatérése a Baseli Egyetemről', *Evangeliumi Protestáns Lap* (1878).

110 Csiky Lajos, „A Skót Szabadegyház egyetemes gyűlése május 18–30-ig bezárólag”, *Evangeliumi Protestáns Lap*, 2. 23, 25, 29, 30, 34 (1876), 184–5; 207–8; 243–4; 250–2; 282–3

111 Csiky Lajos, *A Skót Szabad Egyház ismertetése* (Debrecen: Telegdi K. Lajos, 1877)

112 Nagyon meglepő, hogy Kool amúgy igen alapos munkájában Csiky missziói gondolkodása még csak meg sincs említve!

113 Csiky Lajos, „Az edinburghi hittanhallgatók missziói társulata”, *Evangeliumi Protestáns Lap* 1. (1876), p. 154.

114 Csiky Lajos, „Az edinburghi hittanhallgatók missziói társulata”, *Evangeliumi Protestáns Lap*, 1. (1876), p. 145.

115 Barcza Józsefné, „Diáktársaságok és Diákegyesületek. A Hittanszaki Önképző Társulat”, in *A Debreceni Református Kollégium története* szerk. Barcza József (Budapest: Zsinati Iroda, 1988), pp. 717–723.

hogy a vallás alapjait aláássa”.¹¹⁶ A debreceni új ortodoxia vezetője id. Révész Imre mellett Balogh lett, aki tudatosan ragaszkodott a hitvallásokhoz, és az egyház megújítását bibliai alapon képzelte el. Az általa alapított diáktársulat a saját újságát is megjelentette *Közlöny* néven. Csohány János rámutatott, hogy az 1870-es években nagyon sok belmissziói témájú írás jelent meg, mint például a lelkipásztor gyülekezet látogatási kötelezettsége vagy éppen a bázeli missziói társaságról való tudósítás.¹¹⁷ Ennek a körnek aktív résztvevője volt Csiky Lajos is. Edinburgi mintára még egy másik társulat, a Teológus Hallgatók Missziói Társasága megalapításának szükségességét hangsúlyozta.¹¹⁸

Csiky, hasonlóan a skóciai progresszív nemzeti alapú evangélikalizmushoz, amely a viktóriánus birodalom feltétel nélküli támogatója volt, a nemzeti gondolkodást, a keresztyénség elterjedését (ott skót kálvinista evangélikál értelmezéssel, itt magyar református ortodox alapon álló evangélikál hatást megtapasztaló) szorgalmazza. Javasolja, hogy a külföldi magyar városokban gondoskodni kell az önálló lelkészi státuszról, amely a nemzettudat erősödét is szolgálná. Itt könnyen észrevehető a magyar nacionalizmus missziói értelmezése: a misszió a vallási és erkölcsi élet megjobbítására, és a magyar kultúra terjesztésére, megtartására való törekvésnek hatása.¹¹⁹ Meglepőnek hathat, de ezt a missziói felfogást képviselte és gyakorolta a liberális Protestáns Unió is. E tekintetben a két irányzat megegyezett. Az *Evangyéliumi Protestáns Lapban* szintén gyakran írt cikkeket Czelder Márton, aki a nemzeti misszió egyik úttörője volt a moldva- és oláhországi magyarok között.¹²⁰ Czeldernél is hasonló felfogást láthatunk.

A lelkes fiatalember abba a szerencsés helyzetbe került, hogy programját átültethette a gyakorlatba. Majdnem három évtizeden át (1881–1914) a gyakorlati teológia professzora volt. Székfoglalói beszédében, már 1881-ben megfogalmazza programját, amelyen jól érezhető az első három keresztyén évszázad gyakorlati keresztyénségének evangélikál értelmezése.¹²¹ Egyházépítő írói munkássága az egyik legtermékenyebb a hosszú 19. századi magyar reformátusságban. Ezért igen meglepő, hogy munkássága eddig még nem lett feltárva. Rengeteget ír a különböző missziói formáról, amelyhez a mintákat nagyrészt Skóciából, és kisebb részt Németországból veszi. Az ösztöndíjas évei alatt kint látott skóciai minta igen nagy hatással volt rá. Az evangélikalizmus egyház- és társadalomépítő hatá-

116 Balogh Ferenc, „A debreceni hittanszaki önképző-társulat”, *EPL*, 3. 45, (1877), pp. 380–81. Vö. Ötvös, p. 132.

117 Csohány János, „A XIX. századi magyar református ébredés debreceni ága”, *Református Egyház*, 24. 9 (1974), 193–197. (p. 196).

118 Csiky Lajos, „Diakonissza ügy”, *EPL*, 4. 40 (1878), pp. 334–337.

119 Kovács Ábrahám, *The History of the Free Church of Scotland's Mission to the Jews in Budapest and its Impact on the Reformed Church of Hungary 1841–1914*, (Peter Lang, Frankfurt am Main, 2006), p. 383.

120 Kool Anne-Marie, *Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmissziói mozgalom (1756–1951)* vols 3 (PMTI-Harmat, Budapest, 1995) I., p. 153.

121 Csiky Lajos, „Csiky debreczeni teológiai tanárnak székfoglaló beszédéből”, *Debreceni Protestáns Lap* 1. 27 (1881), pp. 267. 277 kk, 284 kk.

sait igen jónak tartja. A brit társadalomban több evangélikál volt igen magas társadalmi pozícióban és az ő életüket követendő példának állította a hazai közönség elé. Lord Shaftesbury-ról is írt.¹²² Az edinburghi kapcsolatrendszer nagyon elevenen tartotta.¹²³ John Stuart Blackie utilitarianizmsról írt munkáját bemutatja.¹²⁴ Lefordítja „Önnevelés” című munkáját is, 1899-ben.¹²⁵ A skót–magyar kapcsolatok megerősítése végett bemutatja két kis munkájában a mindkét protestáns társadalom szélesebb közönsége számára a másik kálvinista egyházat.

Csiky Lajos az, aki a skót evangélikál és a német pietista munkákat egyaránt példaként állítja a magyar reformátusság elé, és ezzel ugyanazt teszi, amit a Skót Misszió és a pesti Szabó Aladár. Balogh Ferenc után ő a debreceni ortodoxia másik nagy hatású debreceni teológiai tanára. A kutatások jelenlegi állását nézve úgy tűnik, hogy Csiky lényegesebben többet publikált, mint a belmisszió másik nagy alakja, Szabó Aladár. Csiky rendkívüli hatása pedig eddig még szinte nem is volt méltatva, hiszen Balogh Ferenc mellett nagyon erőteljesen képviselték a hitbeli megújulási irányzatot.

Bethlendi Endre 1875–76-ban Csikyval együtt tanult Edinburghban. Majd a következő évet Ambrus Péterrel, szintén debreceni diákkal kint tölti. Bethlendi skóciai tanulmányai után, Csikyhoz hasonlóan, Bázelen tanult 1878-tól. Peregrius diákként ő még tovább maradt kint Nyugaton, mint Csiky, mert még az 1879–80-as évet Genfben töltötte. Összesen négy évet töltött Nyugaton. Hazatérésekor 1880-tól segédtanár lett, majd 1884-ben lett az ószövetségi tudomány és a vallásbölcselet tanára. Ezzel ő lett az új, ötödik teológiai tanszék professzora.¹²⁶ A dolog érdekessége abban áll, hogy Debrecenben addig csak úgynevezett „írásmagyarázati tanszék” létezett és az egyházkerület rendeletben szabályozta egy ószövetségi tanszék létesítését. Így az írásmagyarázati tanszék lett az újszövetségi, az újonnan alapított pedig az ószövetségi tanszék.¹²⁷ A régi tanszékét apósa, a Debreceni Hitvallást szövegező Menyhárt János professzor vezette, ő pedig az újat.¹²⁸ Három nagyobb tanulmányt publikált a *Debreceni Protestáns Lapban*, egyet pedig az akadémia értesítőjében. A haladás és a kijelentés kérdése foglalkoztatta leginkább. Mérsékelt evangéliumi álláspontot képviselt, erre utal a „A kijelentés módszere” vagy a „Csoda jelentősége a kijelentésben” című munkája

122 Csiky Lajos, „Lord Shaftesbury”, *Debreceni Protestáns Lap*, 5. 45 (1885), pp. 395–396.

123 Csiky Lajos, „Egy külföldi barátunk ötven éves lelkészi jubileuma Dr. William Garden Blackie edinburghi teológiai tanár 50 éves lelkészkedése emlékére”, *Debreceni Protestáns Lap* (Debrecen: 1893).

124 Csiky Lajos, „Utilitarianizmus írta Blackie Stuart János”, *Debreceni Protestáns Lap*, 19.1 (1897), pp. 2–4.

125 Csiky Lajos, „Önnevelés Blackie Stuart János munkájának megjelenése Csiky Lajos fordításában”, *Debreceni Protestáns Lap* 19.31 (1899), p. 451.

126 *A Debreceni Református Kollégium története* szerk. Barcza József (Budapest: Zsinati Iroda, 1988), p. 248.

127 Uo.

128 Fekete Csaba, *Menyhárt János kollégiumi professzor élete különös tekintettel munkásságára* (Debrecen, 1964) kézirat. 6. lap.

a Debreceni Protestáns Lapban.¹²⁹ Majd „A prófécia jelentősége a kijelentésben” címmel írt munkát. Sajnos nagyon fiatalon 1888-ben, 38 évesen halt meg.

Láthatjuk, hogy az 1870-es évek közepén Debrecenből Skóciába kikerült diákok közül többen is ráéreztek az evangélikalizmus ízére és az ottani egyházi életet követendő példának tartották mind hitvallási, mind gyakorlati téren. 1873-tól az edinburghi diákok inkább a konzervatívabb teológiai felfogású, de társadalmilag nagyon haladó szemléletet, módszereket és eszközöket bevezető evangélikál skót hatást ültették át Magyarországra.

Az áttörést, amelyet az ösztöndíjat biztosító skótok várva vártak, éppen a debreceni hallgatók hozták meg az 1870-es évek közepétől. Márk Ferenc, Csiky Lajos és Bethlendi Endre mindannyian, bár eltérő formában, de elkötelezett hívei lettek a skót evangélikalizmusnak és a konzervatív alapról kiinduló egyházi megújulásnak, amelyet lelki alapról kiindulva képzeltek el. Ezzel ők a Révész Imre és a Balogh Ferenc által elkezdett debreceni ortodoxia folytatói lettek.¹³⁰ Ezt a második generációs Balogh Ferenc tanítványaiból álló irányzatot lehetne címkézni Csohány János és Hörcsik Richárd által is használt „debreceni ébredéssel”.¹³¹ A Ballagi Mór és a Skót Misszió, valamint a Ballagi és Filó vita következményeként 1855-től egészen Szabó Aladár 1882-es Budapesten elinduló tevékenységéig a fővárosban csak izoláltan létezik evangélikál-pietista munka. Mind a két konfliktus hosszú évtizedekre elodázta a pesti evangéliumi irány kibontakozását. Ezzel egyidejűleg Debrecen vált az ún. konzervatív, pontosabban szólva evangéliumi eszmék főhadiszállásává, ellensúlyozva ezzel Pest hatását.¹³² A hazai történetírásban nem eléggé hangsúlyozott, mely szerint a debreceni, sajnos eddig még mindig fel nem tárt kálvinista „ortodoxia” és az azt megtermékenyítő skót evangélikalizmus jóval Szabó Aladár előtt már komoly eredményeket ért el a belmisszió terén. Ha valamiféle elsőbbségről beszélhetünk, akkor egyértelmű, hogy a debreceni mozgalom időben jóval előbb volt, valamint az el is érte a magyar református társadalmi rétegeket.¹³³

Balogh Ferenc hatását nem lehet eléggé méltatni és hangsúlyozni, hogy újabb kutatások szükségessé ahhoz, hogy a diákokra gyakorolt szemléletátadását egyre jobban körül lehessen rajzolni. Balogh nemcsak Csiky Lajost, Márk Ferencet, Bethlendi Endrét befolyásolta, hanem a teológus nemzedék második és harmadik

129 Bethlendi Endre, „A kijelentés módszere”, *Debreceni Protestáns Lap*, 4.19. (1884), pp. 157–158. o.

130 Kovács Ábrahám, *Hítvédelem és egyháziasság*, p. 47.

131 Csohány János, „A XIX. századi magyar református ébredés debreceni ága”, *Református Egyház*, 24. 9 (1974), pp. 193–197.

Csohány János, „A puritán paraszti közösségek válsága a kapitalizmus kialakulásának korában”, *Theológiai Szemle*, 1–2 (1974), pp. 36–39. Lásd még: Szigeti Jenő, *Protestáns népi olvasmányok a XIX. században az Alföldön*, Különlenyomat az Ethnographia 1973 évi számából (Budapest: 1973). Szigeti Jenő, „A békési paraszt-ecclesiolák válsága és a baptista gyülekezet megalakulása (1890–1891)” in „*Mert ahogy ezt Isten hagyta*”. *Tanulmányok a népi vallásosság köréből* (Budapest: Magvető Kiadó 1986).

132 Kovács Ábrahám, *History*, pp. 178–183.

133 Hangsúlyozom ennek hatása azonban még messze tovább kutatható.

generációját is.¹³⁴ Jó példa erre Nánássy Lajos élete, aki 1881-ben született Debrecenben. Szülővárosában végezte a gimnáziumot 1898-ban. Nánássy Balogh Ferenc diákjai köré tartozott, aki őt Edinburghba ösztöndíjra javasolta. A fiatal diák a Balogh-féle debreceni hittanszaki önképző társulat közlönyének az 1900–1901. tanévben szerkesztője volt. A teológiát 1902-ben fejezte be. Ezután egy évet Edinburghban tanult (1902–03), eközben egy kevés időre Párizsba és Baselbe utazott. 1904-ben Debrecenből lelkészi oklevéllel az Amerikai Egyesült Államokba ment gyülekezeti szolgálatra. Lelkészként először Chicagóban, 1907-től Youngstownban, még ez évtől Windbergben, 1908-tól Perth Amboy-ban működött. 1929-től a ligonier-i magyar református árva- és aggmenház vezetője volt 1944-ig, amikor nyugdíjba lépett. Munkássága jelentős, hiszen 1912-ben bölcsészetdoktorságot szerzett Amerikában. Az amerikai magyarságért végzett munkájáért 1929-ben teológiai díszdoktori címet kapott a debreceni egyetemről. Nánássy mint egyházszervező volt igen jelentős. Jelentősebb művei: „*Beszéd a gályarabok emlékoszlopánál*”, amely megjelent az „*Emlékkönyv...*” című füzetben 1900-ban. Balogh Ferenc egyháztörténetét kivonatolva lefordította angolra „*History of the Reformed Church of Hungary*” címmel 1906-ban. Főként a gyakorlati teológiai kérdések érdekelték. Munkát írt „*A keresztyén liturgia fejlődésének s mai formájának rövid áttekintése*” címmel, valamint megjelentetett egy kateketikai munkát is.¹³⁵

Balogh meghatározó szerepe mellett az egyre befolyásosabb Csiky hatását láthatjuk Vargha Antal életében is. Vargha, aki az 1908/9-es évben volt edinburghi ösztöndíjas diák, lefordított egy traktátust magyar nyelvre ‘Naámán megtisztulása’ címmel. Érdekességként érdemes megjegyezni, hogy a fordítást későbbi apósa, a debreceni gyakorlati teológia professzora, Csiky Lajos lektorálta.¹³⁶ Valószínű, hogy az ilyen fordításokban az edinburghi ösztöndíjasokra mind a debreceni új ortodoxia vezére, Balogh Ferenc, mind pedig a Koncz által építő teológiához sorolt, de valójában az új ortodoxia teológiai irányvonalát továbbvivő Csiky nagyon hasonló teológiai látásmódot valló egyaránt buzdította a diákokat belmissziói traktátusok fordítására.¹³⁷ A diákok jelentős részére a skóciai gyakorlati hívő hitvalló keresztyén életet komolyan vevő kálvinizmus komolyan hatott. A skót evangélikál hatást tükrözi az is, hogy a Skót Misszió hozzájárult a MEKDSZ munkájához, és abba a volt ösztöndíjasok bekapcsolódtak. Ezt mutatja az is, hogy Szűcs Lajos debreceni diák edinburghi ösztöndíjas társáról, ifj. Benkő Istvánról cikket ír, melyben közli a hallgatósággal, hogy a MEKDSZ új utazó titkára 1912-től az ő barátja.¹³⁸

134 Zoványi, p. 128.

135 Zoványi, pp. 140, 434.

136 Pápai Református Gyűjtemény [Ezek után PRGy], Pongrácz József Gyűjtemény, DREL 22. d. Andrew Moody's levele Pongráczhoz 1909. június 23.

137 Koncz, p. 103.

138 Szűcs Jenő, 'A Budapesti Evangéliumi Keresztyén diákegyesület', *Élet és Munka*, 4. 9 (1912), p. 71.

Az evangélikál hatás mellett ott látjuk a mérsékelt, egyházas liberalizmus képviselőit is a debreceni diákok között, akik nem a teológia, hanem a természettudomány (Dapsy), és egyházi élet terén (Tabajdy) voltak tevékenyek, de a skót evangélikál tűnik a kutatás jelenlegi állása szerint meghatározóbbnak. Az edinburghi diákok közül igen sokan lettek teológiai tanárok Debrecenben, Budapesten, Sárospatakon és Kolozsvárott, mások pedig püspökök és esperesek. Akár markánsan, akár visszafogottabban, de mindannyian közvetítették a skóciai kálvinizmus valamelyik világszemléletét, mivel kint a mérsékelt (moderate) Church of Scotland irányzat képviselőivel is kapcsolatba kerülhettek. Igen értékes hatást gyakoroltak a társadalom más rétegeire az ún. liberálisabb felfogású teológiai bölcsészhallgatók, aki másként ötvözték az egyházas kegyességet a haladó gondolkodással, mint az evangélikál hatásúak. Természetesen, az evangélikálok is nagyon sok tekintetben haladóak voltak, és sokszor sokkal erőteljesebb és hatásosabb belmissziói és egyháztársadalmi munkát fejtettek ki, mint a másik irányzat. Ők vezették be a szélesebb néprétegeket elérő egyesületi életet, amely a két világháború közötti KIE és cserkészmunkában csúcsonyosodott ki, megújítva a református egyház egészét. A liberálisok inkább a kis létszámú, de befolyásos egyházi elitre voltak nagyobb hatással. Az ő hatásuk is meghatározó volt, bár nem a tömegekre, de az egyházi életre befolyást gyakorló rétegeket elérték kiváló irodalmi munkásságukkal, amelyhez mérhető több évtizeden keresztül nem sikerült a protestáns közösségeknek produkálniuk.

Összegzés

Igazán csak 1865-től mutatható meg a diákok folyamatos jelenléte Skóciában az edinburghi ösztöndíjas programnak köszönhetően. A peregrinus diákok mind a négy skóciai egyetemet elérték. A legkorábbi adatok St. Andrewst jelölték meg, de a legjelentősebb az edinburghi peregrináció volt. Ennek oka a skót evangélikál kálvinizmusban keresendő.

A magyar diákok elsődleges célpontja Edinburgh volt. Az ösztöndíj alapítvány célja, amelyet a Free Church of Scotland hozott létre, hogy a kint tanuló diákok a Skóciában szerzett ismereteiket és az ottani kegyességet, világszemléletet hazavigyék.¹³⁹ A skótok elsősorban a magyar protestánsokat a zsidómisszióban való részvételre, valamint az evangélikál kegyességen alapuló önkéntes keresztyén szociális munka végzésére bátorították. Ennek világnézeti alapja a megtérést, újjászületést és a helyes etikai cselekvést hirdető angolszász pre-, majd később posztmillennializmus volt. A skótok elképzelése részben érte el a célját, mert a zsidómisszió nem vert igazán gyökeret a hazai missziói szemléletben, azonban a lelki megújulást és önkéntességet hangsúlyozó kálvinizmus nagy

---

139 Kovács Ábrahám, „Két kálvinista centrum egymásra találása: a skóciai ösztöndíj létrehozása”, in *En Christo. Tanulmányok a 85 éves Dr. Bütösi János tiszteletére szerk.* Gaál Sándor (Debrecen: Fábian Nyomda, 2004) pp. 177–186.

hatással volt a legnagyobb magyar protestáns egyházakra, legjobban a Magyarországi Református Egyházra.¹⁴⁰ Ki kell emelnünk, hogy az edinburghi hatáson keresztül nemcsak konzervatív társadalmi felfogású egyházépítői törekvések érkeztek be, amelyek rendkívül haladóak voltak a korabeli magyar társadalomban, hanem a liberális világszemlélet is teret nyert jó néhány volt ösztöndíjason keresztül. Így mind a konzervatív, mind pedig a liberális hatás a maga módján jótékonyan hozzájárult az egyház és a hazai társadalom felvirágoztatásához.

FÜGGELÉK

Edinburgh debreceni ösztöndíjasok listája.¹⁴¹

1. Balogh Ferenc 1865	20. Szabó Zoltán 1910–11
2. Dapsy László 1865–66	21. Szűcs Lajos 1911–12
3. Tabajdy Lajos 1866–67, 1867–68	22. Szombati Szabó István 1912–13
4. Márk Ferenc 1873–74, 1874–75	23. Falusi Sándor 1913–14
5. Jancsi Gábor 1874–75	24. Kolozsvári Kiss 1913–14
6. Csiky Lajos 1874–75, 1875–76	25. Papp E.C.? 1923–24
7. Betlendi Endre 1875–76, 1876–77	26. Dancsházi Sándor 1924–25
8. Ambrus Péter 1877–78	27. Dóczi A. 1929–1930
9. Tereh Gyula 1881–82, 1882–83	28. Nagy Tibor 1958–59
10. Sulyok István 1885–86	29. Horváth György 1973–74
11. Török Zoltán, 1886–87, 1887–88	30. Gaál Botond 1975–76
12. Budai János, 1886–87, 1887–88	31. Szabó Sándor 1978–79
13. Mindszenti Imre, 1888–89	32. Vad Zsigmond 1979–80
14. Gulya György 1888–89	33. Kádár Zsolt 1980–81
15. Balogh Ferenc 1891–92	34. Tenke Sándor 1981–82
16. Nánássy Lajos 1902–03,	35. Kádár Ferenc 1982–83
17. Bokor Sándor 1902–03	36. Orosz Béla 1983–84
18. Kövér Árpád 1905–06	37. Hörcsik Richárd 1985–86
19. Vargha Antal 1908–09	38. Pluhár Gábor 1996–97

140 Kovács Ábrahám, *The History of the Free Church of Scotland's Mission to the Jews in Budapest and its impact on the Reformed Church of Hungary 1841–1914* in *Studien zur interkulturellen Geschichte des Christentums* vol. 140 (F. am Main, Berlin, Bern- Oxford Wien: Peter Lang, 2006), p. 435. Lásd még 7. és 8 fejezetek.

141 Ezt a listát több évi kutatás során a „Eötvös Edinburgh Bursars and impact List 1 IASH_2 2008. 03. 22. alapján” készítettük el.

142 Zoványi, pp. 140, 434.

FEKETE CSABA

Egystrófásaink*

Egystrófás fennálló énekkel kezdjük istentiszteletünket sok helyt; még mindig szívósan gyakorolt és ősinek vélt szokás szerint. Prédikáció elé szintén egystrófás ének illik, vagy valamelyik énekből egy árva vers. Megszokás szerint – ezért szilárd meggyőződés szerint – így református. Ezért vannak korábbi és mai énekeskönyvekben egyetlen versnyi énekek.

De vajon mióta és miért? Az alábbi áttekintés erre válaszol. Elfogadható magyarázatot hiába keresnénk a *miértre* azon túl, hogy nagy úr a szokás. Felülír liturgiát, teológiát. Hatását fokozza a gyökerekről leszakadozás. Mai válsághelyzetünk mutatja, hogy ez az éneklési szokás – lassú elhunyas. Régen kezdődött. Vele együtt az egyház napi és szervezeti élete is zsugorodik. Tétélezzünk a szemle előtt.

- Nem írtak a reformáció korában egyverses (egystrófás) énekeket.
- Énekeket énekelt istentiszteleten a gyülekezet, és nem egyik vagy másik énekből csupán valamennyit, például csak a kezdő verset.
- Gyarapodtak az egystrófás énekek fokozatosan elhanyagoló református egyházi életünkben a racionalizmus, felvilágosodás, liberalizmus jegyében.
- Különböző funkciójú énekeknek a szertartás megfelelő pontjain való eléneklése helyett egyszer csak *egyetlen* ének részleteit énekeltették lelkészeink semleges funkcióban. Ez napjainkban is folytatódik.
- Leszűkült az énekválasztás. Amióta lelkészi privilégium, szinte soha nem idejében, hanem csupán az utolsó pillanatban történik a kijelölés. Nem ritkán az ünnepkörök jellegzetes énekeiből is csupán részlet hangzik el. Az egész ének soha. Számos énekünkben pedig csak az első, vagy az utolsó vers.
- Leépülési folyamatot tükröznek egystrófás énekeink.

Hajdani énekeskönyveink tanúsága

Újfalvi Imre énekeskönyve 1602-ben összegzi az addigi énektermést, és vannak új vonásai. Nincs benne egyetlen gyülekezeti ének sem, amelyik csupán egyetlen strófa terjedelmű. Ez általában jellemzi 16–17. századi énekeskönyveinket.

Van az énekeskönyv végén két rövid ének: *Adj békességet, Úr Isten* és *Ne emlékezzél meg, Úr Isten*. Csakhogy egyik sem gyülekezeti ének; és nem is strófikus-rímes. Feliratuk mutatja, mifélek: *Antiphona pro pace*, illetve *Antiphona pro remissionae peccatorum*. A második változatlanul ismétlődik a halottaskönyvben is. A recitált bibliai zsoltárt keretező gregorián refrénvers az antifóna, az énekes könyörgést végző kántor, lelkész és kórus dolga. Akkor miért vannak

---

* Az OTKA K 101 840 számú pályázat támogatásával készült.

gyülekezeti énekeskönyvben? Volt énekelni tudó része a gyülekezetnek, az iskolázottak. Ők a liturgikus tételeket is tudták, mint énekes diákok megtanulták, később együtt énekelhettek az énekkarral, ahogyan erre van is felszólítás a régi intelmek között.

Van még egy figyelemre méltó felirat 1602-ben az *Adj Úr Isten Szent Lelket* kezdetű ének fölött, ez valóban gyülekezeti ének és strófikus: *Invocationis formae, post alia cantica ante concionem dicenda*. A szertartás első felében elhangzó éneklés (tehát antifónás zsoltározás) után ez a négystrófás ének hangzott el prédikáció előtt. Nem az első verse. Előbb Huszár Gál graduáljában is találunk hasonlót (*Jer, mi kérjünk Szent Lelket*). A régi protestáns szertartás keretei között a *graduale* helyén (ez a bibliai olvasmányra válaszoló zsoltár, régen az olvasópult lépcsőjéről énekeltek) gyülekezeti ének szólt. Később egy másik hasonló énekkel találkozunk még a 18. századi református énekeskönyvben.

Nyomatékosítsunk. A 16–17. századi református énekeskönyv és szertartás nem ismerte az egystrófás gyülekezeti éneket. Prédikáció előtt sem valamelyik ének egyetlen verse, nem is a későbbihez hasonló néhány soros invokáció hangzott el, hanem többstrófás gyülekezeti ének.

Ünnepi fohászokodás

Egy-egy ének található a 16–17. században, amelyik kilóg a sorból. Azért is, mert eleinte a graduálok őrizték, és mert ünnepenként változó alakú: *Ez esztendőt megáldjad*. Hol van ennek az éneknek a szertartási helye? Mikor fohászokodtak ezzel az énekkel? Graduálbeli helyéből láthatjuk. Ez a ritka strófaszerkezetű fohászokodás lehet átvétel, de inkább hazai szertartásban keletkezett. Még a 16. században. Eredete homályba vész.¹

Szertartási helyére és a műfajára utal az, hogy ez az ének a graduálok legvégén van. Újfalvi énekeskönyvének is a végén van az idézett két antifóna. Alább látjuk még, hogy a gyülekezeti énekeskönyv graduális tételeiből megmaradt egyik csoport szintén a végén van az énekeskönyvnek. A nyomtatott graduálban is itt találjuk 1636-ban, meg a kéziratos graduálokban is, például az 1622-ben másolt Kálmáncsai graduálban; tudniillik az áldás elhangzása után a válasz (*Benedicamus Domino*) önálló magyar tételként hangzott el. Vagy a kántor sorpárjára válaszolta az énekkar, vagy az énekkaréra a teljes gyülekezet. Például tropizált Kyrie dallamra. Nos, a graduálokban általános ez a benedictio/benedicamus sorozat, ennek végén találjuk énekünknek az egyházi év ünnepeihez idomult változatait Gyulafehérvárott (*Ez esztendőt megáldjad*, *Ez Húsvét üdnepében*, *Ez Pünkösöd üdnepében*). Szerepe ugyancsak válasz lehetett az áldásra. Eredetileg tehát ez sem fennálló ének, nem is kezdő ének.

1 RPHA 4006 – Szokásos rövidítésével hivatkozom általánosan használt repertóriumunkra. *Répertoire de la poésie hongroise ancienne. Manuel de correction d'erreurs dans la base de données*. Dir. Iván Horváth et al. Nouvel Objet, Paris, 1992. (Ad corpus poeticarum.) <http://magyar-irodalom.elte.hu/repertorium>

Sok gyülekezet a 20. században is megismételte az ének második felét a *Tégedet áldnak* sortól. Pedig ezt az egykorú református énekeskönyvek nem jelölik. Régi vagy eredeti szokás lehet, jelzi ezt például a Batthyány graduál szövege. Az ismétlés az egész ének szerkezetére és használatára világít. Emlékeztet a *benedicamus* szerkezetére. Az első feléhez dallamisméltés társul. Könnyűszerrel megosztható előénekes gyermekek (vagy kántor) és a teljes kar (vagy a teljes gyülekezet) között. A második felének megisméltése ezt még jobban megvalósítja. Dallamának korai lejegyzése nem bukkant föl eddig. Változhatott a 18. század előtt.

Elszakadás

Két énekeskönyvtípus mutatja (alább táblázatban) a felfogás, besorolás és műfaj későbbi módosulását. Ez a protestáns liturgia hanyagolásának és tilalmazásának századában történt. Egymás mellett szemlélhetjük, hogy mennyi egystrófás éneket találunk az öreg debreceni énekeskönyvben, illetve a kolozsváriiban. Később ezek műfaját is áttekintjük. Debrecen 1723-tól 355–361. számmal, az énekeskönyv *végén*, illetve az ünnepi énekek között 181, 191, 227, 347. sorszámmal közli ezeket az egystrófásokat. Ez az elhelyezés a graduálok szokását követi. Megvan a szögletes zárójellel [ ] megkülönböztetett *Atya, Fiú, Szent Lélek* is, ekkor még nem önálló ének gyanánt kiszakítva. A mutatóban is hiányzik. Azért, mert mintegy summája (mint Balassi verseiben is) egy háromstrófás himnusznak, szentháromság–vasárnapra (*Mi Urunk s Édesatyánk*), amelyet énekeltek prédikáció előtt is. Mint a fentebb említettet. Ez a summa avagy invocáció, antifónát helyettesítő előzék. Dallamos énekhez szükségtelen dallamos antifóna, ne is nevezzük így. Nincs külön sorszáma sem. A 39. sorszámú himnusszal együtt hangzott el, például úgy, hogy ezt a kántor vagy a diákok (gyermekek) kara szólaltatta meg, majd a teljes közösség folytatta a gyülekezeti ének három versével.

Szakítás az örökséggel ezen egystrófások helyének megváltozása. Ez egyben funkcionális módosulás. A Kolozsvárt 1777-ben megjelent énekeskönyvben is találunk invocatiokat és adjutoriumokat. Ugyanazokat, de nem ugyanott, ahol a graduálokban és az öreg debreceniben; hanem az énekeskönyv elején I–VII, majd CII, CXXI, CXXXII. sorszámmal. Itt tehát már elnyerte a korábitól eltérő istentiszteleti helyét az egystrófás éneksoport. Ezt tükrözi az énekeskönyv szerkezete. Ekkor már valóban beszélhetünk egystrófás gyülekezeti énekről. Eredetileg nem ilyen liturgikus célra született ezen énekek közül egyik sem.

Van egy másik lényegi változás egyik énekünkben. Láttuk, az antifónák mellől elmaradt a zsoltározás. Szintén elmaradt a háromstrófás prédikáció előtti *Mi Urunk, édes Atyánk* himnusz. Ellenben kétsoros előzéke, noha ez sem gyülekezeti énekként született, sem nem önálló énekként, ettől fogva az *Atya, Fiú, Szent Lélek* gyülekezeti egystrófásként található, és ezután mindig csak így, napjainkig. Erre alább még visszatérünk.

Ennek az énekcsoporthoz az alkotói betűrendben következnek itt. Szerzői, dallami és egyéb összefüggések vizsgálata nem célja ennek az áttekintésnek, ezekre csupán kivételesen található utalás egyes tételeknél, ezért minden egyéb adat elmarad.

Incipit	Debrecen	Kolozsvár
Adj békességet Úr Isten	☐	☐
Atya, Fiú, Szent Lélek	[☐]	☐
Ez esztendő megáldjad	☐	☐
Ez Húsvét ünnepében	☐	☐
E' Pünkösöd innepében	☐	☐
Ha te meg nem tartasz	☐	☐
Istennek szent fia!	☐	☐
Könyörülj rajtunk, Úr Isten!	☐	☐
Szent Úr Isten!	☐	☐
Tévelygünk, mint a juhok	☐	
Uram Isten! siess	☐	☐

Főntebb volt szó a később gyülekezeti énekké minősült, bár nem strófikus antifónákról. Itt még hozzájuk társul egy pár újabb. Igen régi, az egyházatyák koráig visszakövethető az *Istennek szent Fia* (görög alakban 3. századi), eredetileg Mária-antifóna. Protestáns változata Jézushoz intézett fohászkodás. Később elmaradt, csak Délvidéken tartotta meg az Ágoston Sándor – Árokháty Béla – Karácsony Sándor énekeskönyve.²

Az énekes könyörgés nyitófohászának rezponzuma a 70. zsoltár kezdetét idéző *Uram Isten! siess*. Előle szintén elmaradt a liturgus recitálta adjutorium: *Úr Isten, figyelmezzél a mi segedelmünkre*. Így funkciótlan torzó a közösség válasza a semmire. Nem gondol erre, aki úgy szokta meg, hogy ez fennálló, nem tudván, eredetileg másutt volt a helye, az imaóra kezdetén legalább másfél ezer éve, valamint a régi magyar református énekelt szertartásban is. Gyülekezeteink és lelkészeink tudatából az is hiányzik, hogy ez zsoltárból vett fohászkodás, miként a hagyományos antifónák nagy többsége.

Két strófikus ének az újabb időkben fölbukkant egystrófások között graduálok öröksége, a *Te Úr Isten* (később *Szent Úr Isten* kezdettel).³ Hasonló a 119.

2 Ferenczi Ilona: Salve regina – salve rex. Tartalmi változások a magyarországi protestáns antifóna- és himnusz-fordításokban. In: Zsoltár XI (2004) 12–16. Fekete Csaba: Istennek szent Fia. Sub tuum presidium confugimus. In: Zsoltár XI (2004) 23–25.

3 RMDT II. 265. – Szokásos rövidítéssel hivatkozom itt is. Csomasz Tóth Kálmán: *A XVI. század magyar dallamai*. Budapest, 1958. (Régi Magyar Dallamok Tára. I.) Papp Géza: *A XVII. század énekelt dallamai*. Budapest, 1970. (Régi Magyar Dallamok Tára. II.)

zsoltár végét megrímelő *Tévelygünk, mint a juhok*.⁴ Mindkettő az Eperjesi graduálban bukkan föl lefelől, az Öreg graduálban is megvan, feltehetően 1600-nál korábbi. Eredetük, szerzőjük homályba vész. Az utóbbi évszázadok során nem írtak prózában gyülekezeti éneket, rímtelen is igen elszórtan található a 16. században. Későbbi nézetek szerint a református gyülekezet csak rímes és strófikus éneket tud megtanulni. Ezért hát a rímelésből szinte kultuszt úztek, sok átszabás a tetszetősebb rímelésért született. A poétáskodó átíró nem számolt a tartalmi kárral, a szertartási használattal, nem figyelt az énekelhetőségre, nem értett a dallamhoz. Jó rímélése ellenére sok későbbi ének eszmeileg és költőileg gyöngye, fohász vagy imádság helyett száraz és szürke okoskodás. A szorgosan rímelő papköltők mindent átíró gyakorlata a 19–20. századi énekeskönyvekben általános. Magyar református irodalomtudományunk a 16–17. század énekein túl nem foglalkozott énekköltészetünkkel. Szakértőink adósak a revíziós jelenség feldolgozásával. Hiányoznak az énekeskönyv esztétikai és költészeti normái, az énekszerzők műveinek és életművének nincs korszerű áttekintése.

1800 óta

Megtörtént az elszakadás a 18–19. század fordulóján. Még ekkor sem vált kizárólagossá egystrófások éneklése az istentisztelet meghatározott helyén, és még nem szaporodott el ilyen énekek írása sem. Látjuk táblázatban, mennyiségre hogyan gyarapodott ez a csoport a 19. század óta. A főntebb előfordult csonkítás is elfogadott módszerré vált. Maradt egy énekből egy vers. Vagy csupán a két bevezető sor (*Atya, Fiú, Szent Lélek*).

A következő összeállítás (szintén betűrendben) mutatja, a gyarapodást a 19. század eleje óta az örökséggel szakító Benedek-féle (1806-os) énekeskönyvben. Másként válogat az 1806-osnál jóval messzebb elrugaszzkodó 1837-es kolozsvári énekeskönyv, amelyik meghatározta az erdélyi reformátusság éneklését 2000 utáni (helyenként ma is használják még). Látjuk mai énekeskönyvünk állományát mellettük (*lásd a következő oldalon lévő táblázatot*).

Bőven adódik tanulmányozásra alkalmas anyag az összeállításból. Mi egyezik, mi tér el. Melyik maradt el később, általában joggal. Olyat nehezen találunk, amelynek jövőbeli éneklése kívánatos és nyereség volna. Ezt a képet tovább színezi alább még egy táblázat. Ez együtt tartalmazza négy huszadik századi énekeskönyv egystrófásait. Szűkebben értelmezett témánkhoz ezekből csupán néhány szemelvényt fontoljunk meg most.

Gyűjtőkötet 1948-as énekeskönyvünk, folytatja is, módosítja is az addigi irányt. Bővebb a korábbiaknál a liturgikus anyaga (*Adj békességet, Úr Isten; Dicsőség az Atyának; Ha te meg nem tartasz; Istennek báránya; Könyörülj rajtunk; Szent, szent, szent; Uram Isten, siess; Urunk, irgalmazz nekünk*). Énekeskönyvünk két újabb tétele csonkítás gyümölcse: *A bűnből hozzád sietek* és *Jer,*

4 RMDT I. 176; II. 266.

1806	1837	1948
		A bűnből hozzád sietek
	Adj békességet, Úr Isten	Adj békességet, Úr Isten
	Atya, Fiú, Szent Lélek	Atya, Fiú, Szent Lélek
		Az Úr Jézus... kegyelme
		Dicsőség az Atyának
Ez Húsvét ünnepében	E Húsvét ünnepében	E Húsvét ... Dicsérjük
Ez Húsvét ünnepében		E Húsvét... Örvendjünk
Ez esztendőt megáldjad	Ez esztendőt megáldjad	Ez esztendőt megáldjad
		Ez esztendőt áldással
E Pünkösöd ünnepében		E Pünkösöd... Dicsérjük
E Pünkösöd ünnepében		E Pünkösöd ünnepében Zeng
E szent házban megállottunk		
Ez új reggel arra serkent		
		Gyűjtünk oly kincset
	Ha te meg nem tartasz	Ha te meg nem tartasz
		Istennek báránya
Istennek Szent Fia		
	Istennel jární, lakozni	Istennel jární, lakozni
		Jer, áldott vendég
Jövel, ó áldott Szent Lélek		Jövel, ó áldott Szent Lélek
		Karácsony ünnepében
Könyörülj rajtunk, Úr Isten	Könyörülj rajtunk, Úr Isten	Könyörülj rajtunk, Úr Isten
		Krisztus feltámadott
		Megáll az Istennek igéje
		Menj el a te nyugalmadba
		Minden teremtett állatok
	Mindenható! Reménnyel	
	Nem vagyunk mi magunkéi	Nem vagyunk mi magunkéi
Ó, mely boldog ember az		Ó, mely boldog ember az
Ó, Úr Isten, légy közöttünk		Ó, Úr Isten, légy közöttünk
	Örök Isten! ki szereted	
	Szent buzgósággal jöttünk bé	
Szent Isten, noha néked	Szent Isten, noha néked	Szent Isten, noha néked
Szent Lélek végy körül		Szent Lélek, végy körül
		Szent, szent szent
	Szűkölködünk	Szűkölködünk
		Tartsd meg e gyülekezetnek
	Tehozzád emeljük szívünket	
	Terólad zeng dicséretünk	
		Úr Isten, kérünk tégedet
Úr Isten, kész az én szívem		
Úr Isten, mi sok szüksége		Úr Isten, mi sok szüksége
Úr Isten, téged szívünkéből		Úr Isten, téged szívünkéből
Úr Jézus, mely igen drága		Úr Jézus, mely igen drága
Uram Isten, siess		Uram Isten, siess
Uram a töredelmes szívet		A töredelmes szívet
		Urunk, irgalmazz nekünk

áldott vendég. Az első, Melanchthonnak tulajdonított ének története zezugos, nem hiteles. Néhány soros latin distichon az alapja. Ebből írtak német gyülekezeti éneket. Nem Melanchthon, két szerzőnek is tulajdonítják énekét. Több 16–19. századi énekeskönyvben jelent meg németül, toldottak hozzá, vagy alakítottak rajta. Valamilyen későbbi kiadásból született evangélikus testvéreink háromstrófás magyarítása, ebből vett át csupán egy verset Délvidék énekeskönyve, innen került '48-as énekeskönyvünkbe.⁶ Kurtítva értelmetlen. Melanchthon jelentőségéhez méltatlan. Nyelvezete sem illik a 16. századhoz, elfedi a közvetett vagy közvetlen forrás jellegét, e változathoz lehetetlen kitalálni eredetét.

Lukács István ötstrófás *Szent Isten, megáll, amit te mondasz* kezdetű éneke (1806) összefüggő, átgondolt. Egészében érdemes megtartani, egyverses kivágatát nem (*Jer, áldott vendég*). Elénekelhetnénk mind a négy adventi vasárnapon, nem szükségszerű és nem bibliai előírás, hogy csak egy verset énekeljünk fennállva. Ha ez istentiszteleti sablonjaink miatt lehetetlen, jobb elhagyni.⁷

Szintén csonkításból ered a kedvelt közének: *Megáll az Istennek ígéje*. Sűrű használata és elterjedtsége meggondolkoztató. Négy strófából egy fél. Luther éneke unitárius kántorok gyakorlatában módosult dallammal, amelyet Csomasz Tóth Kálmán megpróbált ritmizálni.⁸ 1975-ig ismeretlen volt az, hogy már Huszár Gál közölte 1560/1561-es énekeskönyvében Luther e híres zsoltárát (*Erős várunk nékiünk az Isten*), tehát a 16. század közepére elterjedt.

Bűnbánati fohászokadásunk (*Uram, a töredelmes*) problémáját, általános példaként is, befejezésül tárgyaljuk. Térjünk még vissza a feliratszerű kétsorosra.

Atya, Fiú, Szent Lélek, / készíts szent Igédre,

Jézus érdemét ruházd / áldott híveidre. – Ha kivetítik, lelkészeink akkor is bemondják kétszer, van, aki el is szavalja. Érdemes még ezután elénekelni? Az előjáték a bemondással hosszabb, mint függetlenül kétsornyi kényszeredett zengedezés. Tudhatja, aki otthon van az énekes könyörgésben, hogy liturgikus énekkarnak sem könnyű azonnal és jól énekelni a szintén kétsoros verzikulust (párverses áthidaló könyörgést a himnusz és magnificat között). Minden szót pontosan és átélve, nem csak ledarálva. Való igaz, csak kevés gyülekezet tudna jól énekelni ilyet. Bizony, az egyverses könyörgésekkel ez ugyanígy van. Akinek van kántori gyakorlata, szintén jól tudja, hogy mennyire másként énekel a gyülekezet, ha hozzá van szokva a többstrófás (sokstrófás) énekekhez. Akkor sem mindig indul

6 A részleteket kiadatlan dolgozatomban összegeztem. Több hónapos kutatással sem volt végleg tisztázható minden. Csomasz Tóth Kálmánnak 1948-ban (illetve 1950-ben) egyáltalán nem sikerült földerítenie az ének történetét és eredetét.

7 Énekét a 39. zsoltár dallamára írta, ezt is érdemes újra megtanulnia a mai gyülekezetnek. 305–308. sorszámmal van '48-as énekeskönyvünkben szintén 1806 óta a többi kurtítatlan adventi ének: *Álmélkodással csudáljuk; Kegyes lelkek, az Urat dicséritek; Dicséretet mond nyelve mindennek, Igaz Isten, ígéretedben.*

8 Lásd a részleteket Fekete Csaba: *Megáll az Istennek ígéje*. In: *Theológiai Szemle LIV* (2011) 158–161.

zökkenő nélkül az első strófa. Hát még az első sor! Ha meg mindig befejezik, amivel elkezdi, tudniillik az első verssel, meg egyverses (a Ravasz-féle rendtartás szerint legfeljebb négyverses) énekek hangzanak el istentiszteletünkön, egyáltalán nem is tudhatnak jól énekelni.⁹

Az egyre több rövid énekre, egyre gyakoribb rövid éneklésre szoktatással az egyházi rendtartás döntő mértékben munkálta a gyülekezeti éneklés fokozatos hanyatlását.

20. századi változatok

Egyverses (nyúlfarknyi) énekeinket tekintsük át egymás mellett az 1948-ast megelőző négy énekeskönyvben. Meghatározta az anyaországot az 1921-es (Baltazár-féle), Erdélyt az 1923-as (Nagy Károly-féle), Felvidéket az 1925-ös (Pálóczi - Czinke-féle), Délvidéket az 1939-es (Ágoston Sándor-féle) szerkesztmény. Egystrófásaik sok vonása kínálkozik további elemzésre.

Incipit	1921	1923	1925	1939
A bűnből hozzád sietek				☐
Adj békességet, Úr Isten	☐	☐		
Áldott legyen szent neved	☐	☐		
Alleluja, alleluja! Feltámadt az Isten Fia	☐	☐	☐	
Allelúja, dicsérvétek	☐	☐	☐	
Atya, Fiú, Szent Lélek	☐	☐	☐	
Dicséret, dicsőség				☐ ¹⁰
Dicsőség az Istennek, Dicsőség	☐	☐	☐	
Drága advent, köszöntünk	☐		☐	
Édes Atyánk, a mennyekből	☐			
E húsvét ünnepében Örvendezzünk	☐	☐	☐	☐
E Húsvét ünnepnapja				☐
Elfáradva, elepedve			☐	
E pünkösd ünnepében Dicsérvük	☐	☐	☐	☐
E pünkösd ünnepében Zeng	☐	☐	☐	☐
Ez esztendőt megáldjad	☐	☐	☐	☐
Ez esztendőt áldással			☐	☐
Ez új reggel arra serkent	☐	☐	☐	☐

9 „Énekelni az tud, aki énekelni szokott, aki pedig két-három versszaknyi nyüszögés után folyton abbahagyja a dolgot, az egyre rosszabbul fog énekelni”. Karasszon Dezső: „...nyisd meg a mi ajkinkat...” Bevezetés a magyar református egyházzene világába. Lelkipásztorok, kántorok, tanárok, iskolai és gyülekezeti kórusok számára. Kálvin Kiadó, Budapest, 2008. 130.

Gyűjtsünk olya kincset				☐
Ha megtérni szándékozol				☐
Ha te meg nem tartasz		☐		☐
Halleluja! dicsérvétek				☐
Hatalmas Úr, mért látogatsz		☐		
Immár eljött az óra	☐			
Isten, ki vagy örömnünknek	☐	☐		
Istennek szent Fia				☐
Istennel járnai		☐		
Jer, áldott vendég, Várunk tégedet				☐
Jer, dicsérvük e mai napon				☐
Jézus, ki megváltottad			☐	
Jézus, taníts igéddel	☐			☐
Jöjj segítségül, ó, nagy Isten	☐	☐		
Jövel, jövel fényes hajnal			☐	
Jövel, ó, áldott Szent Lélek			☐	☐
Könnyes szemmel tekintünk			☐	
Könyörülj rajtunk, Úr Isten		☐		☐
Küldd ránk Atyánk szent lelkedet			☐	
Lelkem, nézz a Golgotára	☐	☐ ¹⁰	☐	
Megáll az Istennek igéje	☐	☐		☐
Megdicsőült Krisztusunk	☐	☐	☐	
Menj el a te nyugalmadba	☐	☐		☐
Minden teremtett állatok				☐
Mindenható, leborulva	☐	☐		
Mindenható, reménnyel	☐	☐		
Nem vagyunk mi magunkéi	☐	☐	☐	
Ó, árváknak s özvegyeknek	☐			
Ó, boldog, ki jó órába				☐
Ó, Fő, teljes seabekkel		☐		
Ó, Isten! adj jó békességet	☐			
Ó, mely boldog ember az	☐		☐	☐
Ó, Úr Isten, légy közöttünk	☐			☐
Szent buzgósággal	☐	☐		

10 Záróének egystrófás alakban, de megvan a teljes ének is az énekeskönyv másik részében!

11 Fejes István énekének nem csak az első, hanem mind az öt strófája megvan!

Szent Isten, noha néked	☐	☐	☐	☐
Szent vagy, Uram, szent vagy			☐	
Szomorúan sóhajt szívünk	☐	☐	☐	
Szűkölködünk nagy mértékben	☐	☐	☐	☐
Tartsd meg e gyülekezetet	☐			
Tehozzád száll Uram, mi szívünk	☐			
Terólad zeng dicséretünk	☐	☐		
Úr Isten, kegyelmedért			☐	
Úr Isten, kész az én szívem	☐			
Úr Isten, mi sok szükséget	☐		☐	
Úr Isten, téged	☐	☐	☐	☐
Úr Jézus, mely igen drága	☐		☐	☐
Uram, a töredelmes	☐	☐	☐	☐
Uram, bízunk jó voltodban		☐		
Uram Isten, siess				☐
Zendüljön a hozsánna			☐	

Rendtartási szemle és tennivalóink

Gyérítsük a szükségtelen egystrófásokat. Racionalista és liberális töltetű énekek közül is ezek használnak legkevésbé a liturgiának. Mellőzendők a csonkítás módszerével csináltak.

Fontosabb az énekválasztás káros hagyományának igényesebbel (valóban teológiaiával és liturgikussal) felváltása. Még mindig érvényben van a 19. századi modell. Azt jelenti ez, hogy a fennálló, derekas, prédikáció előtti, ráfelelő és záró éneket elintézheti egyetlen 6-8 strófás ének. Elkezdjük fennállva. Leülve folytatjuk két-három strófával. Egy-egy strófát éneklünk prédikáció előtt és után. Még egyet kimenőre. E modell szerint az sem teológiai vétség, ha így öt részre vagdalva sem éneklünk végig például egy hat, nyolc vagy tízstrófás éneket.¹² Az sem teológiai vétség, hogy elvettünk istentiszteletenként négy éneket a gyülekezettől. Ezen édeskeveset változtat, ha nem ugyanabból az énekből való a fennál-

12 Több évtizedes kántori gyakorlatom tapasztalatai ezek. Kiegészítésül többekkel leveleztem, és kaptam további adalékokat. „Sok évtizeden át csak annyi verset énekelt (énekelt) a gyülekezet, ahány éneket korábban végig elénekelt. Hanyatlott reformátusságunk, csenevészsedik napjainkban is. E [105.] zsoltár huszonnégy verséből maradt öt, hármast szokás belőle énekelni. Nem lehet sokkal nagyobb arányú egész életünk és egész reformátusságunk hálaadó volta sem” – ezt írtam korábbi summázásul. Reformátusok Lapja LVII (2013/377. szeptember 15.) 2. Korábban is szóvá tettem ezt a kérdést. Vö. Fekete Csaba: Egy vers elég? [Soha végig nem énekelt énekeink.] Lelkészesegyesület 42 (1996/4) 10–11. – Nem térek itt ki az erdélyi rendtartásra, ezzel korábban foglalkoztam, vö. Fekete Csaba: Az erdélyi ágenda és az éneklés. In: *Egyháztörténet*. 5 (2004/2) <http://www.unimiskolc.hu/~egyhtort/cikkek/feketeagenda.htm>

ló, a prédikáció előtti vagy a ráfelelő strófa. Úgy sem különb megoldás, ha ezeken a helyeken két vagy három énekből hangzik el egy-egy strófás kivágat, legfeljebb négy összefüggő vers. Kiemelt évfordulós, szentelési, világtalálkozó alkalmakon is az egy-egy verses éneklés a leggyakoribb.

Tragikus ez a százados sorvadás. Említsünk most hozzá csupán néhány közvetlenül kapcsolódó mozzanatot.

Háromszáz esztendő adóssága anyaszentegyházunknak a lelkiileg és szakmailag alkalmas kántorok nevelése. Függvénye ennek a teológiai defektusnak, hogy az éneklés értékelése és gondozása semmitmondó, kegyeskedő vagy álságos említésekre korlátozódott. A nagyhangú romantikus kálvinizmus soha nem emlegette, hogyan és mennyit énekelték a zsoltárokat Kálvin szerint. Az elhanyagolt kálvinizmus készséggel tekintette úgy (járatlansága miatt jóhiszeműen is tehette), hogy lám, a zsoltárok világi, népszerű, népi dallamokra születtek. Ebből édeskevés az igazság. Tódítják ugyanezt a szórakoztató ipar templomi alkalmait készséggel ajánrózó lelkészek, és közben elhallgatják, hogy ezzel szöges ellentétben van Kálvin vélekedése. Nem tudják, hogy állításuk himnológiai valótlanság. Nem is akarják tudni.

Istentiszteleti rendtartásunk,¹³ mint jóformán egyetlen ilyen jellegű segédkönyv, alig szán illő figyelmet az énekeskönyv, a szertartási éneklés és a gyülekezet éneklése tárgykörének. Ravasz idején ez érthető, menthető; a hanyatlásból még nem sikerült kilábalniuk. 1927-re jutott tető alá az *Ágenda*. 1881-ben hiába kísérelték meg létrehozását. Fél évszázadig sikertelenül folyó énekeskönyvi reform után megjelent az 1921-es énekeskönyv. Ennek árnyékában készült istentiszteleti rendtartás. A nyilvánvaló megoldatlanságok és az ellentétes teológiai nézetek miatt Ravasz és nemzedéke további terveket dédelgetett. Ezek sem 1951-ben, sem 1985-ben nem valósultak meg, de 1998-ban sem menekült meg a viszszalépéstől a legfrissebb rendtartás.

Ravasz (és kora) istentisztelet eszménye volt negyvenperces prózai (igeolvasás, prédikáció, imádság) szertartási alkotóelemmel szemben húszperces éneklés. Gyakorlatban a 40:20 arány sűrűn elmozdult 55:5 irányába. Történt rosszabb is. Nem volt nagy ritkaság az utóbbi évtizedekben sem, ha két vagy három órás szertartás keretei között elmaradt a derekas ének, hogy több idő jusson hozzászólóknak, köszöntőkre. Paraliturgiára. Műsorra. Megmaradt az egyversnyi fennálló

13 *Istentiszteleti rendtartás a Magyar Református Egyház számára. Megállapította az Országos Zsinat 1929. évi 550. számú határozatával.* Budapest, 1930. (Református Egyházi Könyvtár XVI. rendkívüli kötet.) – *Istentiszteleti rendtartás a Magyarországi Református Egyház számára. Megállapította a VIII. Budapesti Zsinat 1985. április 17-én megnyílt 5. ülészakának 17. sz. határozatával.* Kiadja a Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest, 1985. – *A Magyar Református Egyház Istentiszteleti Rendtartása. Összeállította a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinatának Liturgiai Bizottsága.* Budapest, 1997. A Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinatának kiadása. 1998. Ezekre a lábjegyzetekben IR rövidítéssel és évszámmal hivatkozom.

meg a prédikáció előtt szintén egyverses ének. Kimenőre meg a *Vezess Jézusunk* első strófája.

Szokás és teológia összefolyik. Az 1927-es *Istentiszteleti rendtartás* szerint szenteléskor legalkalmasabb a *Jövel, szentlélek Úr Isten*. De csak az első verse. Ezt éneklük a szentelendők, vagy püspök szentelésekor a vének (felszentelők).¹⁴ Rubrika, hogy közénekül lehetőleg csak egy verset kell kijelölni.¹⁵ Úrvacsorai előkészület alkalmi éneke a 23. zsoltár első verse.¹⁶ Főéneknek „alkalom szerint választandó 2-4 vers, a versek terjedelme, összefüggése és a szükség szerint”.¹⁷ Van lelkészek szentelésére írott négyverses alkalmi ének az 1921-es énekeskönyvben. Javasolják eléneklésre az 1-2. versét.

Némileg elmozdult jó irányba az 1985-ös rendtartás. „Lehetőleg énekeljünk végig egy éneket” - ezt a jámbor óhajt a főénekhez fűzi.¹⁸ Konfirmálók 434. énekünket végig éneklük.¹⁹ Ellenben az összes többi ének marad szokásos, egyversesnek. Invokációul a főntebbi táblázatban található mellé megjegyzi, hogy „zsoltárok vagy más dicséretes is alkalmasak fennálló énekül”.²⁰ Az epikletikus (prédikáció előtti),²¹ a ráfelelő is, az úrvacsorai előkészítő is egy vers.²² A záróének sem terjed többre, mint korábban. „Ez az ének egy-két versszak hosszúságú lehet”.²³ 1837-ben is rendre kétstrófás énekeket írtak kimenőre.

Visszalép az 1998-as (egyetemesnek szánt) rendtartás. Néhányszor nevez meg éneket, de a kipontozás mutatja, legtöbbször egyetlen vagy egyes versek éneklésére gondol. Záróénekül is természetesnek tekint egy verset, így a 90. zsoltár, a 271. (*Küldj áldást az őrállókra*), vagy a 364. (*Mindenkoron áldom az én Uramat*) ének első versét.²⁴ Keresztelésre az 1923-as énekeskönyvből átvett (F. Varga Lajos: *Ó, örök Isten! ki Atyánk vagy nekünk*) 4. versét ajánlja, vagy a 134. zsoltár 3. versét. Máskor Gerhardt karácsonyi énekének 2. versét,²⁵ amelyet legtöbb lelkészünk egyedüli keresztelési énekünknek vél. Így szokta meg, így találja rendtartásunkban.

Önmagukban nem az egystrófás énekek ártanak. Nehezen nélkülözhető és kiválóan értékes is van köztük. Csupán említsünk itt két egystrófásat. Kiválóan értékes keresztelési énekünk Szenci Molnár Albert alkotása (*Úr Isten, kérünk tégedet / Keresztelj és moss meg minket*). Alig ismerik, és csak néhol éneklük.²⁶

14 IR 1930. 46, 48, 161, 175.

15 IR 1930. 8.

16 IR 1930. 26.

17 IR 1930. 7.

18 IR 1985. 61.

19 IR 1985. 140.

20 IR 1985. 61.

21 IR 1985. 128.

22 IR 1985. 141.

23 IR 1985. 62.

24 IR 1998. 155.

25 IR 1998. 41, 44, 45.

26 Vö. Fekete Csaba: Szenci Molnár Albert keresztelési éneke. In: *Confessio* 29 (2005/3) 67–77.

Húsvéti körmenetre keletkezett 12–13. századi énekünk (*Krisztus feltámadott / kit halál elragadott*) nem hiányozhat jövőendő énekeskönyvünkől. Mindkettő felújítása és befogadása mai énekeskönyvünk érdeme.

A hosszú énekek egyversesre zsugorítása és kiadós éneklés elorzása a gond. Bebetonozott vétség. Teológiai, hitvallási, liturgiai, himnológiai. Ily teológiai ártalmat nem szüntethet meg egy nemzedék, a szertartás huzamos elsorvasztását nem billentheti helyre néhány évtizeden belül.

Felforgatott fohászkodás

Elvi állásfoglalást alakíthatunk ki főntebb többször említett egystrófás énekünk eredeti és átszabott alakjának vizsgálata árán. Tanulságait sok más énekre kiterjeszhetjük.

Hétköznap reggeli fohászkodónak készült Lengyel József (1770–1822) igen kedvelt éneke. Versszövegén módosított Benedek Mihály. Mint más énekeknél, itt is valószínűleg pluralizált, tehát többes számra módosította az egyes számú igealakokat ebben az 51. zsoltár 19. verséből keletkezett énekben is. Öt köznap reggeli *invocatio* van a Benedek-féle énekeskönyvben, közöttük a negyedik az alábbi. Bűnbánatnak később tekintették, nem eredetileg; ilyen kettő van ma használatos énekeskönyvünkben. Nem jogtalan a zsoltári eredet miatt az átsorolás, illik a bűnvallás minden istentisztelet kezdetére, ennek hiányát gyaníthatta az énekszerző Lengyel József és kora.

Miért kellett szövegét felforgatni? – kérdezi Csomasz Tóth Kálmán?²⁷ Hozzá is ilyen kérdést intéztek, meggyőződése szerint válaszolt rá. „A jelen igazítást a felütéses dallam teszi szükségessé, mert azt a régi szöveggel jó hangsúlyozással lehetetlen volna énekelni.”²⁸ Ez viszonylag igaz volt akkor, az elnyújtott énekléssel szembeállított ritmizált és gyors éneklés elvárása miatt.

1806: 4. invocatio

♪ Nóta: Szívem szerint kívánom
Uram, a töredelmes
Szívet te szereted, :/:
Soha az engedelmes
Lelket meg nem veted;
Ezzel a reménységgel
Te hozzád óhajtunk,
Kérünk, légy segítségvel,
Könyörülvén rajtunk.

1948: 180

♪ Ó, Krisztusfő, te zúzott (341)
A töredelmes szívet,
Te, Uram, szereted, :/:
Az engedelmes lelket
Soha meg nem veted.
Ezzel a reménységgel
Tehozzád óhajtunk,
Légy, kérünk, segítségvel
És könyörülj rajtunk.

27 CSOMASZ TÓTH KÁLMÁN: *Dicsérvjétek az Urat*, Bp. 1971, 21995, 103.

28 *A református gyülekezeti éneklés*, Budapest, Református Egyetemes Konvent, 1950. 352. (Református Egyházi Könyvtár XXV.)

Felütéses, súlytalanul kezdődik Hans Leo Hassler (1564–1612) dallama (Nürnberg, 1601). Bach sokszor feldolgozta, tiszteletből az ő dallamának is szokták írni. Az *Eperjesi graduál*ban találjuk először,²⁹ a *Herzlich tut mich verlangen – Szívem szerint kívánom* (401) dallamaként terjed el és jutott el az *Új zengedező mennyei Kar* útján a debreceni halottaskönyvbe és a kolozsvári énekeskönyvbe.

Átdolgozásokban Csomasz Tóth Kálmán kedvelt módszere (óvatos restaurálásnak nevezte) a szavak összevissza cserélgetése, a mondatrend felforgatása. Bárdos–Kodály prozódiai elmélete van a háttérben, amely szerint a zenei és szóhangsúlynak egy taktusra kell járnia. Az átszabás ennek jegyében született. Ilyesminek semmiféle gyakorlata nem volt a magyar verselés történetében, nem hogy a dallam ritmusához való merev ragaszkodásnak. A szöveg tekintélyes részét óvatosan módosítgatva igyekezett a szép verssorok megőrzésére, de Csomasz Tóth Kálmánnak arra nem terjedt ki sem a figyelme, sem megokolása, hogy a megértésnek nem válik javára, de az éneklésnek sem, hogy a mesterkélt szórend meg az ismételten közbeszúrt szavak miatt gondolatban állandóan megakadó éneklő veszít a mackós átértelmezésen, amely a szerkesztő szerint sem sikerülhetett mindenütt. A mondat rendjét jobban látjuk ilyen átírásban: *A ... szívet –, Te –, Uram –, szereted*. Ezt a rendet kellene észben tartanunk és gördülékenyen énekelnünk a felütéses dallamra. Nem könnyebb a második fele sem a sornak, az is ismételten elakad. Úgyszintén az ének vége. *Légy –, kérünk –, segítséggel...* A sikertelenség több helyen kiütöközik, ezt bevallja az átdolgozó maga. Például rövid szótagnak és súlytalanul kellene énekelnünk azt, hogy *légy*. Csakhogy anyanyelvünkben nincs hangsúlytalan felszólító módú ige, és nem lehet hangsúlytalan a mondat első szavának első szótagja. Tehát a felforgató tevékenység ellenére sem lehetséges a dallamhoz igazítva jól énekelnünk sem a korábbi éneket (*Szívem szerint kívánom*), sem Lengyel József fohászkiadását. Sikertelen volt az átszabás.

A meddő igyekezetet azzal billenthetjük helyre, ha visszaállítjuk az ének eredetijét. Ehhez vegyük figyelembe, hogy nem követelték hajdan a prozódia gépies érvényét. Századokkal később hogyan kérhetjük számon az énekírókon? Azonkívül a 16–17. századi német énekeskönyvekben van olyan példa is a többféleképpen jegyzett dallamokra, amikor a súlytalan kezdés ellenére nem rövid a kezdőhang.

Értelmes éneklésünk érzékenysége és stílusossága idegen formába gyötrés nélkül is megoldhatja az eredeti szép megszólaltatását. Lássuk az átgondoláshoz a dallam lejegyzésének három korábbi alakját.

29 Vö. *Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635*. Ed. and introd. By Ilona Ferenczi. [549]. (Musicalia Danubiana 9.)

Szí - vem szerént kí - vá - nom U - tól - só ó - rá - mat.:/
Mert nya - va - lya bú - bá - nat E - méfz - ti ta - go - mat:
Meg - vál - ni - a kéz vagyok, Vár - ván én 'sól - do - mat,
Mit Jé - sus már megfzer - zett, Mint fő ju - tal - ma - mat.

1. RMDT II. 222/a az 1780-as debreceni halottaskönyvből. A későbbi kiadások hibáiból vagy eltérő jegyzéséből egy tucat helyen közöl eltérést.

Uram! a töredelmes Szívet te szereted :||
Soha az engedelmes Lelket meg nem veted;
Ezzel a reménységgel Te hozzád óhajtunk; Ké-
rünk légy segítségel, Könyörülvén rajtunk.

2. A dallam az 1807-es (Benedek-féle) énekeskönyvben (példány szerint ez Hornyánszky egyik év közlése nélkül megjelent kiadása a 19. század második feléből).

U - ram, a tö - re - del - mes Szi -
So - ha az en - ge - del - mes Lel -
vet te sze - re - ted, Ez - zel a
ket meg nem ve - ted.
re - mény - sé - gel Te - hoz - zád ó - haj;
tunk, Ké - rünk, légy se - git - ség - gel,
Kö - nyö - rül - vén raj - tunk.

3. Árokháty Béla dallamjegyzése (Szabadka, 1939), 10. számú fohászokodás, ritmizálása az Eperjesi graduál értelmezéséhez hasonlít.

Megszólítással kezdjük levelünket, kérésünket. Előre írjuk a címzést, nem valahová hátravetve. Énekeinkben is ez természetes. *Uram, ki léssen lakója / A te felséges hajlékodonak? – Uram, a te igéd nekem / A sötétben szövétnekem. – Uram, bocsássad el / Szolgádat békével! – Uram, te nagy haragodban, / Mely miatt vagyok búban, / Engemet ne feddj meg! – Uram, téged tisztellek / Méltó hálaadással.* - Próbáljuk csak hasonlóképpen össze-vissza cserélni a szavakat az énekek kezdetén, hadd kerüljön minél hátrább az *Uram!* megszólítás. Mennyire megmárus az ének. *A sötétben szövétnekem / A te igéd, Uram, nekem. – Szolgádat békével / Bocsássad, Uram, el. – Te felséges hajlékodonak / Ki léssen, Uram, lakója? – Méltó hálaadással / Téged, Uram, tisztellek. – Ne feddj meg nagy haragodban / Vagyok mely miatt búban / Ó, engemet, Uram!*

Hány éneket kellene még fenekestől felforgatnunk, ha mindenképpen igyekeznénk megfelelni a hangsúlytalan kezdetnek! Legyen itt egyetlen példa elég. Rövid és hangsúlytalan hangon kellene kezdenünk azt az énekünket, hogy *Zengd / Jézus nevét, zengd világ!* Ezt nem más, Csomasz Tóth Kálmán fordította. *Ti / bűnösök... Ti / népek, törzsek...* Sorra valóban igyekezett minden strófát hangsúlytalanul kezdeni a fordító. A *zen-g-d* szóra nevezetes példa Bárdos Lajos egyik kórusműve, ahol három szótagnak énekelteni, igen szellemesen. A Bárdos–Kodály prozódiai elméletét alkalmazó Csomasz Tóth Kálmán ezt az éneket mégsem úgy kezdi, hogy *A / Jézus nevét zengd világ!* – Kérdezhetnénk azt is, hogy a hatszor ismétlődő refrént vajon lehetséges-e magyarul jól hangsúlyoznunk a felütéses dallamra? *Ki / rállyá Jézust...* Valójában akkor mit is miért lehetetlen vagy lehetséges jó hangsúlyozással énekelnünk felütéses dallamra? Mikor és mi jogosít fel bennünket arra, hogy amit egyik helyen feltétlen hibának bélyegzünk és minden lehető módon orvoslunk, ugyanazt másutt természetes módon alkalmazzuk, problémátlanul ítélvén? Ez azt jelenti, hogy mondat (sőt ének) első szavára, amely felszólító módú ige, ha nekünk éppen úgy tetszik, kimondhatjuk, hogy márpedig itt és itt ezt a szót hangsúlytalanul kell ejtenünk. Pedig magyar anyanyelvünkben nincs hangsúlytalanul kezdődő szó. Felszólító módú ige hangsúlytalan kimondása meg sokkal nagyobb képtelenség, mint fából vaskarika. (Ha úgy tetszik, lásd még: *Várj / ember szíve készen...*)

Mi tehát most a teendők?

Jobb az eredeti ének, ha ilyen vagy amolyan utólagosan gyártott szabálynak nem is mindig felel meg mindenben, a jó ének hibákat is elbír. A gyöngye énekek meg hiába lejtenek a sorai hibátlanul. Tehát teendők, hogy a szükségtelen és sikertelen változtatásokat elvetjük, visszavesszük az éneket eredeti alakjában.

Azonban nálunk nem csak a »hangsúlyos, de mégse!« tábor Janus-arcú. Azonnal megszólaltak olyan hangok (többek között bizottságunkban is): Ha már így van, maradjon így. Ezt olyanok fogalmazták meg, akik egyébként más énekeket gondolkodás nélkül bármikor átdolgoztatnának (például zsolnárokat).

BERÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES

Ivánka Imre emlékezete*– Forrásközlések szabadkőműves működéséről –*

Ivánka Imréről (1818. december 9. Felsőszemeréd, Hont megye, 1896. július 28. Máriabesnyő, Pest megye) szinte semmi, de bizonyos, hogy méltatlanul kevés szó esik mostanában. Katonai pályát választott, a tulni utásziskolában végezte tanulmányait.¹ Előbb hadapród volt, 1831-től a 19. ezredben szolgált, hadnagyként. 1836-tól katonatiszt, 1838-tól a népszerű „Nádor”-huszárok között találjuk. 1848 tavaszát a 12. huszárezred főhadnagyaként érte meg. Még ugyanebben az évben kinevezték századossá a 2. Honvéd zászlóaljban.

Hazáját kívánta szolgálni. Gróf Batthyányi Lajos, az első független felelős kormány miniszterelnöke mellett nemzetőrségi titkár lett. Június 13-tól honvéd századossá, július 27-től őrnaggyá nevezték ki. Ettől kezdve lett a Dunáninnyi terület önkéntes nemzetőreinek főparancsnoka. 1848 szeptember közepén csatlakozott mintegy ötezer emberével a Jelasics ellen hadba induló magyar sereghez. A fiatal honvédsereg első, hihetetlen bátorítást adó győzelme az ő szervezésének köszönhető Pákozdnál, 1848. szeptember 29-én.

Katonai képességeit felismerték, ezért október 9-től alezredes, 30-tól ezredes és hadosztályparancsnok lett a feldunai hadtestben. Honvédezredesként rábízták az egész magyar sereg jobbszárnyának vezetését.

Kossuth bizalmába fogadta. Őt küldte el Windischgrätzhez ultimátumával 1848. október 26-án. Visszatérőben azonban Jelasics táborában letartóztatták. Életének ez az első, dicsőséges korszaka ezért ekkor lezárult. A szabadságharc végéig már ki sem szabadult. Bécsben, később Königrätz várában és Olmützben raboskodott.²

Csak 1850-ben nyerte vissza a szabadságát, közkegyelem útján. Rendőri felügyelet alatt maradt, a közügyekben nem vehetett részt. Visszavonult Pest megyei birtokára. Ennek ellenére fenntartotta a kapcsolatát Kossuth Lajossal. Kiutazott hozzá Londonba, és az emigráció néhány vezetőjével találkozott: Szemere Bertalannal, Ludvig Jánossal, Teleki Lászlóval, Klapka Györggyel, Perczel Mórral és másokkal. Mindegyiküknek megvolt a meghatározott feladata. Ivánka Imre fogta össze az emigráció hazai katonai tevékenységét. Részt vett a Noszlopy-Almássy-féle összeesküvésben.

Ezzel életének ez a második, viharos időszaka befejeződött. 1861-től új korszaka kezdődött. Ekkor indult meg politikai pályafutása.³ Dunapatajon képviselővé választották. A Szabadelvű Pártot képviselte. Ennek szellemében mondta el nagyszerű beszédeit, a szabadelvű eszméket sajátjának érezte. Közgazdasági és katonai kérdésekkel foglalkozott az országgyűlésen is. Ezekben kivívta a képviselők elismerését és megbecsülését. A Belga Bank igazgatósági tagja lett. Megépítette, és az államosításig, 1891-ig az Északkeleti Vasutak vezérigazgatója volt. A vasúti szolgálati nyelvet megmagyarosította. Sokat fáradozott a szeptembélai fürdő ügyében. 1874-ben az Első Magyar Dunai Gőzhajó Társaság egyik alapítójaként tartják számon.

1865 és 1892 között az országgyűlés minden küldöttségében részt vett. 1892-ben megkapta a Szent István rend kiskeresztjét. Emberbaráti, közgazdasági és politikai érdemeiért valóságos, belső titkos tanácsos lett. Az evangélikus egyház buzgó tagjaként az evangélikus világi gyámintézet egyetemes elnöki tisztségét töltötte be tizenhét éven keresztül. A vallások között a megértést, a türelmet, a békességet kereste és gyakorolta. Ő töltötte be a Vöröskereszt Egylet igazgatói tisztségét. 1895. február 9-én a Főrendiház tagjává választotta. Újságíróként is működött. A „Hon” című lap és más újságok munkatársai között találjuk.

Kapcsolatát egyházával a következőképpen foglalhatjuk össze.^{3a} Birtokán, a Pest megyei Farnoson az egész Ivánka család az evangélikus gyülekezet jótevői voltak. Ivánka Imre 1860-tól jegyző, majd tiszteletbeli főjegyző lett. A farmosi evangélikus leányegyház a családtól földterületeket, Imrétől Rekessényesen 3 hold földet kapott. „1857. november 5-től a farmosi tanító részére évente honoráriumként 4 véka rozsot, 3 véka búzát, 1000 négyszögöl kukoricaföldet, 1 lovas kocsi fát és egy ökörfogat szalmát. Ivánka Imre földbirtokos pedig, míg Farnoson lakik: 1 lánckukoricaföldet, 1 kocsiszenát, 1 szekér fűtenivalót és két malacot ajánlott fel.”

Az 1858-ban elkészült farmosi imaházat adakozás útján berendezték. Ivánka Imre saját költségén az oltárt, szószéket, oltári keresztet, 2 gyertyatartót és 2 db széket adományozott. 1858. május 2-án dr. Székács József evangélikus püspök hirdette az Igét. Az istentisztelet végeztével az iskolateremben közgyűlést tartottak. Ezen a gyűlésen egy felhívást fogalmaztak meg minden farmosi protestáns felé Kölcson Magtár létesítéséről. „Emlékezetes legyen e nap előttünk, és emlékezzük meg a szűkölködőkről. Alapítsunk egy takarékos magtárt, melyből segíthessünk a megszorultakon és ajándékozhatunk a szűkölködőknek. A magtár tervét Ivánka Imre úr adta elő és rögtön 50 mázsa gabonával járult hozzá. Felhívta és bízta a megjelenteket, hogy segítsék adományaikkal a magtár erősödését.”

Az evangélikus egyház életében számos tisztséget töltött be. A Zelenka szerkesztette 1885-ös jubileumi évkönyv szerint 1860–63-ban volt a bányakerületi gyámintézet elnöke (Kézirat. EOL. 2 doboz. Gusztáv Adolf Gyámintézet). Az említett évkönyv 67. oldaláról megtudjuk, hogy az 1860-os programadás idején Ivánka Imre a központi választmány tagja volt. Az idézett mű 85. oldala szerint

Ivánka az önmegadózás mellett szólalt fel. A 118. oldal szerint 1876-ban Székács püspök úr elhunytáról emlékezett meg az egyetemes gyámintézet elnökeként.

1875-ben a dunáninni kerület egyetemes főtörvényszék tagja világi közbíráként. 1878-ban ezen kívül a pénzügyi bizottság tagjaként is működött. 1880-ban az egyetemes főtörvényszék tagja lett. Tíz évig (1875–1885) az egyetemes gyámintézet világi elnöke. 1863–73 között a Bányakerület világi felügyelője.

Nem ismeretes a nagyközönség számára Ivánka Imre szabadkőművesi tevékenysége. Így írt arról, hogy miként lett szabadkőműves:⁴

„Hét-nyolc éves koromban – mondja egy alkalommal önmagáról – apám könyvtárában a többi közt egy sárga kötetű könyvet találtam: 'Über die Freimaurerei',⁵ misztikus tartalma vonzó hatással volt reám, és miután inkább olvasgatással, mint leckém tanulásával töltöttem időmet, ezt is – a többivel – elvették tőlem, nyilvános iskolába, később katonai intézetbe küldöttek, s e pályámról a 48-49-iki események és azok következményei sodortak el. De megvallom, mint mezei gazda, mint egy banknak megbízottja, mint vasúti igazgató teljesítettem és teljesítem, tant bien, que mal [jól-rosszul] teendőimet, de bensőmben katona és protestáns maradtam. Többször szólítottak fel, lépjek be a szabadkőművességbe, míg végre két nagybátyám, Kubinyi Ágoston és Ferenc reábírtak, hogy 'keressem a világosságot' [szabadkőműves kifejezés a szervezetbe történő jelentkezésre]. Nem kíváncsiságból léptem a szövetségbe. A forradalom óta a magyar társadalomban roppant hézagok és szakadások támadtak, ezek elenyésztéséhez akartam hozzájárulni.” (Berényi Zsuzsanna Ágnes: *Kubinyi Ágoston, a szabadkőműves. Kazinczy Társaság, Széphalom, 2012. 386-392.*)

A budapesti „Corvin Mátyás” páholyba nyert felvételt 1873. december 9-én.⁶ A Corvin páholy OL P 1086 Felvételi iratai között F-K Mátyus Arisztid főmester, Maygraber Ágoston I. felügyelő, Hollós László II. felügyelő, Körösi József szónok és Hindy Kálmán titkár aláírásával nem ezen, hanem 1873. február 5-i keltezéssel bejegyezve található meg a neve. Ajánlója Kubinyi Ágoston volt, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója. Az ajánlásból kiderül, hogy Ivánka akkor, vagyis 1873. március 8-án Pesten a Valero utca 10.⁷ szám alatt lakott, a földszinten. Országos képviselőként tartották számon, az egyik ajánlatra még ráírta Kubinyi azt is, hogy „vasúti igazgató”. Csakis ezen szerepel a Valéria utca lakcímként.

Szokás szerint a Kubinyi Ágoston aláírásával ellátott „Ajánlat”-ot még jelentéstétel végett kiadták három páholytagnak. Ivánka Imréről Varságh János,⁸ Ódry Lehel⁹ és Barach Antal¹⁰ adott ajánlást. Mind a három jelentés egyértelműen „jó”-nak ítélte Ivánka Imréről szóló értesüléseit. Két jelentés 1873. március 15-éről, egy pedig március 22-éről kelt.

Ugyancsak szabadkőműves szokások szerint 1873. június 28-án Hindy Kálmán kérvényező kérését meghallgatva Maygraber Hugó első felügyelő és Dr. Köszler József kincstárnok aláírásával a Corvin páholy „Pest keletén” (így neve-

zik a szabadkőművesek a páholy összejöveteli helyét) a VENÉMD, vagyis a Világegyetem Nagy Építőmesterének Dicsőségére (így nevezik a szabadkőművesek, szép képes kifejezéssel az Istent) a „Corvin Mátyás” páholyban Ivánka Imrét második, vagyis „legény” fokra emelte.¹¹ Ezt a „magasabb fokba történő emelést” akkor szokták ajánlani – rendszerint az újonnan felvett tag mellé rendelt „mentorok” –, ha az illető megfelelően halad a szabadkőművesi tevékenységében.

A harmadik fokba, tehát „mester” fokba 1873. augusztus 2-án emelték. Ugyanaz a Hindy Kálmán ajánlotta, mint a második fokba történő emeléskor, de az első felügyelő más: Szilágyi Lajos volt. Ezzel a szertartással Ivánka ennek a rítusnak a legmagasabb fokára érkezett el (OL P 1086 „Corvin” páholy 22. cs. Felvételi Iratok F-J 360. lap).

Egy év múltán kilépett a „Corvin” páholyból, és átlépett a budapesti „Hungária” páholy tagjai közé. A „Hungária” páholy szónoka lett.¹² A páholy ünnepélyes megemlékezést tartott az abban az esztendőben elhalálozott páholytagok emlékére, vagyis úgynevezett „gyázmunkát” tartott. Ebből az alkalomból Ivánka Imre többek között szónokolt. Később megválasztották a páholy első emberévé, úgynevezett „főmesterré”.

Az ő főmestersége idején lett a páholy tagja Éjszaky Károly (Irodalom: Unitárius Élet, 1997. április–május 23. oldal: Egy kiadatlan irat Éjszaky Károlytól: Szabadkőművesi felvételi kérelme). Ivánka Imre főmester írta alá többek között Podmaniczky Frigyes felvételi kérelmét is. 1875-ben választották be a „Nagy Konzisztóriumba”. Ez a hangzatos elnevezésű szervezet a magyarországi Nagy Oriens legfőbb tanácskozó testülete. A Szövetségtanácsnak is tagja lett. Joannovics György nagymester elnöklete alatt Ivánka szinte minden alkalommal megjelent a szövetségtanácsi üléseken.

Éppen ebben az időben különös eset borzolta fel a szabadkőművesség közvéleményét. A kizárólag férfiakat tömörítő szabadkőművességbe teljesen szabályellenesen egy nőt is felvettek! A szabadkőműveseket egy emberként felháborító eset miatt Ivánka Imrét küldték ki vizsgálat céljából, aki 1875. december 14-én a következő jelentést küldte – kézírásával – a Szövetségtanács alelnökeként (ez az első közlése ennek az iratnak¹³):

„A..V..E..N..É..M..D.

Sz.. tt.. a sz..t..

Üdv.., üdv..,üdv.¹⁴

H..N..M.¹⁵

H..N..M.. meghagyását követve f. hó 7-kén elindultam, hogy Barkóczy-Hadik Ilona asszonynak az Unghvár keletén dolgozó „Egyenlőség”-be való felvétele iránt Csáky Tivadar h..N..M..¹⁶ és Széky Péter sz..t..t.. tt.-el¹⁷ együtt a vizsgálatot megejtsem.

Csapra érkezve vettem h..N..M.. ide mellékelt táviratát, mely szerint rossz út következvén a vasúti vonatról lemaradván, azzal bizott meg, hogy a munkát megkezdjem 's a tt..ket tartsam együtt, hogy azt vagy még az éjjel, vagy más nap reggel befejezhessük. Csapon találtam Tabódy Jenő „Egyenlőség” fő M..ét¹⁸ és Lederer Imre ugyan ezen I.f..ü..jét,¹⁹ továbbá Moskovics Jakab 30.. és Letzter Simon 18.. tt..ket,²⁰ akik Kassáról h..Nagymesterünk meghívása következtén érkeztek meg.

Utazás közben megvitattuk az eljárás módját, és mintegy 5 1/2 óraker a helyiségébe érkezvén, következőleg jártam el:

A munkát 6 óraker Tabódy Jenő f.m.. a által választott világosságok²¹ közreműködésével nyitotta meg, jelen voltak a :: jegyzett tagok és vendégek, távol volt 10 t.., név szerint: Mocsáry Géza h..f., Remenitzky M., Rudó B. Pollacsek, V. Orosz t., Lehoczky B., Joanovics I., Dr. Spitzer S., Schwarzer Ö. és Szumráky I. tt. Miután a ...ba bevezettettem 's a szokásos kölcsönös üdvözetek után érkezésemnek célját kijelentettem, Tabódy I. f.m..²² kért szót, 's azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy a ...ban uralkodó hangulat a fennálló körülmények szerint, különösen a történt esemény után, az „Egyenlőség” továbbá nem állhat fenn, és annak feloszlata lenne kívánatos. Én ellenkezőleg kijelentettem: hogy éppen a történtek után a tények világos felderítése s annak törvényeink értelmében t.. szeretettel eszközöndő megoldása, 's a ...nak további fennmaradása kívánatos. Ez után felolvastattam Tabódy f.m..nek a N.O..hez intézett csatolt jelentését, a 2-ik Dec. napján tartott munka rajzát 4(4 (a mely ezuttal hitelesített.) és a Nov. 11-kén tartott második munkának 5(5 alatt ide mellékelt rajzát, ez utóbbi sem hitelesítve nem volt, sem pedig a bekötött jegyzőkönyvbe beírva nincsen.

(3., 4. és 5. alatti mellékletek)

Ezek felolvasása után kimondottam, hogy a tényállás világos felderítése mindazokkal, a kik a Nov. 11-kén tartott második munkában részt vettek, jegyzőkönyv lesz felveendő, melynek felvételére saját elnökelem alatt kiküldöttem Tabódy Jenő f.m.., Leder Imre és Mocsáry Béla világosságokat és Moskovics J. és Leczter S. tt..ket mint tanukat.

A Barkóczy-Hadik Ilona felvételével közreműködött tt.. Mocsáry Géza h..f.m.. kivételével aki a meghívás daczára Budapestről nem érkezett meg, mind megjelentek 's a 6. Mellékelt jegyzőkönyvbe foglalt felvilágosításokat adták, mely jegyzőkönyvhez még csatolandónak véltem 7. alatt Dr. Demjánovics I.t.. és 8. Moskovics és Letzter S. tt.. nyilatkozatukat (6., 7. és 8. mellékletek).

Miután az megtörtént, 's az idő már 10 órára haladt, együttes vakolásra mentünk, 11 óra tájban megérkezett Csáky Tivadar h..N..M.. és Székly Péter sz..t.. titkár, és ismét a helyiségbe gyűlekezünk a munka befejezésére, ez alkalommal felolvastattam a N.O..²³ a hoz intézett 9. Mellékelt levele, és constatáltatott az is, hogy a 11-kén tartott második munkája nem volt kihirdetve, rendes meghívások nem küldettek szét 's egyáltalán az, hogy Barkóczy-Hadik Ilona Grófné felvétele szándékoltatik, sem napirend alakjában, sem pedig a ...ba történt kifüggesztés által ki nem hirdettetett, hanem az egybegyűlt tt..ek Mocsáry Géza h..f.m.. személyes meghívása következtén sereglettek össze, 's a ... tagjainak egyeteme erről értesítve nem volt.

A munka befejeztetvén a kiküldött bizottság, a f.m.. és I.f..ü.., továbbá a kassai tt..el egyetemben magán tanácskozást tartottunk és abban állapotunk meg, hogy Csáky Tivadar h..N..M.., Székly Péter sz..t.. titkár és Tabódy Jenő f.m.. rögtön Kassára utaznak, hogy ott Barkóczy-Hadik Ilona Grófnét felkeresvén, a tényállás további felderítésére szolgáltassanak anyagot.

Azelőtt, hogy Barkóczy-Hadik Ilona felvétele és az azt megelőző dolgok feletti véleményemet elmondanám, még szükségesnek tartom feljegyezni azon adatokat, a melyeket a közre működők felett – különös tekintettel Mocsáry Gézához való viszonyukra – gyűjtöttem: Mocsáry Géza h..f.m.. ügyvéd, birtokos, jelenleg országos képviselő, ezelőtt a megyében nagy befolyással birt, és mint az ellenzék vezére szerepelt, újabb időben igen eladósodott és szorultságában kapkodva, az iránta táplált bizodalmat megingatta, a köznépnél és kevesebb míveltséggel bírónál mai nap is még befolyással bír. A vélemény az, hogy ígért tetett volna Mocsárynak, miként az esetre, ha Barkóczy-Hadik Grófnének a szövetségbe való felvételét kieszközli, a Grófné, től nagyobb kölcsönben fog részesíteni zilált anyagi helyzetének rendezésére, való-e ez? Nem tudom...

Lasztókay Béla, megyei tisztii ügyész, megválasztását Mocsáry Géza nagy mérvben támogatta, köztisztletben álló férfit, a II-ik felügyelője, Hadikné felvételénél I.f..helyét töltötte be.

Dr. Hercz Mór, jelentéktelen ember, Mocsáry kész szolgálja, jellemző, hogy először azt mondotta, miként a felvételi okmányt nem látta, később ismét visszatért a bizottság elé és kimondotta, hogy alá is írta. Ő a II-ik f..ü..helyét foglalta el.

Fischer Ferenc tanár, derék, becsületes, családós szegény ember, köztisztletben áll, a ... rendes szónoka.

Fincziczky Mihály ügyvéd, köztisztletben áll, eddig a ... lelke, öntudattal járt el, és nem foghatják meg a tt.. mi befolyásnak engedett a Grófné felvételénél. A ... rendes titkára.

Kende Pál becsületes, független állású egyszerű ember, a szertartás mester helyét töltötte be.

Durcsák Ödön megyei első aljegyző, a vizsgáló szerepét töltötte be, becsületes szelíd természetű ember.

Perl Fülöp agens, nem sz..k..²⁴nek való embernek mondják, alamizsnás.

Schafer Vilmos vasgyár tulajdonos, ritkán jön Unghvárra, köztisztelőben álló becsületes ember.

Wiedemann Károly erdészeti mérnök, egyszerű, jó czimbora, elmegy akár hova ha barátai hívják, Mocsárynak jó embere.

Schnitzher Ede, mészáros mester, igen egyszerű ember, Fincziczky sógora, építész.

Meg felemlítendő Vezerle Gyula profán, volt(!) ügyvéd, szép tehetség, de elaljasodott embernek tartják, úgy hallottam, hogy váltó hamisításért el is volt fogva, vagy beperelve, sokaknál igen rossz hírben álló egyéniség, Mocsáryval jó viszonyban él saját tapasztalatomból nem mondhatok ítéletet felette.

Tekintve azon körülményt, hogy midőn 1874-ben Barkóczy-Hadik Ilona Grófnőnek a szövetségbe való felvételéről volt szó, az alkalommal Pulszky Ferencz I.R..N.. N..M..nek neve sűrűn említettett.

Tekintve azon körülményt, hogy Vezerle Gyula profán Pulszky Ferencz egy látogató jegyével járt kelt a Kassai ...nál a nevezett Grófné felvételét szorgalmazni, a melyen Vezerle mint t...mutattatik(!) be, és a melyre Pulszky e szavakat írta *'ha a jónak látja 's hatásköréhez tartozónak, Novemberig fog várni'*.

Tekintve azt, hogy Pulszky Ferencz Unghvárra jött Barkóczy-Hadik Ilona Grófné felvételéhez, őt oda kísérte a ... helyiségebe, a munkát az előcsarnokból nézte és hallgatta(!), a felvétel után a ... ba mint N..M..bevonult, a Grófnéval távozott és az estebédet társaságában töltötte.

Tekintve azt, hogy midőn Letzter Simon November 24-kén Pulszky Ferencznel volt 's ezt a Grófné felvétele, illetőleg Vezerle Gyula küldetése végett interpellálta, úgy tartotta magát, mint ha a November hó 11-kén Unghváron történetekről mit sem tudna.

Tekintve, hogy Pulszky Ferencz köztudomás szerint a Grófnéval barátságos viszonyban áll, nem habozom kimondani, hogy meggyőződésem szerint ezen alkotmányunkat megsértő, 's az egész Magyarországi Skót szertartású sz..k..get megtámadó merényletnek fő tényezője Pulszky Ferencz.

Pulszky Ferencznek segédeként szerepel a profán Vezerle Gyula, aki előbb a Kassán dolgozó "Egyetértés" ...beli testvéreknél tett kísérleteket a Grófné felvételére, majd Dr. Demjanovics I. és Dr. Hercz Mór tt...ket szólítja fel, hogy az általa készen hozott orvosi bizonyítványt állítsák ki. – A felvétel ideje alatt a helyisége körül őgyelegezett, s a felvételt követő estebédnél mint vendég jelen volt, 's később, midőn az ügy vizsgálatra került 's a Grófné Kassán át Pestre utazik, mint annak kísérője, vagy ha jobb kifejezést keresek: őrzője szerepelt.

De a leg(!) szigorúbb bírálat alá esik Mocsáry Géza, az "Egyenlőség" ... h. főmesternek eljárása. Ő tudta, hogy szabályaink, alkotmányuk ellen vét, tudta, hogy a N..O.. Barkóczy-Hadik Ilona Grófné felvételét, általán nőeknek a szövetségbe való felvételét, mint országos képviselő huzamosabb ideig itt volt Pesten, és eltitkolta a Nagy Oriens összes tagjai előtt szándékolt eljárását, ugyan ezt tette a szövetség nagy gyűlésének alkalmával, midőn magát a szövetségtanácsba beválasztani engedte, bár törvénytelen tettét már véghez vitte volt, azon állítással, hogy Barkóczy-Hadik Ilonának annyira rögeszméjévé vált, hogy sz..k.. legyen, hogy megtagadása esetén meg fogna örülni, hogy ő mint a szövetség tanács leendő tagja a főlvétel utólagos jóváhagyását ki fogja eszközölni, hogy Pulszky Ferencz N..M.. jelenléte elegendő tanú bizonyosság miként nem követnek el az illetők a szabadkőművesség elleni tényt, szántsándékkal tévu(!)tra vezette a tt..eket.

Magával hozott két példány régi mintájú tanoncz űrlapot (a melyek a tt.. állítása szerint nem a rendes sima, hanem inkább szürkés-durvább papírra voltak nyomva), és:hátlapuk a N..O..bélyegével nem volt ellátva, tehát h..f..m.. autoritásával hamis felvételi okmányt állítatott ki, 's ezt a többi tévutra(!) vezetett tt.ek által is aláíratta. Ezen saját tudtával érvénytelen okmány készítése által, és a Barkóczy-Hadik Ilonával végrehajtott felvételi komedia véghezvitelével helytelen eljárást követett el, s a felett elég vakmerő volt, ily tettek után a közgyűlésben mint küldött megjelenni és szerepelni. Eltekintve minden más kósza hírtől, már ezen eljárása magában elegendő, hogy a sz..k..ség soraiból kizárassék [Itt téves a Levéltár lapszámozása, mert a most leírt utolsó két oldalt, 151. és 151. oldal háta, sorszámmal látták el, felületességéből, de nyilvánvalóan ide tartozik ez a két oldal!].

A többi tt.re nézve meggyőződéseim szerint a szigorú elbírálás mellett a t.. szeretetnek is helyt kell adni, különösen azoknál a kik nem tartoznak a világosságok közzé, és Pulszky jelenléte által könnyen tévútra voltak vezethetők.

Végre még bemutatom a f.é. December 8-kán tartott munka rajznak másolatát és vagyok üdvözölve a H..N..M.. t és sz..t.. összes tagjait.

Az e.. sz..sz..²⁵

Ivánka Imre 33..²⁶
a sz..t..²⁷ alelnöke

14. December 1875.”

Tabódy Jenő, az ungvári „Egyenlőség” páholy főmestere a következő levelet küldte Magyarországnak Nagy Oriensének (ez is most lát először napvilágot nyomtatásban²⁸):

„Az 'Egyenlőség' című T.. és i.. ből²⁹

Ungvár keletén az i..v..³⁰ 000875 és Xik hó 3ik napján (Dec. 3.)

A..V..E..N..É..M..D..

üdv..üdv..üdv..

Magyarország Nagy-Oriensének

Budapesten

K.. tt!³¹

Kőművesi s profán világban a közelebbi napokban azon hír terjedt el, hogy Hadik-Barkóczy Ilona grófnét az ungvári szkk.³² kebelökbe felvették, miután ezen elterjedt hír valóságáról közvetlen tudomásom nem volt, a dologba beavatott testvérekhez intézett interpellációim nyomán és annak erre hozott határozatánál fogva kötelességemben állónak tekintem a következő tényállást tudomásra hozni: Mocsáry Géza t.. November 11-lén néhány t..t számszerint tizen – ezek között három világosságot megnyervén Hadik grófnét a szksi..titkokba forma szerűleg beavatta. Ugyanazon szabályszerűen megtartott munkában történt, ajánlás, szavazás és felvétel és ugyanaz alkalommal a világosságok által aláírt tanoncz bizonyítvány átnyújtása. –

A közreműködő t..ek azon biztatással nyeretek meg, hogy ez ügyre Mocsáry mint leendő szövetségstáncsbeli tag, a szövetségstáncs jóváhagyását kieszközli, hogy szksi jótékonyág gyakorolják, mert a grófnének a szkség utáni vágy annyira a lelkébe vette magát, hogy az ki nem elégítve a grófnét az örület szörnyű örvényébe sodorandja, végre a működő t..ek nagy biztosítékot láttak egy nagymesternek Pulszky Ferencznek jelenlétében is, ki valóban jelen is volt a helyiségébe is mutatkozott, s a szentélybe a felavatási szertartás berekesztése után formaszzerűleg be is vezettetett.

Ezen esemény t..i körökben rendkívül izgalmat szült, e végből tartott munkán kívüli összejövetelek alkalmával a legkülönbféleképen bírálatott s tárgyalatott meg, számtalan indítvány különféle felfogás és kibontakozási tervet között f. hó 2án tartott munkánkban, miután az eljárásra nézve javaslatomra előlegesen megállapodtunk azon indítványt tettem, hogy bár a constatált esemény t.. a grófné felvétele mindenesetre kárhoztatandó, mert közreműködött t..eink a szövetségstáncsban ezen ügyre a múlt évben hozott határozatot jól ismerték, magukat jóhiszeműséggel alig takarhatják, de mi megejtett vizsgálat nélkül a kárhoztató ítéletet ki nem mondhatjuk, és mert az esemény oly páratlan, hogy erre irányulandó eljárásunk szabályozására a törvénykezési szabályokban letett rendelkezések elégtelenek, elégtelenek nem csak azért, mert egyszerre ll t.. és ezek között 4. Világosság volna vąd alá helyezendő, hanem azért is, mert ez esemény mindnyájunkat oly közelről s oly szorososan érdekel, hogy elfogulatlanul nem bírászkodhatunk, de önmagunk bírái nem is lehetünk és végre az esemény kiváló fontosságánál fogva az összes magyarországi kőműveséget is illeté – ezeknél fogva jelentés tétetvén a N..O..nak [a „Nagy Oriens” belső használatú rövidítése], ott az ügy ezen jelentésben megismertvén, kéressék fel a N..O.., hogy ezen ügy érdekében kebeléből a vizsgálat megejtése és a további intézkedések megtétele végett egy biztost kiküldene. – Ezen indítványom elfogadgatván jelentésemet, midőn ez értelemben megtettem, mély tisztelettel kérem a k..tt..eket,³³ hogy kérelmünket figyelemre méltatni kegyeskedjenek.

Szíves tudomásra hozom még azt is, hogy ez ügyben a h..³⁴ nagymester t..nek magány levelet írván, ő oly szíves volt, hogy 8ikára lejövetelét megígérte, teljes reményt helyezve abba, hogy szerencsések lehetünk öt tisztelhetni kebelünkben, e napra munkát hirdettem.

Ezek után üdvözlöm Önöket az e..sz..sz..

Tabódy Jenő 18..³⁵

Főmester”

Mindezeket összefoglalva és mérlegelve a Nagy Oriens Szövetségtanácsa Joannovics György nagymester elnöklete alatt, Ivánka Imre 18., Széky Péter 30., Maygraber Ágoston 30. fokban lévő szabadkőművesek aláírásával ellátva a következőket határozta:

„Az 'Egyenlőség' ...vád alá helyezett tagjainak elítélése után szükséges lévén a törvény ellenére felvett Hadik Grófnéra nézve is intézkedni: A szövetségtanács Hadik-Barkóczy Ilona Grófné felvételét törvény ellenesnek és semmisnek nyilvánítja bebocsájtását a védelme alatt dolgozó ...ba kitörlés büntetés terhe alatt betiltja az összes sz.k.. nagyhatalmasságokat pedig hasonló intézkedés elrendelés megtételére felkérni határozza. A grófné felhívandó a kezében lévő érvénytelen okmányok tíz nap alatt beküldésére ellenkező esetben intézkedés teendő, hogy eme okmány, ha valamely műhelyben elő mutattatnék, le tartóztassék.”

Ivánka Imre a szabadkőművesi „magas fokokban” is tevékenykedett.³⁶ Az úgynevezett I. 18. Fokú káptalan kis zöld vonalas füzetébe írt névsorban a 4. helyen sorolják fel a nevét. „Polgári” foglalkozásaként „belső titkos tanácsos”-t jelöltek meg, I. Apród utca 1. szám alatt lakott. A 18. fokba 1874. február 22-én, a 30. fokba 1874. április 27-én, és a legfelső, 33. fokba 1874. augusztus 8-án avatták.

Jelentős feladatot töltött be itt is: a 2. számú „káptalan” elnökévé választották. 1874 áprilisában Maygraber Ágoston a következő ajánlást írta róla:

„A 30. Tanács Elnökének

ü..ü..ü..

Van szerencsém hivatalaimhoz képest Ivánka Imre és Vidéky László felett jelentést tenni. Ivánka kiváló tehetségénél fogva mind amellet a kőművességben csak rövid idő óta működik, mégis a 30-as Tanács keretébe ajánlatik, annál is inkább, mert a magasabb fokozatokat most már többé nem annyian írták alá” [204. lap és háta P 1084 4.cs. 7. tételből].

A skót rítus legfelsőbb szervének, a 33. fokú Nagytanácsnak is tagja volt, többek között Klapka Györggyel, báró Nyáry Alberttel, Schneider Alberttel, Maróthy Jánossal, Széky Péterrel, báró Perényi Zsigmonddal, Türr Istvánnal, Joannovics Györggyel és Csáky Tivadar gróffal együtt. A közgyűlési jegyzőkönyveknek csaknem minden lapján szerepel a neve.³⁷ A közgyűlési jegyzőkönyvek hitelesítésétől kezdve a hozzászólások mindenféle változatáig előfordul valamiféle megjegyzése. A 33-as Nagytanács küldte ki Ivánka Imrét az ungvári „Egyenlőség” páholyban esett szabálytalanság, vagyis Hadik-Barkóczy Ilona grófnő felvételének vizsgálatára.

„Keresd a nőt!” – szokták mondani, de ezúttal a nő is meglett a grófné személyében, és még a pénz, a megvesztegetés is szerepet játszott, mint ez az Ivánka Imre által írt jelentésből is kiderül. Eddig ez a körülmény ismeretlen volt, ennek az iratnak is ez volt az első közlése.

Az előbb idézett jelentését a Nagytanács részére írta. A jegyzőkönyv 539–540. oldalán emlékezik meg a „felháborító” esetről. „Mindenek ellenére” Ivánka Imre hangsúlyozottan kifejezi kívánságát, hogy Pulszky Ferenc nagymester továbbra is álljon a magyar szabadkőművesek élén. – Mint tudjuk, Pulszky ennek ellenére nem vállalta tovább a nagymesteri teendőik ellátását: lemondott a tisztségről.

Ivánka Imre aláírásával küldte el a Nagy Oriens a vizsgálat eredményét az ungvári „Egyenlőség” páholy részére.

„2168 L. Sz.

Pest keletén a i..v.. 000876 év I. hó 9. napján
[„igaz világosság”belső használatú rövidítése]

A..V..E..N..É..M..D..

MAGYARORSZÁG NAGY-ORIENTE

Ungvár kel..dolg.. „Egyenlőség” t..és i.. főmesterének

Üdv..Üdv..Üdv..

K..T..!

Ide mellékelve küldjük a Szövetségstanács által hozott ítélet II. példányát azon kéréssel, hogy Fischer Ferencnek, Lasztokay Béla, Fincziczky Mihály, Herz Mór, Perl Fülöp, Durcsak Dezső, Kende Pál, Schaffer Vilmos, Wiedemann Károly és Schnitzer Ede tt..nek egy-egy példányt kézbesíteni, a 12-diket pedig páholyában kihirdettetni szíveskedjék. Magától értetődik, hogy az elítélt tt..a munkákban többé részt nem vehetnek, miért is kérjük a megürit tisztségeket akár választás, akár helyettesítés útján(!) betölteni és az ebbeli intézkedéseket velünk mielőbb közölni.

Páholyában előfordult szomorú eset, ezen ítélet által befejeztetvén, azon reménynek adunk kifejezést, hogy az igazság szigorú alkalmazása műhelyünk új életének és felvirulásának alapját fogja ke(!)pezni, melyt minden kitelhető erőnkől előmozdítani kedves kötelességüknek fogjuk tekinteni.

Üdvözöljük Önt az e..sz..sz..

Ivánka Imre
33.

Kiadta az irodaigazgató
Richter.”³⁸

Sokirányú működést fejtett ki. A „Hajnal” című belső, szabadkőművesi terjesztésű lap szerkesztőbizottság tagjaként vett részt. A magyar szabadkőműves-ség nagypáholy házának megépítését támogatta. Az ő javaslatára jött létre a háromtagú „Házbizottság” az építkezés ügyeinek intézése céljából. A „Házépítési Takarékpénztár” elnöki tisztségét is Ivánka Imre látta el. A nyomor enyhítése céljából bizottságot létesítettek. Ennek elnöke Joannovics György nagymester, alelnöke Ivánka Imre lett.

1893. március 26-án kérték fel a nagymesteri hivatal elvállalására. Ez a tisztség az egész magyar szabadkőművesség vezetését jelentette. Már 1886. március 21-től a kétféle szertartást követő magyar szabadkőművesek egyesültek Magyarországi Szimbolikus Nagypáhollyá. A következő jelentést adta nagymesteri tevékenységének első évéről 1894-ben:³⁹

„Úgy a hatóságok, mint a mérvadó körök, az országos törvények korlátain belül folytatott szabályszerű működésünket, különösen a határpáholyok ama törekvését, hogy a nem magyar elemek között a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméinek és a humanisztikus intézetek terjesztését tűzték feladatukká, méltányolják. Általában mondhatom, hogy Európa-szerte a szabadkőművesség felvilágosító, engesztelő és humanisztikus működése mindinkább elismerésre talál, és a nyugati államok fejedelmei majd mindannyian az illető országok szabadkőműves testületeinek nagymesteri vagy protektori állását viselik. E tünet annál bátorítóbb, mert azon bonyodalmak, amelyek létezésére a múlt évben a figyelmet felhívtam, napról-napra élesebb vonalakban jelentkeznek, és ez kettős feladatunkká teszi, hogy békés, engesztelő, felvilágosító munkálkodásunkat éppen ellenfeleink irányában türelemmel, kitartással, szívóssággal, a szabadság, egyenlőség, testvériség szeretetteljes kiméletességével gyakoroljuk, ezúton nyerjünk barátokat és az ellenünk szórt rágalmakat az igazság ragyogó fényével cáfoljuk meg. Mentül magasabbra csapkodnak a hullámok, annál inkább őrizzük meg a hidegvért s azt, aki közel dobál, szeretetteljes felvilágosítással hódítsuk meg ügyünknek, ezt tegyük mindig és mindenütt édes hazánk törvényeinek korlátai közt, és bizonyítsuk be, hogy minket sem vallás-, sem nyelvkülönbség embertársainktól nem választ el.”

1894-ben, első páholyának, a „Corvin” páholy fennállásának 25. évfordulója alkalmából elmondott beszédét idézi Arató Frigyes [i. m. 145. oldala]:

„Én, mint aki 21 évvel ezelőtt éppen e páholyban pillantottam meg az igaz világoosságot, kötelességemnek tartottam ma eljönni, hogy részt vegyek a páholy ünnepélyén, bár gyengeségem otthonmaradásomat kívánta volna. Ne várjatok tőlem hosszas beszédet, tekintsetek gyengeségemre és éréjétek be annak kijelentésével, hogy amely érzelmekkel 21 évvel ezelőtt a szövetségbe léptem, azok az érzelmek azóta meg nem változtak, hanem ugyanazok ma is. Elöttem azok az elvek szentek, melyeket a szabadkőművesség tűzött ki maga elé, s ezeket szenteknek fogom tartani mindig.”

A németajkú budapesti „Humboldt” páholy 25 éves fennállásának ünnepén 1896-ban az üdvözlő szavakra i.m. szerint így felelt:

„E németajkú páholy bebizonyította, hogy érzelmeiben magyar és érdemes főmesterének vezetése alatt mindig elől jár, hol a humanizmust a haza és nemzet valódi érdekének előmozdítására szolgálni kell. Üdvözlöm a közelből és távolból összesereglett testvéreket. Jelenlétetek mutatja az érdeklődést, mellyel a magyarországi páholyok munkássága iránt viseltettek, s jelzi az elismerést, melyet a magyar szabadkőművesség iránt éreztek. Szívesen konstátálom, hogy hazánkban a németajkú testvérek a magyarok szabadságszeretete és nemes törekvései iránt helyes érzéssel viseltetnek, s ez értelemben nemzetünket számos munkás erővel gyarapították. Nehéz munka vár reánk, a középkori türelmetlenség kinövésével s az újkor túlzó követeléseivel találkozunk már is ez teszi a gondolkodó és igazságos érzelmektől áthatott egyén kötelességévé, nem lankadni a munkában, hanem

törvényes és szabályos működésünket az ellentétek kiegyenlítésére, a kölcsönös engedékenység létesítésére irányítani a szabadság, egyenlőség és testvériség valódi szellemében.”

A „Galilei” páholy házavató ünnepségén elmondott beszédét is idézi Arató Frigyes könyvének 146. oldalán:

„Munkánkban fő az önuralom gyakorlása, szellemi erőnknek uralkodása gyarló testi hajlamai felett. Az előttünk álló nehéz munkában egy percig sem szabad ingadozni azon tántoríthatatlan hűségben, amellyel törvényes urunk és királyunknak, szeretett hazánknak és a magyar nemzetnek tartozunk. A szabadság hajnalán nyitottak nekünk tért a jogegyenlőség és testvériség gyakorlására, és most, midőn a leghevesebb támadások, rágalmozások intézettek ellenünk, felettünk tartják az igazság pajzsát.

Íme, a középkor máglyáira emlékeztető átkozódás s minden jogot tagadó nihilizmus találkoznak, hogy megnehezítsék a szabadság, egyenlőség és testvériség törvényes úton való haladását. Hátrálnunk nem szabad. Le kell küzdenünk minden előítéletet, amely netalán lelkünkben szunnyadoz.(!) Fel kell keresnünk ellenfeleinket, vallás-, faj- és nyelvkülönbség nélkül, s az igazság szövetekével kell őket ügyünknek megnyernünk. Azért, mert valaki más politikai nézetet vall, mert más formákban, más nyelven imádja az Istent, mint mi, nem szabad kevesebbnek tartani mint magunkat. Ha így járunk el, s ha mindegyikünk csak egy embert nyer meg a szabadkőművesség hármasszámának, teljesítettük kötelességünket, míglen az, aki a szabadkőművesség formáit hiúságának, becsvágyának kielégítésére, avagy anyagi érdekeinek jogtalan gyarapítására használja fel, nem értette meg feladatunkat.”

Ivánka Imre a szabadelvű és az emberbaráti törekvéseket támogatta egész életében. Kerülte az összeütközéseket, a szabadkőművesség érdekeit minden helyen méltósággal képviselte. A Vöröskereszt és az Erzsébet Kórház létesítésében főszerepet játszott és vezette azokat. Mint 48-as honvéd, a Honvédegylet alapításában fontos szerepet játszott. Kegydíját sohasem használta saját érdekében, hanem még kipótolván azt, jótékony célra adományozta.

1895. december 29-én meghalt a felesége, és ez a veszteség az addig töretlen munkakedvét aláásta. Mégis nagymértékben neki köszönhető, hogy 1896-ra megépült a Nagypáholyház új palotája. Az avatás előtt meglátogatta Türr Istvánt, aki beteg volt, és kérte, hogy feltétlenül jöjjön el majd az ünnepségre. Türr felgyógyult, és részt vett az ünnepségen, de Ivánka Imre már betegsége miatt nem tudott megjelenni. Hat napra rá meg is halt.

Neuschlosz Marcell nagymester mondta a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy gyászünnepélyén az emlékbeszédet Ivánka Imréről. A „Demokrácia” páholy könyvtárának sorozatában a 26. kötetként meg is jelent 1897-ben.⁴⁰

„Korszakok névhez fűződnek a nemzeteknél. Luther a reformációhoz kapcsolódik, van Ivánka-korszak a szabadkőművességben. Nemcsak beléletünk minden részére kiható munkássága és irányadó bölcs vezetése, hanem a becsülés és tisztelet, melyet egyénisége által tudott kivívni a külvilág előtt, ad erre az elnevezésre okot s jogot. Joannovits, Pulszky, Rakovszky után Ivánka korszaka következett. Személye révén még ellenségeink is tisztelni tanulták szövetségünket. Igaz hazafisága, szeplőtlen, tiszta jelleme s mély meggyőződésen alapuló loyaltása mindenfelé bizalmat ébresztettek s megvédték minden támadás ellen. Típus, utolsó képviselők egyike nemzetének, melynek szabadságát s felvirágozását köszöni hazánk. Vért s életet áldoztak a nemzetért, ébren tartották a honszereket. A tett önmagában keresi jutalmát. Liberális testvéri jobbot nyújtott az idegen ajkúaknak is. Nem tett különbséget faj, vallás, nemzetiség szempontjából ember és ember között. Demokrata volt, olyan, aki felemelte a népet.”

Most, a forradalom és szabadságharc százhatvanhatodik évfordulója alkalmából illő, hogy tisztelettel emlékezzünk Ivánka Imrére, a hős katonára, a tiszta jellemű politikusra, emberséges demokratára, aki a szabadkőművesség egyik vezér-egyénisége volt Magyarországon, és példa lehet minden korszakban a cselekvő hazafiságra.

JEGYZETEK

1. *Bona* Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1989, 183. oldal. – 2. *Arató* Frigyes: A szabadkőművesség, Budapest, 1913. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, 142–148. o. – 3. *Arató* Frigyes i. m. –3/a OSZK MB 221 174 Székács József püspök visszaemlékezései (Kertész Botond, Akadémiai Kiadó 2008); ZELENKÁ okmánytára I. (1860–76); OSZK H 5099 Gyámintézet folyóirat 12. évf. 2. szám 1895. ápr.14.; Bognár Endre: A második 25 év. 1885–1910; Kiss László: 90 éve halt meg a Vöröskereszt mindenese. Orvosi Hetilap 1986. 32. szám. 1–2. o.; Kozári Mónika: Huszártiszt a főrendiházban; Élet és Tudomány 1997. II. 323–325. – 4. *Arató* Frigyes i. m. 144. o. – 5. A szabadkőművességről. – 6. *Arató* Frigyes i. m. – 7. Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) P 1086 „Corvin Mátyás” páholy 22. cs. Felvételi iratok F-J. 357–359. lap. – 8. OL P 1086 „Corvin Mátyás” páholy 22. cs. Felvételi iratok F-J. 359. lap. – 9. OL P 1086 „Corvin Mátyás” páholy 22. cs. Felvételi iratok F-J. 358. lap. – 10. OL P 1086 „Corvin Mátyás” páholy 22. cs. Felvételi iratok F-J. 357. lap. – 11. OL P 1086 „Corvin Mátyás” páholy 22. cs. Felvételi iratok 361. lap. – 12. 1875. november 28. – 13. OL P 1082 „Egyenlőség” páholy Ungvár XVIII. 7. cs. 171–173. lap. – 14. „Hatalmas Nagymester” belső használatú rövidítése. Ez az egész magyar szabadkőművesség választott vezetőjének állandó jelzője. „Szeretett testvérek a szent testvériségben” belső használatú rövidítése. A „testvér” megszólítást használják a szabadkőművesek egymás között. – 15. „A Világegyetem Nagy Építőmestere Dicsőségére” belső használatú rövidítése. Istenre gondolnak ebben a képes kifejezésben. A három, egyenlő oldalú háromszög alakban elhelyezett pont is belső használatra szokottan alkalmazott rövidítési forma.

16. „Helyettes nagymester” belső használatú rövidítése. Ugyancsak választott tisztség. A nagymester helyettesét jelenti. – 17. „Szövetségtanácsbeli testvér” belső használatú rövidítése. A Szövetségtanács a szabadkőművesség választott vezető szerve. – 18. A „főmester”, vagyis a páholy választott vezetője tisztségének belső használatú rövidítése. – 19. „I. felügyelője” belső használatú rövidítése. A páholy egyik főtisztviselője. – 20. Szabadkőművesi ismereteik alapján a skót rítusban a szabadkőműveseket az úgynevezett „magas fokokba” avatják. Ha erre méltónak ítélik az illetőt, akkor „fokemelésként” részesítik. A legmagasabb fok a 33. – 21. A fő tisztségviselő belső használatú elnevezése. Ez kapcsolatos a szabadkőművességnek a felvilágosodott felfogásával. – 22. A páholy választott vezetőjének, a „főmesterek” belső használatú rövidítése. – 23. „Nagy Oriens”, vagyis „Nagy Kelet” belső használatú rövidítése. – 24. „Szabadkőműves” belső használatú rövidítése. – 25. „Az előttünk szent számokban” belső használatú rövidítése. – 26. A legmagasabb, vagyis a 33. fok szokásos, belső használatú rövidítése. – 27. „Szövetségtanács” belső használatú rövidítése. – 28. OL P 1082 „Egyenlőség” páholy Ungvár XVIII. 7. cs. 154. lap, háta, 155. lap. – 29. „Törvényes és igaz” belső használatú rövidítése. – 30. „Igaz világosság” belső használatú rövidítése. – 31. „Kedves Testvérek!” belső használatú rövidítése. Szabadkőművesi

megszólítás. – 32. „Szabadkőművesek” belső használatú rövidítése. – 33. „Kedves Testvérek!” belső használatú rövidítése. – 34. „Hatalmas” állandó jelző a nagymester megjelölésére, belső használatú rövidítés. – 35. A skót rítusban szereplő fok. – 36. OL P 1084 „Magasfokú műhelyek” 1. cs. 1. tétel 79. lap – 37. OL P 1084 „Magasfokú műhelyek” 1. cs. 2. tétel – 38. OL P 1082 „Egyenlőség” páholy Ungvár XVIII. 7. cs. 249. lap – 39. *Arató* Frigyes: A szabadkőművesség. Budapest, 1913. Pátria Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 144–145. o. – 40. Országos Széchenyi Könyvtár 163103. Neuschlosz Marcell: Ivánka emlékbeszéd a szimbolikus nagypáholy gyász munkáján.

MŰVEI

OSZK. 2680803 A magyar hadsereg, Pest, 1868.

OSZK 233816 Négyhavi szolgálatom a magyar hadseregben 1848 júniusától október végéig. Bp. 1881.

Választói beszédei:

OSZK 608747 Dunapataj választóihoz 1881. V. 28–30.

OSZK 27651 Szentendrei választókerület 1869–1867.

SZALAY LÁSZLÓ PÁL

Angyalok városa

– Fiatalokat mentő szolgálat Észak-Írországbán –

Mindig elcsodálkozom, ha valami képtelennek tűnő szenvedéllyel találkozom. Umberto Eco gyermekkorából megmaradt kötelékét leplezte le, amikor a *Lista māmora c.* munkáját közreadta. Eco attól jön lázba, ha a szerzők eszköztárában megtalálja a végeláthatatlan felsorolást. E rengetegben lapozgatva, kószálva botlottam bele az angyalok jegyzékébe. Abdizuel-lel kezdődően Zymeloz-zal bezárva 410 név. Az a félelmem ilyen esetekben, hogy a lajstrom véges és behatárolt. De nagyvonalúan és megbocsátón át is siklottam volna e lista felett, ha ezen az őszön, egy észak-írországi utazás során, nem győződöm meg a saját szememmel arról, hogy konkrét személyek maradtak le róla.

Belfasti sétánk közben, a Fitzroy Presbyterian Church-től a Victoria Square felé haladva egy zavart beszédű, fénytelen tekintetű, szétesett mozgású csoport mellett haladtunk el. Helen, a házigazdánk szomorúan kommentálta a látottakat: drogosok. Azonban rögtön kiegészítette a ténymegállapítást egy fontos információval. Komoly gond a drog és az alkohol, de a gyülekezetek nem nézik tétlenül az emberek elkallódását. Valószínűleg az arcomra volt írva a kíváncsiság, mert Helen azzal a kérdéssel folytatta: „*Lenne kedved megnézni egy ilyen szolgálatot?*” Több telefonos egyeztetést követően, mosolygós szemmel közölte, hogy Bangorban a Safe Zone vár minket.

Az elkövetkező napokban az északi parton tett kiruccanásunk során a gyönyörű természeti jelenségek csodálata közben újra és újra belém hasított a várakozás: „*Milyen lehet az éjszaka elveszett bárányait az ordító oroszlán fogai közül kimenteni?*” Egy nappal a megbeszélte időpont előtt, október 31-én éjjel, a Halloween és a Reformáció találkozott egymással a 60 ezres városka utcáin.

Helen a megbeszélt időpont után érkezett négy csordultig megpakolt szatyorral. „*Nem megyünk üres kézzel!*” – mondta, miközben a három magyar önkéntes – teológus hallgató, egyházi és lelkipásztor – kezébe adta a csomagokat. A metódista gyülekezet fenntartásában működő The Fountain Centre bejárata le volt redőnyözve. Elkéstünk, az imaközösség befejeződött, a csapat már terepen van. Száz méterre, a Queen’s Parade és a Mine Street kereszteződésében, a járdán parkoló lakóautóra leszünk figyelmesek. Kisebb csoportosulás állja körül a járművet és hangosan paroláznak. A lakóautó ablakából tea és kávé vándorol kézről kézre. Mi is csatlakozunk a 22 órai teázáshoz. Rövid bemutatkozás után már a szolgálat vezetője, Phil invitál be minket szűkre szabott „irodájába”.

A helycserés támadás után a majd két méteres, 120 kg-os, kopaszra borotvált fejű újdonsült barátunk a 25 éve működő szolgálatról beszél. A kajütszerű mobilállomás a gócpont közvetlen közelében van felállítva. Bárki odamehet hozzájuk, ha beszélgetni szeretne, meginna valami meleget, esetleg nem érzi magát biztonságban. A bangori gyülekezetekből jelentkeznek az önkéntesek az éjszakai járőrözésre, jelenleg 45-en állnak hadrendben. A rendőrséggel szoros együttműködésben végzik a munkájukat. Az önkéntesek három hét próbaidő elteltével kerülnek a kötelékbe.

Kicsit furcsa a beszélgetésünk, mert két mondatonként megszakad a rádióon bejelentkező őrszemek miatt. A város felszíne még csendes. Nincs rendkívüli esemény. Nem úgy a három négyzetméteres kabinban, ahol Phil demonstrációs célból beindít egy pánikriasztót. Nehezen némul el, és hasonlóan nehezen nyugszanak meg az idegeink. „*Ilyenre is szükség lehet egy-egy élesebb helyzetben*” – jegyzi meg. Újra elröved a tekintete a távolba és utasításokkal látja el a járőröző társait. Zsolt barátom, aki szintén a nagy emberek társaságának tagja, és már csupán a jelenléte biztonságot sugároz, érdeklődik a rázós helyzetekről. Phil elmondja, hogy kétszer volt életveszélyben. Egyszer a nyakát vágták el, egy másik alkalommal pedig hátba szúrták. Felhúzza a pulóverét és megmutatja az önkéntesek kiegészítő felszerelését. Nem csak füles, megkülönböztető mellény, walki talki, de egy fekete plasztik mellény is az ellátmány része, ami az esetleges fizikális támadások kivédését szolgálja.

Phil tekintete nyugodt, beszéde határozott, nem tesz felesleges mozdulatokat. Arra a kérdésemre, hogy mi hozta ide, ebbe a szolgálatba, nem várt őszinteséggel válaszol. Csapatépítő trénerként dolgozott és pörgős élete megfeneklett az alkoholizmusban. Miközben mások összehangolásán munkálkodott, a saját családját szétrobbantotta, felesége, gyermekei elhagyták. Az élete egy csontvázhoz hasonlított, amit csak mások rémisztgetésére lehetett használni. De Isten nem így látta őt, hanem tudta, mivé válhat. Ezt a barátja, aki rendszeresen hívogatta a gyülekezetbe, a tudtára is adta. Az egyik este, amikor már csak ő volt és egy üveg bor, akkor megszólította az Urat: „*Ha létezel, kész vagyok tárgyalni veled az életemről...*” Így indult.

Az idő előrehaladtával a város ereiben is növekszik a nyomás és egyre nagyobb a valószínűsége a test és a lélek karamboljainak. A haditámaszpontot jelképező szolgálati lakókocsi fedélzetéről lelépve, Phil beosztja a csapatokat és mindenkire felkerül a sárga, Safe Zone feliratú, megkülönböztető mellény. A 4-5 fős különítmények feladata a rájuk osztott körzet biztosítása. A csoportvezető állandó kapcsolatban van Phillel és helyzetjelentést adnak minden történésről.

Mike, a mi kapitányunk a legkisebb az egész önkéntes szolgálatban. A 40-es éveit taposó, apró teremtmény szája be sem áll. Belfasti akcentusa számunkra maga a bábeli zűrzavar. De ez a nyelvi káosz semmi ahhoz képest, amivel saját lelkében küzd, hiszen a katolikus és protestáns körzetek határára született. Első emléke, hogy a szeme előtt egy embert lelőttek, emiatt a mai napig poszttraumatikus stressz kezelésekre kell járnia. Megosztja velünk élete kálváriáját, hogyan lett alkoholista, hajléktalan, rendőrségi fogdák ismerője, majd Krisztus szabadításának részese, aki mára mások életéért is képes küzdeni. Sorsa, egzisztenciális lehetőségei külső szemmel nem épp irigylésre méltók. Viszont az a szenvedély, professzionalizmus, eltökéltség, ahogy ezt a szolgálatot végzi, az együtt töltött három óra alatt meggyőzött, hogy Krisztus katonájával van dolgom.

Határozott, szapora lépésekkel halad előre, kis termete ellenére ő diktálja a csapat tempóját. Amikor valamire felfigyel, terpeszállásban rögzíti pozícióját és karjával határozottan, nagy gesztussal a hang, a csoportosulás, az esemény felé mutat. Ezen a különös éjszakán találkoztunk a háza tetejéről zsoltárt éneklő idős férfival, a vágyaikat az utcáson megélő fiatalokkal, részegen és magányosan hazafelé igyekvő fiatal nővel, saját hányásában fetregő fiattal. Volt, ahol a megjelenésünk, más esetben néhány tanács, megjegyzés, tekintetünkkel való követés elég volt.

Viszont a tizenéves srác esetében, aki barátai gyűrűjében, kómás állapotban, fálnak vetett háttal ült az egyik kirakat előtt, szükség volt a közvetlen beavatkozásra. A rádión leadott jelzés után néhány perccel megérkezett a csapat egyik képzett ápolója. A többiek a fiataloktól próbálnak többet megtudni a történekről. Vizsgálat, folyadékpótlás, talpra állítás és telefon a családnak, ez a gyakorlat. Szerencsére nem kell mentőt hívni, kisvártatva az apa megérkezik, és a magáról mit sem tudó fiút segítünk beültetni az autóba. Még egy papírzacskó a kezébe, a jármű ajtaja bezárva és már búcsút is intünk egymásnak.

Mike a problémás góccok ismerője. Olyan sikátorokba, eldugott zsákutcákba visz bennünket a város központjában, aminek léte is kétséges volt eddig a számunkra. Megmutatja, hogy melyik bokor alatt volt nagy mennyiségű alkohol elrejtve az egyik szórakozóhelyhez közel, majd beszél bombákról, és végül egy tinédzserről, akinek a halála máig nem tisztázott. A helyet, ahol hajnalban rátáltak az ifjú kihült testére, most is virág jelzi.

Körjáratunk után újra a központban vagyunk, a Fountain Centre bejáratánál. A redőny felhúzva, két fiatal ügyködik odabent a szintetizátor beállításával. Hatalmas hangfal függ az utcafronton a ház falán. A szinti első leütött hangjai

meggyőznek róla, hogy nem amatőr együttessel van dolgunk. A fiú és lány szülei a Safe Zone szolgálat önkéntesei, és amíg ők terepen vannak, a fiatalok itt próbálják hasznosítani magukat. Az ismeretlen dal hamar a fülembé mászott, és néhány perc múlva már együtt énekeltük az utcán:

*„Let it rain, let it rain.
Open the floodgates of Heaven.*

*I feel the rains of Your Love,
I feel the winds of Your Spirit,
And now the heartbeat of Heaven,
Let us hear.*

*Because we want to see You;
Show us Your Glory.
And we want to know You, Lord.”*

(Jesus Culture: Let it rain)

<http://www.youtube.com/watch?v=di8-qc3lwJg>

Hogy kinek szól ez a dal 1:30-kor, a kikötő szomszédságában, ahol több száz hajócska vár derült égboltra és esőmentes napra, hogy kifuthasson a nyílt vízre? Az áldások esőjét arra az 1600 fiatalra kértük és családjaikra, akik néhány perc múlva kiözönlnek a High Street pubjaiból. Jöttek is számolatlan, és a taxik tízesével hagyták el a helyszínt. A tetemes lemorzsolódás ellenére a Pókember, Szupermen, Addams Family, Joker, bohóc, apáca, kalóz, kokott, pap, boszorkány jelmezekben tomboló fiatalok teljesen elözönlötték az utcát. Az utakat egymástól elválasztó zöld szigetre vittek kísérőink, hogy onnan beláthassuk a nyolc kocsmá környékét. Összesen két rendőrt számoltam a High Street közepén, a többiek mind a Safe Zone szolgálat önkéntesei voltak. Feladatból nem volt hiány. Menedékhely biztosítása, sérültek ápolása, taxi rendelése, kakaskodók közötti feszültségcsillapítás, békéltetés és lelkigondozás.

Minden egyes alkalommal, amikor a szigetországban járok, lenyűgöz a keresztyénség gyakorlati jellege. Nem tartogatják ünnepi státuszban lelküknek ezt az oldalát, amire nap-nap után szükség van. A gyülekezetek a liturgikus szolgálat mellett kézzel fogható módon gyakorolják a hitüket. A Safe Zone egy ebben a sorban, ahol felekezettől, nemtől, kortól, képzettségtől függetlenül együtt hajolnak le a felebarátért az észak-ír testvéreink. Annyira valóságosnak, elevennek, szükségesnek és áldottnak tapasztaltam ezt a kezdeményezést, hogy honosítását csak ajánlani tudom. Ahogy a települések kapujában kitáblázzuk, hogy európaiak vagyunk, esetleg polgárórség működik, szeretném, ha egyre több helyen földre szállt angyalok vigyáznák épségünket. Annál is inkább, mert az angyalok szeme soha nem csukódik le. Nem alszanak, akkor sem, amikor a mi lelkünk, lelkiismeretünk még javában szunnyadozik. Éber és virrasztó lények ők, legyenek bárhol a világon, Bangorban, Belfastban vagy Budapesten.

MÁTHÉ GYÖRGY

Entrópia

Talán kevesen tudják, mit takar ez a cím. Hadd mellőzzem a pontos fizikai definíciót, hiszen közérthetően is el lehet magyarázni. Vegyünk egy példát: Egy pohár vizet teszek az asztal szélére. Ekkor még rend van. A poharat akkor iszom ki amikor akarom, az asztal tiszta, a földön hatalmas szőnyeg terül el. És ekkor a fiam berohan hozzám, véletlenül meglöki az asztalt, mire a pohár leesik, a víz szétfolyik a szőnyegen, amit az fokozatosan magába szív. A pohár darabokra törik, és üvegcserepek sokasága szóródik szét a szőnyegen. Mindenki belátja, hogy a poharat az üvegcserepekből képtelenség ismét összerakni, de ha lehetne is, a víz már soha nem kerül vissza a pohárba.

Amíg a pohár az asztalon volt, addig az asztal, a pohár, a szőnyeg entrópiája alacsony volt, azaz rend volt a szobában. Miután leesett a pohár és összetört, a víz pedig szétfolyt, a rendszer entrópiája nagy értéket vett fel, azaz rendetlenség lett.

A fizikának van egy törvénye. Ha zárt egy rendszer, akkor annak az entrópiája csak növekedhet.

Vegyünk erre is egy példát. Veszek egy kártya csomót. Abban a kártyák szép sorba vannak rakva. Alsó felső, király ász stb. Elkezdem keverni a kártyacsomagot, mindenki érzi, hogy a rend felbomlik, és egyre kaotikusabban helyezkednek el az egyes kártyák. Annak valószínűsége, hogy a keverés során visszaálljon az eredeti rend, hallatlanul kicsi.

Hasonló helyzet áll fenn, ha kockacukrot teszek a teába. A cukor feloldódik, és a cukor molekulák egyenletesen szétoszlanak a folyadékban. Hiába kevergetem, a cukor már nem fog a kezdeti kockaformába visszaállni.

Ha tehát a természetben uralkodik egy ilyen törvény, hogy egy zárt rendszerben a rend csak csökkenhet, akkor csodálkozhatunk azon, hogy miért találunk mégis olyan alakzatokat, amikben rend és szervezetség van? Miért keringenek meghatározott pályákon a központi csillag – a Nap – körül a bolygók? Miért van Földünkön számtalan szervezet? Miért vannak növények, állatok? Gondolom sokan elcsodálóztak már azon, hogy testünk miért működik kifogástalanul.

Egy folyadékrendszer (a vérünk) oxigént szállít testünk minden részébe, majd onnan a széndioxidot vissza a tüdőbe, és egy izomköteg, amit szívnek nevezünk, pumpálja éveken át szakadatlanul körbe az érrendszeren át a vért. Nem egy hallatlanul tökéletesen megszervezett rendszerrel állunk szemben? Vagy hadd említsek egy számomra mindeddig érthetetlen szervet, a szemet. Megtanultam, hogy ez egy optikai rendszer, melyben egy domború lencse leképezi az előttem lévő tárgyat, és az agyamban a látás érzetét kelti. Sajnos, azt is tanultam, hogy minden lencsének van két súlyos leképzési hibája. Az egyiket szép idegen szóval szférikus aberrációnak hívják. E szerint, ha egy négyzetet képezek le a lencsével, akkor a négyzet oldalait domborúnak képezi le. A fotósok úgy mondják, hogy párnás lesz a kép. A másik hiba neve kromatikus aberráció. E szerint a leképzett

négyzet oldalai a szivárvány színében fognak játszani. A modern optika mindkét torzítást különböző törésmutatójú lencsék kombinációinak a segítségével meg tudja oldani. (Ezért olyan drágák a jó-minőségű fényképezőgépek.) Szemünk egyetlen törésmutatójú lencse, és mint tapasztalhatjuk, látásunk nem szenved sem szférikus, sem kromatikus aberrációtól. – Miért?

Azt hiszem, bátran kimondhatjuk, hogy az egész Világegyetemben azért találunk rendezett formákat, mert az Istennek tetszett bizonyos helyeken rendet teremteni. Rend van a csillagos égen, galaxisokba vannak rendezve a csillagok. Van olyan csillag, a mi Napunk, amely körül kering olyan bolygó, mint a mi Földünk, amin tapasztalatunk szerint adva vannak az élet feltételei. Hatalmas mennyiségű víz van rajta, valamint száraz földterületek, és ezek felett levegőréteg. A Nap sugárának hatására a tengerek vize párolog. Az elpárolgott víz felhők formájában csapódik ki a levegőben. A légkörben intenzív áramlásokat, szelet eredményez a Nap melegítő hatása. Ennek révén a felemelkedett víz eljut a szárazföldek fölé, ott kicsapódva nedvességet biztosít a növényzet számára. A tengerekben élő világ van. A száraz földterületeket is növényi és állati populációk birtokolják.

Nem kétséges, hogy ez egy kis entrópiás, tehát szervezett rendszer. Mint említettem, egy zárt rendszerben az entrópia, a rendetlenség csak nőhet. Kérdés, miért nem pusztulnak akkor ki az élőlények, melyek egyértelműen magasan szervezett objektumok, teremtmények?

Jó, ha tudjuk, a Napunk nem csak hatalmas energiaforrás, de kis entrópia forrás is. A Nap sugarai felépítik a növények kis entrópiával rendelkező szervezetét, és amikor az állatok, magunkat is beleértve, elfogyasztják a növényeket, nemcsak energiát nyernek, hanem kis entrópiát is. Ezért hallatlanul magasan szervezett az ember és állatvilág testének felépítése.

Amikor az Isten megteremtette az embert, mint tudjuk, saját képére és hasonlatosságára teremtette meg. Amennyiben az Isten „teremtő” Isten, akkor az ember is rendelkezik a teremtés képességével.

Hogy ez mennyire így van, időzzünk el egy kicsit ennél a megállapításnál. Figyeljük meg, hogy már a kisgyerek is, amikor homokban játszik, nagy előszertettel épít homokvárat. Nem emlékeztet ez bennünket arra, hogy a felnőtt ember is szeret katedrálisokat építeni? Ne nézzük hát le gyermekeinket, ha építenek, ők ilyenkor alkotnak, teremtenek!

És ha valaki szétapossa a gyerek homokvárat, vajon nem fakad sírva az, aki építette? És ki az, aki szétapossa? A görögöknek van erre egy jó szavuk a „Diabolosz”, igen az Ördög. Az Ördög nem szereti a rendet, ő a romokat szereti. A háborúban ő bombázza szét azt, amit az emberek építettek. Ő szereti az embereket megölni. Elgondolkozhatunk azon, hogy milyen lelkület van az olyan emberben, aki a homokvárat élvezettel szétapossa, a földön fekvő sebesülthöz odamegy és belerúg. Élvezik, ha egy állatot kínozhatnak Diabolikus? Jaj, nem akarom őket személyiségi jogaikban megsérteni. De ha megengedik, nagy ívben elkerülöm őket.

Fordítsuk inkább figyelmünket arra, hogy milyen teremtő, szervező munkákat tud az ember csinálni. Nagyon szeretem a zenét, kérdezem: nem csodálatos, amikor egy nagy mester által megálmodott, és papírra vetett operát, vagy szimfóniát, egy Toszkanini, vagy Ferencsik János, hegedűsökből, csellósokból, fa és rézfúvósokból, timpanistából Beethoven IX szimfóniáját alkotja meg? Richard Wagner legszebb álma volt, hogy az általa „Gesamtkunstwerk” azaz összművészi alkotásnak nevezett művet kívánt megvalósítani. Ebben a zenekart, az énekeseket, a színpadot, kosztümöket, színészi játékot egységes művészi koncepció szerint kívánta felépíteni.

De hasonlóan óriási teljesítmény a szervezés. Nyaranta családommal együtt többgenerációs táborban szoktunk részt venni. Ott szoktam tapasztalni, hogy több ember közös nyaralásának a megszervezése milyen hatalmas munkát igényel. Biztosan vannak többen is, akik találnak valami kifogást, ami miatt panaszkodjanak. Nem tudnak jól aludni, mert a fiatalok hangoskodnak, vagy éppen a szomszéd horkol, nem elég ízletes a koszt stb. Szegény táborszervezőnek azután főhet a feje, hogy lehet a lázadókat megnyugtatni, vagy éppen kívánságukat teljesíteni. Pedig maga a tábor előkészítése is hatalmas munka. Megtalálni egy alkalmas helyet, ami még anyagilag is elfogadható. A tömeg utaztatását megszervezni, hogy ne is soroljam tovább. Viszont megtapasztaltam, hogy a szervezőnek milyen alkotói örömet jelent, hogy több száz embert sikerül összeszerveznie.

Az ember, amikor alkot, teremt, hallatlanul élvezi a munkáját. Ezzel nemcsak a művész van így. Élvezi a kőműves, amikor építhet, élvezi a tanár, ha kíváncsi tekintetek néznek rá, de élvezi a háziasszony is, amikor finom ebédet főz. És hiszem, hogy élvezi egy ország vezetője is, ha egy-egy kormányzati ciklust eredményesen zár le. Ilyenkor ők isteni munkát végeznek, teremtenek. Kell ennél magasabb? A Biblia is arról számol be, hogy a teremtés egyes fázisainál az Isten megállt, megszemlélte munkáját, és megállapította, hogy az jó.

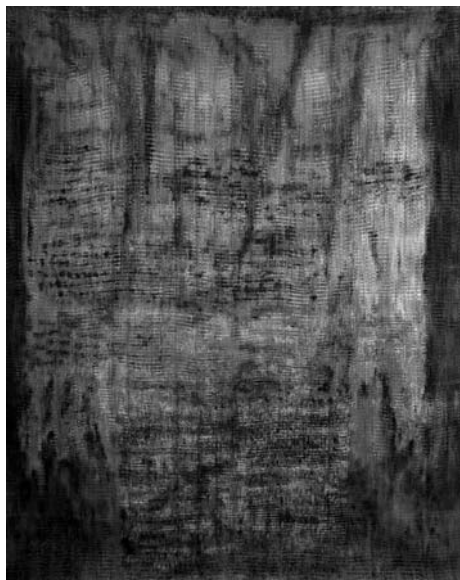
Kiállítás

Ama Kárpit

– Somodi Ildikó textilművész kiállítása –

...És íme, a templom kárpitja felülről az aljáig kettéhasadt...

Ez a bibliai hang uralja a kiállítótermet, ahol Somodi Ildikó meleg textíliái bélelik a hideg téglafalakat. Körbe-körbe minden egyes munkáján ott húzódik ez az üzenet, a kétezer éves keresztáldozatnak szakralitást felszakító, kitörölhetetlen sebe. Akkor valami olyan történt, ami ugyan nagyon-nagyon vékonyka, de örökre meghatározó cezúráként *a belátáshoz és a bejutáshoz* finom rést hasított a legtitkosabb dolgok mögé, a szentek szentjébe. A művésznő falakra aggatott kárpit-

Ama Kárpit

jai közül az egyik címében utal is arra, amivel mindegyik alkotása szoros gondolati kapcsolatban van. És ez – *Ama Kárpit*.

Íme, a templom kárpitja felülről az aljáig kettéhasadt. A kiállítás ezen üzenete Somodi Ildikó művészetének három fontos szempontját, a *hagyományt*, a *mélységlátást* és az *imádságot* emeli ki. Ha meg akarjuk érteni kárpitjai megjelenítésének tartalmát, akkor e három szempont szerint szükséges tájékozódnunk.

1. *A tradíció* az az első réteg, amelyen át közelebb jutunk az alkotó textíliáinak csudálatos világához. Elsősorban egy ősi, Kr. e. II. évezredből való szövési technika felújításának, továbbgondolásának vagyunk a tanúi, ez pedig az *ikat*. Az *ikat* a szövés szerkezetét fes-

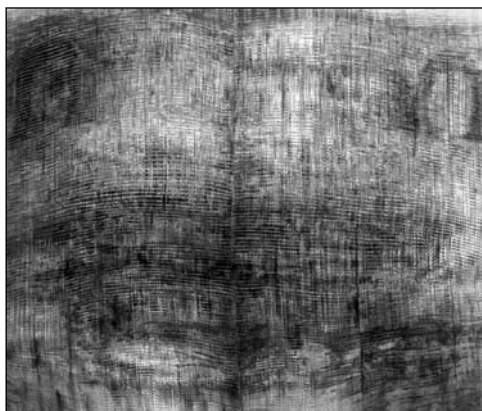
tői hatások esetlegességeivel egyesíti, s ezzel a vízfestésnek kontúrokat szétfutató benyomását kelti a szöveten. A távol-keleti eredetű technika tehát azon alapszik, hogy a felvetés előtt a fonalakat batikolják, igények szerint megfestik, vagy a fonalak anyagait egymással keverik. Amennyiben a mintát hordozó festést a lánc-, vagy a vetülékfonal, vagy mindkettő hordozza, úgy beszélünk afrikai és török készítésű *lánc-*, illetve indiai és japán készítésű *vetülék-* vagy *vegyes ikat* fajtákról. A japán *e-gasuri* technikában is a festőiség hatása a fonalak elkötözésének lazaságától és beverésének sűrűségétől módosul a legváltozatosabb módon, s gyakorlatilag a textilszövő asszonyok ezzel a megoldással nemcsak a fonalakat festették meg, hanem magával a fonalak irányított struktúrájával festették a szövet mintázatát.

Technikai megvalósítás szempontjából Somodi Ildikó ebben az *ikat*-ban találta meg személyiségének megfelelő kifejezési formáját. Azon túl, hogy számára nagyon fontosak a népi szöttek, kollázsok és batikolt szövetek, valamint a hagyományos sávoly-vászonkötések nyomán kiemelt pont- és csík raszterek rusztikusságának átmentése, felfedezte azt, hogy egyéniségének alaptónusához legjobban az *ikat* technikája illik. A szövés struktúrájából fakadó *megkötöttség*, *fegyelem és rend* az egyik oldalon, valamint a lánc-, vagy vetülékfonalak el-elválasztott megfestésével a *tánc*, a *festőiség játékossága* a másik oldalon az a *ket-tősség*, amely életének bázisát képezi. Másképpen fogalmazva, világának az evangélium bölcsességével átszőtt rendjét, és kötött erkölcsi szerkezetét ugyan-ezen evangélium által megfestett szenvedésnek és szenvedélynek, örömeinek és dicsőítésnek vére, tüze és szabadsága teszi élővé.

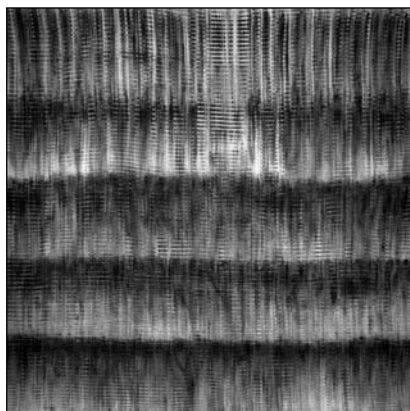
A *hagyomány* tartalmi szinten talán még mélyebbre, még felkavaróbb élményre megy vissza a textilművész munkáiban. Százezer évek kultuszainak során a lenyúzott áldozati állat vérsavas bőre üt át a kárpitok mintázatán. Jákob fiának, a kútba ejtett és az eladott Józsefnek megtalált ruháján nyomot hagyott vérfoltok kiáltanak közbe a kiállított textíliákon át. Aztán még a golgotai keresztáldozat nyomán a templom meghasadt kárpitjának tüze is éppúgy átsüt Somodi Ildikó munkáin, mint a fehér gyolcs Jézus Krisztus vérében megfűrödve az üdvösség ruházatán. A jelentésrétegeken át kárpitjai kendők is, a *vera icon* lenyomatai, ahogy a torinói lepel véres testlenyomata az ostorszíjvégek szegecseinek és az átvert végtagoknak kiradírozhatatlan tanújeleivel.

2. A mélységi emlékezéssel már el is érkeztünk Somodi Ildikó művészetének második szempontjához, a *teóriához*, a dolgok mélyére történő *belátáshoz*. Tanújelét adta irodalmi munkáiban is, hogy tudatos művészként műveiben Danto, Böhrringer, Gadamer, Tillich értelmezésmódjai mentén építkezik. *A templom kárpitja felülről az aljáig kettéhasadt, íme:* ezen a keskeny résen van módja a kárpitok szemlélőjének is beletekinteni az evangélium titkába. Amely apokalipszisben lehull a Maja fátyla, és megnyílik a valóság titka, ott az elrejtettség megszűnésével *a-létheia*, az *igazság feslik föl a létező megmutatkozásában*. Ebben az értelemben a kárpitok üzenete nem más, mint *a helyettes áldozat lenyomata* a teológiai látás koordinátarendszerébe szöve. Ahogy a keresztben történt: vízzel és vérrel, úgy a textíliákon is a könny és a seb hajszálvékony fonalaival.

Az angyali üdvözletre utaló kárpiton (*Annunciáció*) a derengve keresztet formáló szüzi kék fátyolon keresztül szinte észrevehetetlenül, de az aranymetszés eltolódásában annál határozottabban fentről lefelé végigcsordul egy vérvörös szál. A legeslegelején, az Isten Fiának testet öltésének intim és áldott pillanatában már ott van, már belehúzódott egy idegen elem, a halál véres vonala, amelyet az Emmanuel értünk, emberekért vállalt magára. Az alvadt vérnek ugyanez a vékony szála fut végig a *Pünkösöd* című kárpitnak üdítő kék horizontszintjein át

Alfa és Ómega

Horizont egybeesés

a rózsaszínű lángocskák között, utalva arra, hogy a kegyelem nem ingyen való, hanem igen drága véren szerzett isteni önátadás. A *Reménység*, de különösen az *Élet Könyve* című kárpit gerincét képezi ez a be nem hegedt vonal az Alfa és az Ómega között, amely választóvonalon fordul meg az Ó- és az Újszövetség, a messiási várakozás és a krisztusi beteljesedettség, a régi és az új teremtés. De a *Hónapok* címet viselő fa-sorozatokban is a fák törzsét alkotja ez a fő gerinc, amellyel jól érzékelteti a művész, hogy *a teremtés lényege a megváltás, a megváltás formája pedig az új teremtés.*

3. Ennél a pontnál érkeztünk el Somodi Ildikó munkásságának harmadik lényeges eleméhez, az *imádsághoz*. Munkáival azt vallja, hogy minden imádkozó ember előtt ott az a lélegzet-vékonyágú fátyol, amelyre az elülső oldalon kérdéseinket és kéréseinket vetítjük, míg az áttetsző túlsó oldalra az Isten Lelke formálja meg szavainkat. Egy kéz érintését érezzük ilyenkor e leplen, a szívünkön –, ahogy ez megjelenik az *Imádság* kárpitján is. A textilművész stílusa mégsem figuratív, de nem is mondhatjuk nonfiguratívnak. Mégis *absztrakt* a szónak abban az értelmében, ahogy Kálvin használja a tiszta, igaz és lelki istentiszteletre, amennyiben az az Isten képét hordozó képzeletet *in totum abstravit: teljességben elvonatkoztatja* (*Institutio* 2, 8, 17). És akkor ott térdepelünk, és ott borulunk le kérdéseink és kéréseink siratófala előtt, *Ama Kárpit előtt*, ami már nem választ el többé, ami lelki ablak, ami lelki kapu, maga az Úr Jézus Krisztus, aki kijelentette: *Én vagyok az ajtó*. A vele való szembesülésben a csomóba kötött szálak megoldódnak, kérdéseink szerte foszlanak, kéréseink felbomlanak, könnyeink fátyolán át egyedül csak ő áll előttünk véresen, szenvedőn, ugyanakkor örökké élőn, aki megszólít bennünket. *Ama Kárpit* szövege, amelyet csak az imádkozó, finom rezdülésekre hangolt lélek lát meg a szövetben, a textust a textilbe fonva, ezt formázza: *Vegyétek, egyétek! Ez az én testem, mely tiérettetek megtöretik...* A közép-vonalon végighúzódnó vérző seben át kinyílik a kék reménység, s azon túl az egyetlen igazság és minden időknek egyetlen élettörvénye: VICTOR QUIA VICTIMA. *Győzött, mert legyőzetett.*

Somodi Ildikó a Magyar Iparművészeti Egyetem textiltervező szakán tanult és doktorált, ma pedig a Károli Gáspár Református Egyetem nagykőrösi Tanítóképző Főiskolai Karán oktat. Művészi invenciója és tudatossága így érthető a hagyomány, a teória és az imádság nyíltan vállalt hármasságában. Halk, sőt, kimondottan visszahúzódó, szerény ember, aki a kárpitok nyelvén, lassú és kitarító munkálkodással, gondolatok szövögetésével, az egyik legősibb mesterséggel veszi föl korunk (poszt)modern labirintusainak Ariadné-fonalát. Egyébként is, ez a mesterség nem tűri meg az úton-útfélen hangoskodókat. A gobelin és a kárpit szövéséhez nyugodt, hosszú évekre, valamint évezredekhez és különböző lét-szférákhoz mért elmélyülésre van szükség – a szakralitás szolgálatában.

(A kiállítás a Pesthidegkúti Klebelsberg Kultúrközpontban volt látható 2014. január 15. és február 5. között.)

Békési Sándor

Könyvszemle

Könyves Tóth Mihály könyve

– Tóth-Máthé Miklós: *Kossuth papja. Regény Könyves Tóth Mihályról.*
Kálvin Kiadó, 2013 –

Vagyis könyv Könyvesről, Tóth Miklós ír Tóth Mihályról, az író az íróról, a „lelkészgyerek” a lelkészről, a köz szolgálatosa a köz szolgálatosáról. Mert Tóth-Máthé Miklós közszolgálatnak fogja fel a betűvető tevékenységet, mint a magunk mögött hagyott múltban szinte minden írástudó Petőfi Sándortól Nagy Lászlóig, Arany Jánostól Sántha Ferencig. Szinte korszerűtlennek számít az alkotói ennek ez az odaszánása a mai teszt-centrikus szépprózai jelenben, amikor az a témájuk az íróknak, hogy megmutassák: miként születik a szöveg. (Ebben benne hagyják az elírásokat is, a nem egyeztetett mondattelemekeket, még újságcikkek is születnek már így.)

Mára jóval harmincon felülre szökött a Tóth-Máthé-könyvek száma, ezek között akad drámakötet, novellaválogatás, kisregénygyűjtemény, memoár, komédiaösszes s még verseskötet is. Az elmúlt három-négy évben is nagy szorgalommal működött az író műhelye, csaknem fél tucat kötet került ki a különböző (Kálvin, Ethnica, Uropath Bt. stb.) kiadóktól: *Tűz és kereszt, A rögcsei csoda, Öt kenyér és két hal, A nagyrahívott* – s most, legutóbb a *Kossuth papja*.

A nagyrahívott kapcsán megjegyezhetjük, hogy a debreceni író-drámaíró nemcsak a protestáns egyházaknak (elsősorban a reformátusnak) tett nagy szolgálatot írásművészetével, hanem a katolikusnak is, hisz a „majdnem pápa” Bakócz Tamás drámáját fogalmazta meg plasztikusan. A drámát (amelyet a szerző legjobb színpadi játéknak tart) rendkívül érdekessé teszi, hogy azt is kigondolta benne az író – bölcs és színes fantáziával –, mit beszélhetett egymással II. Ulászló király, Zápolya János, Muzzarelli bíboros, Bakócz és Dózsa György. Különösen fenyegetett sorshelyzetben, a „pre-mohácsi” korban vagyunk, s még előtte Dózsa parasztháborújának. Némileg azt is megérteti velünk a szerző, hogy egy kereszties hadjáratból miként lesz „úirtó” parasztfelkelés.

A kisregények külön vonulatot alkotnak az életműben, Méliusz Juhász Péterrel immár Könyves Tóth Mihályig terjed a névsoruk azon protestáns nagyoknak, akikről regényes portrét rajzolt Tóth-Máthé Miklós. Négy történelmi regényt jegyzett eddig a magyar református egyház múltjából: Méliusz Juhász Péterrel (*Isten trombitája*), Károli Gáspárról („*Megszámlálta futásodat*”), Szenci Molnár Albertől (*Élet zsoltárhangra*) és Ráday Pálról (*A szabadság nótáriusa*). Ez a szépprózai anyag bővült most a *Kossuth papja* című kisregénnyel.

A műfajtan stúdiuma szerint a kisregény – terjedelmét és egyéb sajátosságait tekintve – az elbeszélés (novella) és a regény között helyezkedik el. Az elbeszélésnél nagyobb cselekményidőt ölel fel, viszont nem éri el azokat az ábrázolási-kifejezési lehetőségeket mennyiségi paramétereiben sem, amikre a (nagy)regény

képes. A műfaj a felvilágosodás korában alakult ki, egyik első és híres példája Goethének Az ifjú Werther szenvedései című műve 1774-ből. A 20. században az olvasási szokások megváltozása, a szabadidő zsugorodása növelte a műfaj népszerűségét. A világirodalomból olyan halhatatlan műveket tudunk említeni, mint Tolsztojtól Iván Iljics halála, Hemingway-től Az öreg halász és a tenger, a magyar literatúrából pedig Gyulai Pálnak Egy régi udvarház utolsó gazdája című prózája juthat eszünkbe, Mikszáth Kálmántól a Szent Péter esernyője, Örkény Istvántól a Tóték.

Sok mai olvasónak (akik pedig érdeklődnek múltunk – históriánk, művelődéstörténetünk, egyházaink évszázadai – iránt), meg kell mondanunk, ki volt a könyv főhőse. (E folyóirat olvasóinak meg némileg föllevenítenünk.) A kisregény ugyanis ezt köztudomásúnak tudottnak veszi, egyébként természetes módon. Nem az egész életútját ismerjük meg Könyves Tóth Mihálynak, hanem „futásának” azt a szenvedéstörténetét, amit azért juttatott neki a sorsa, mert komoly szerepe volt a felkelők, szabadságharcot vívó katonák lelkesítésében. Az 1848–49-es szabadságharcban mint lelkész és író fontos szerepet vitt, ezért a megtorlás idején halálra ítélték. (Alakját a Debrecen főterén álló szoborcsoportban megörökíti a Kossuth-alak mellett álló egyik bronz figura.) Az ellene megfogalmazott vádban a teherterelt a beszédei és írásai jelentették. Ahogyan az udvart szolgáló Zichy gróf mondja a regényben: „melyekkel több kárt okozott őfelségének (...) még egy hadseregnél is.”

Nagyon szép kort élt meg, 86 évesen fejezte be látogatását a földön. Hét évet töltött le a megítélt húsz esztendei várfogságból, s még csaknem negyven évig élt és tevékenykedett szabadulása után. Debrecenben született, a Református Kollégiumban majd Kassán tanult (a német nyelv jobb megismerése végett), a Kollégium köztanítója lett, majd káplán és lelkész. A szabadságharc kitörésekor hazaszolgálatra lelkesítő beszédei hatására a debreceni fiatalok tömegesen álltak be a küzdelembe. A nép „aranszájú papnak” tartotta, „Kossuth papjának” nevezte. A csatákban a halállal dacolva bátorította a harcolókat, vigasztalta a sebesülteket, golyózáporban is temette az elesetteket. Ott volt az aradi táborozásban is. 1849. augusztus 7-én elfogták, s éppen születése napján, november 30-án kötél általi halálra ítélték – később ebből várfogság lett.

Tóth-Máthé Miklós mélyen azonosul hőseivel, mint az, ő is elveszítette feleségét, mindkettejüknek özvegyen kellett megfelelniük az apaszerepnek, s keservesen kínlódnniuk a hiánnyal, az elvesztett kedves utáni vágyakozással. Könyves Tóth Esztert siratta, az író Enikőt – szinte már nehezen érthető, mániás ragaszkodással, örök szerelemmel. Az író nem „énekelhette meg” hőse egész életét egy kisregény keretei között, olyannyira gazdag volt az eseményekben és szellemilelkeszi teljesítményekben. Választhatta volna a heroikus időszakot, amikor még akár végső győzelemmel is kecsegtettek a harci sikerek, de az író a veszteségben való helytállás mellett döntött, ezt az életszakaszt akarta ábrázolni és kifejezni, amikor Könyves Tóth osztályrésze a szabadsághiány, amikor nagyszerűségéért, magyarságáért, hősie helytállásáért igaztalanul bűnhődik.

Az író elbeszélő-technikája hagyományos (mondhatnánk klasszikusnak is), az eseményeket, az élet alkotóelemeit a kronológia rendje szerint ismerjük meg. A narrátor és a főhős személye nála sohasem esik egybe. Ő ebben sokkal inkább azonos mondjuk Mikszáth Kálmánnal, mint a világirodalmi trendeket követő mai jelesekkel (Esterházy Péterrel, Parti Nagy Lajossal, másokkal). Tóth-Máthét meg sem érintette a „l’art pour l’art” pszichologizálás, a posztmodern történetmondás deheroizáló technikája, ő a századok során bevált metodikában hisz, amely írásmódok legnagyobbjainkat halhatatlanná tették. Ezt tanulta Jókaitól, Móricztól, Mórától. Nála a szöveg nem öncél, hanem eszköz, ő Könyves Tóthban nem a talmit, a gyarlót kereste, hanem a fenségeset – s persze meg is találta. Nincsenek nála mikrorealista észrevételek, ő nem akar szobrot döntögetni. Szeretné viszont, ha a magyar hősök második-harmadik vonalára is fény vetülne, hisz nélkülük éppúgy nem lehetett volna szabadságharc, mint mondjuk Kossuth és Görgey nélkül. Nem tudjuk meg, hogy például milyen volt a várbírtóni latrina, számára fontosabb ennél, hogy miként lehetett a rabságot imával, bibliaolvasással, egymás erősítésével túlélni.

A könyv elé a Bibliából vett mottót az író, a Zsoltárok könyvéből (50, 14-15): „Hálával áldozzál Istennek, és teljesítsd a felségesnek fogadásaidat! És hívj segítségül engem a nyomorúság idején, én megszabadítlak téged, és te dicsőítesz engem”. Tökéletesen ez történt Könyves Tóth életében, akivel – a regényben – akkor találkozunk, amikor Debrecennek a Köntöskertnek nevezett részen Nagysándor József tábornok seregét összeroppantotta a hatszoros orosz túlerő. Vége tehát a szabadságharcnak, s jön Haynau bosszút állni a magyar nép bátrain, legjobbjain, akiknek elégük volt Bécs igájából. Hiába beszélnek rá a menekülésre, ő bevárja sorsát. Félárva gyerekeit, nevelt lányát a rokonok vették magukhoz. Fogságából 1856 tavaszán amnesztiával szabadult, de eltiltották a lelkészi és a tanári munkától. Előbb a Kollégium főiskolájának és az egyházközségnek számvevője volt, 1859 tavaszától a püspöki iroda vezetője lett. 1863-ban karcagi lelkésszé és heves-nagykunsági esperessé választották, majd 1871-ben újra Debrecenben lelkész. Fekete márványból készült síremlékét a Nemzeti Sírkert részévé nyilvánították 2003-ban. Jeles szónok és erélyes egyházkormányzó volt, több prédikációja és halotti beszéde nyomtatásban is megjelent. A Könyves Tóth lelkész-író dinasztiából több jeles személyiség került ki, Könyves Tóth Kálmán lelkész (1837–1924), „Kossuth papjának” a fia, s dr. Könyves Tóth Kálmán nyelvész, matematikus, tankönyvíró (1929–2007).

A könyv egy példaember helytállásáról szól, egy olyan emberéről, akivel – megismerve őt – szívesen vállalnánk honfíságot. A kisregény nem akar történelemkönyv lenni, s nem is ismeretterjesztésre vállalkozik, hanem arra, hogy megmutassa a mai zúgolódóknak: hogyan lehet boldognak lenni fogságban is, igazságtalan büntetést viselve. Megmutatja „szenvedéllyel és kedéllyel az emberlét: az idő és reménység örök távlatait”.

Erdei Sándor

Újabb lendület a Pentateuchos kutatásában

– Diana V. Edelman, Philip R. Davies, Christoph Nihan és Thomas Römer:
Clés pour le Pentateuque. État de la recherche et thèmes fondamentaux,
 Genève: Labor et Fides, 2013 (*Opening the Books of Moses*, Sheffield: Equinox, 2012) –

Szeretem a francia nyelvű ószövetséges tudósokat és ószövetségi irodalmat – talán a nyelv, talán a kultúra teszi, mégis feltűnő, hogy milyen pontosan, mégis milyen egyszerűen tudnak olyan dolgokról beszélni, amelyek összetett voltától már eleve visszaretten az ember! A Pentateuchos kutatása pedig eleve egy ilyen téma; járatlan olvasó könnyen alámerülhet az irodalom rengetegében. Thomas Römer vezetésével ezúttal egy olyan kötet került kezünkbe, amely nem csak jó integrációt tesz lehetővé, hanem kifejezetten kellemes olvasmánnyá teszi ezt a viszonylag rövid könyvet. A nemzetközi szerzőkör (D. Edelman és Ph. Davies angol, T. Römer Párizsban és Lausanne-ban tanító, eredetileg német származású tudós, C. Nihan pedig belga származású, jelenleg Svájcban működő kutató) garanciája annak, hogy a különböző irányzatok a fontos kutatásban valamilyen konszenzus felé terelődjenek. A francia kiadás fordítói munkáját nem kisebb személység, mint Françoise Florentin-Smyth, a párizsi református teológiai akadémia nyugalmazott tanára végezte Corinne Lanoir segítségével; a jelen sorok írója tökéletesebb fordítást még soha nem látott!

A könyv olvasható stílusán túl azért is hat üdítőleg, mert mintha egy kibővített, jegyzetanyaggal ellátott tartalomjegyzéket tartanánk a kezünkben – meglepő, hogyha a szerteágazó tudomány összefoglalása, tartalomjegyzéke is 210 lapot tesz ki? A kutatástörténet állásának rövid bemutatója után a szerzők először a Pentateuchos formája, datálása és az első olvasók problémakörét tárgyalják, azután egy nagy fejezet jön a babiloni fogság utáni restauráció kérdéseiről, a Perzsa Birodalom Jehúd tartományának kialakulásáról és berendezkedéséről, majd ezután térnek rá a szerzők a könyv tulajdonképpeni témájára: kulcsfogalmak a Pentateuchosban. Hét kulcsfontosságú témát tárgyalnak: 1. mit jelentett a *tóra* a Pentateuchos egybeszerkesztésekor?; 2. az etnikum kérdése a Pentateuchosban; 3. a Pentateuchos földrajza; 4. JHWH és más istenek; 5. a kultusz a Pentateuchosban; 6. szövetség és engedelmisség; 7. Mózes. A könyvet állandóan kísérik bibliográfiai utalások, bár a szöveg nincs leterhelve folyamatosan jegyzetanyaggal; egy glosszárium egészíti ki a bemutatást, hogy ezáltal nem szűk értelemben vett szakemberek számára is érthető legyen a könyv tartalma.

Természetes, hogy nem tudunk teljesség igényével bemutatni egy olyan könyvet, ami maga is rövid összefoglaló akar lenni! Tekintettel azonban az összefoglalás igen sikeres, szinte közérdekűen fontos voltára, szabadjon felhívni az érdeklődést egyetlen részlet kiragadásával. Mózesről több szakaszban beszél a könyv. Először arra utal, hogy Mózeset például a születéstörténet (2Móz 2) ugyanúgy ábrázolja, mint az óasszír dinasztia megalapítóját, I. Sargont. Nem izolált jelenségről van szó, hiszen hasonló ábrázolást a Zsoltárok könyve is tartalmaz a királyról (igaz, ott Mózesre utalást nem találunk, de a királyról szóló elképzelések hasonlóak), vagy az 5Móz 17 is sajátosan beszél a királyról, sőt a 4Móz 12 is sajátos királyi képet fest Mózesről (a pásztor képe általános királyi attribútum az ókori Keleten). A királyi Mózes mellett mindazáltal ott van a próféta Mózes képe is: Mózes elhívása (2Móz 3) itt az alapszöveg, de megerősít bennünket ebben főként

az 5Móz 18. Az Isten és népe között közvetítő Mózes szintén a prófétai funkció betöltését hangsúlyozza. Mózes halálának leírásakor nem mulasztja el az 4Móz 34 azt hangsúlyozni, hogy ugyan sok próféta jött még Mózes után, de olyan, mint ő nem támadt soha a nép körében. Harmadik igen fontos jellemvonás Mózes leírásában a törvényadó szerepe. Természetesen alaptextusoknak számítanak itt a 2Móz 18, vagy az 5Móz 1,9kk, de talán ez a szerep a legkézenfekvőbb az olvasó számára, hiszen az egész Pentateuchost később Mózes tekintélye alá rendelte a hagyomány. Ezen túlmenően azonban olvashatunk egy negyedik képről is: a kultusz megalapítóját is láthatjuk Mózesben. Ez azért is rendkívül érdekes, mert a Pentateuchos tud egy másik fontos személyről, aki szintén az izraeli kultusz ősatyja: Mózes testvére, Áron a papi rend megtettesítője. A két személy együttesét, néhol vitáját, néhol közös szereplését már régebben is úgy látták, hogy talán két papi dinasztia konkurenciája áll a háttérben. Ami azonban bizonyos: a szent sátor felépítésében Mózesnek van döntő szerepe (2Móz 25kk), majd ő az, aki Áront is beiktatja hivatalába (2Móz 29). Összességében tehát ő a kultusz megalapítója is. A szerzők azt is hangsúlyozzák, hogy a Pentateuchos Mózes képét tragikus hősként akarta megrajzolni, ami mindazáltal nem pesszimizmus a történetíró részéről. Inkább azt a célt szolgálta, hogy Mózeset a száműzetésben élők is önmagukénak tudják mondani. A sok hatalmas tett mellett kétségkívül tragikusnak tűnik, hogy ez a nagy személyiség, miközben a zúgolódó nép és Isten között közvetített, önmaga is áldozattá vált, hiszen a Szent Földre soha nem mehetett be.

Talán sikerült fölkelteni az érdeklődést a könyv, de főként a téma iránt! A szerzők legnagyobb érdeme, hogy szerteágazó véleményeket sikerült úgy bemutatni, hogy közben a könyv gondolatvezetése nem szenvedett csorbát – ha valaki ismeri a kutatás anyagát, akkor ezt kisebb csodának nevezheti. Mindenesetre idézzük az ő szavukat: „A Pentateuchos kutatásának újabb fejleményei csupán egyetlen konszenzust tartalmaznak: a Pentateuchos keletkezése a perzsa korban történt. Nyilvánvalóvá vált, hogy egy ilyen komplex irodalmi kultúra kifelődése Júdában, mint amilyen a Pentateuchos keletkezése is, nem képzelhető el többé a klasszikus dokumentum-elmélet által javasolt korokban. A Pentateuchosban szereplő ‚Izrael’ nem születhetett meg semmilyen társadalmi csoport gondolkozásában, még kevésbé emlékében az északi országrész bukása, Kr. e. 721 előtt. Ez ui. az a nagy esemény, ami Júdának lehetővé tette az izraeli identitás gondolatát” (14. lap). Egy viszonylag késői keletkezés azonban mindig fölveti a kérdést, hogy a Pentateuchos összeállítói hogyan viszonyultak a korábbi anyagokhoz, mi módon vették át és dolgozták fel azt, ami már a rendelkezésükre állt. Ez teszi a Pentateuchos kutatását oly összetett kérdéssé!

Nem először olvasunk művet T. Römer tollából a Pentateuchosról. A. de Puryvel együtt ő volt a szerzője a magyarul is megjelent „A Pentateuchos-kutatás rövid története” c. kutatástörténeti összeállításnak. Ez a könyv (azon túl, hogy lényeges újabb irodalmat is feldolgoznak a szerzők, s a svájci érdekeltségen túl nemzetközi szerzőkör konszenzusát tárják elénk) ezúttal inkább tematikusan mutatja be a problémákat, s ha végérvényes megoldást nem is közöl, mégis hasznos útmutatóként használhatjuk. Érdekes lenne magyar olvasónak is összehasonlítva olvasni e két művet – bizonyosan sokat nyerne általa!

Karasszon István

Levelek – amelyek megváltoztatták a XX. századot

R. Smend (szerk.), *Julius Wellhausen Briefe*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2013

Hogy mennyire magát a XX. századot határozták meg J. Wellhausen levelei, azt egy kultúrtörténésznek kellene kimutatnia. Kérdés csupán az, hogy a teológia, ezen belül is az Ószövetség tudománya mennyiben befolyásolta a XX. század általános gondolkodását. Mert hogy Wellhausen gondolatai immár tizennégy évtizede meghatározók nem csak az Ószövetség tudományában, de az orientálistikában, az kétséget nem szenved! A levelek meglétéről tudtunk eddig is, hiszen már Walther Zimmerli tett rá utalásokat, de a szerkesztő-kiadó Rudolf Smend, minden idők legnagyobb Wellhausen-kutatója, többször idézett is ezekből a levelekből. Mégis egészen más egy hatalmas gyűjteményben együtt látni a nagy tudós leveleit; a kötet 900 lapon mutatja be, jelentős jegyzetanyaggal, 1863-tól 1917-ig, Wellhausen haláláig a nagy tudós által írt leveleket. Sajnálatos, hogy csak a Wellhausen által írt levelek gyűjteménye ez a kötet; a hozzá írt levelek elvesztek.

Jóllehet a levelezés csupán „féloldalas”, hiszen csak a Wellhausen által írt levelek vannak a kezünkben, hihetetlen tudományos körkép alakul ki a levelek olvasásakor. Érdekes, bár nem meglepő, hogy nincs levél J. Wellhausen nagy tanárához, H. Ewaldhoz Göttingenbe, jóllehet a levelezés egészen korai időkre megy vissza, amikor még göttingeni diák volt a későbbi nagy tudós. Igaz ugyan, hogy Ewald, akit politikai téren Wellhausen nem tudott követni, ajtót mutatott későbbi nagy utódának, így kettejük kapcsolata megszakadt; ugyanakkor azonban Wellhausen történetírói kérdésekben sokszor követte tanárát, még akkor is, ha Bismarck megítélésében nem volt hajlandó politikai állásfoglalásra. Az már természetes, hogy Ewald másik tanítványához, August Dillmannhoz sok levél szól, s mindig a legtiszteleteljesebb elismerés hangján; végső soron korai greifswaldi kinevezését neki köszönhette Wellhausen. Talán ennek ellenére is meglepő, hogy milyen nagy becsben tartotta a Dillmann által írt Genézis-kommentárt – mi talán kevésbé becsülnénk olyan sokra, de hát azóta Wellhausen művei is a kezünkben vannak. A történettudománnyal azonban változatlanul fenntartotta a kapcsolatot Wellhausen; erről tanúskodnak a Theodor Mommsenhez írt levelek is. Számomra csak a könyv tartalmából derült ki, hogy Mommsen apósa volt Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff-nak. Tudjuk, ez utóbbival sok minden összeköti Wellhausent, első sorban azonban a modern Homérosz-kutatás és Penta-teuchos-kutatás párhuzamát szokás említeni. Nos, igen meglepő, hogy U. von Wilamowitz-Moellendorff-hoz intézett levelet nem találunk a gyűjteményben; feltételezhető, hogy leginkább szóban beszéltek meg dolgaikat, mert kettejük gyümölcsöző kapcsolata a tudományban tagadhatatlan. A Mommsenhez írt levelek azonban megdöbbenően széles ismeretekre vallanak Wellhausen nyelvi felkészültségében: több levél tartalmaz olyan vélekedést, hogy a Vulgata egyes fordításai nem annyira a héber eredeti, mint inkább a klasszikus görög költészet hatása alatt született... Mondanunk sem kell: ehhez nem elég héberül jól (kiemelkedően) tudni, de görög-latin-héber összehasonlítást is kell tenni.

Az a dolog természetéből fakad, hogy arab és szír idézetekkel is tele van a kötet. Főleg a W. R. Smith-hez, vagy az A. Socinhoz írt levelek tanúskodnak

arról, hogy a XIX. század végén, ill. a XX. század elején milyen volt a nemzetközi tudomány kommunikációja, de később Theodor Nöldeke, és természetesen a késői években Wellhausen utóda, Enno Littmann is csatlakozott a levelezés körképéhez, amelyben vitás kérdéseket beszéltek meg egymással a tudósok. Számomra e levelekben az volt a meglepő mindazáltal, hogy nem egy nagy vitatkozó tudós, hanem egy kifejezetten szelíd, bár nagyon határozott gondolatvezetésű, genuin gondolkodó képe derül ki belőlük. Köztudott például, hogy A. Socin természete nem ilyen volt; gyakorlatilag akivel lehetett, összeveszett (igaz, ez semmit nem von le tudományos érdemeiből). Wellhausen kapcsolata vele is egészen harmonikusnak tűnik a levelek kapcsán!

Tudjuk, bár Magyarországon nem éppen publikus, hogy bár Wellhausennek nem volt jó véleménye a késői zsidóságról (a próféták vallásával egybevetve „elmeszesedett törvényvallásnak tartotta a késői zsidóság vallását), mégis érdeklődött az Újszövetség iránt is, amelyet késői, göttingeni éveiben az evangéliumokhoz írt kommentárok is tanúsítanak. Újszövetségesek közül elég sok levelet intézett Adolf Jülicherhez, aki valóban a kor meghatározó tudósa volt Németországban. Megéri idézni egy sort 1906. november 18-ról: „Véleményemet a Q forrásról még egyszer át fogom gondolni. E csodálatos mondások egész biztosan nem automatikusan keletkeztek, jóllehet számunkra anonímak maradnak. Hogy nem csak Pál apostol volt kreatívan új, hanem Jeruzsálemben is voltak olyan lelkek, akik lassanként megértették Jézust, továbbra is fenntartom – Márk evangéliuma azonban biztos nem tartozik közéjük!” (780. számú levél, a 494. lapról) E néhány gondolat talán magyarázza, hogy miért maradt mégis kívülálló Wellhausen az újszövetségi kutatásban!

A kiadó, Rudolf Smend, hosszú évtizedek óta kutatja Wellhausen munkásságát, így leveleit is. Úgy tűnik, hogy eddigi munkái reális képet festettek az Ószövetség kutatásáról; Wellhausen baráti körét a levelek szépen mutatják az ószövetségesek között is. Kollegiális, majd személyes barátsága W. R. Smith-szel, A. Kuenennel idáig is ismeretes volt, csakúgy, mint barátsága volt tanítványával, Rudolf Smenddel (aki a jelen szerkesztő nagyapja volt, szintén göttingen ószövetséges professzor), de a magyar Goldziher Ignáccal is, akinek több könyvét kiadáshoz segítette. Szívélyes kapcsolatuk valóban kollegiális volt, amit az is dokumentál, hogy Wellhausen nem csak segített, de kérdést is intézett Goldziherhez, így pl. 1904. december 19-én: „Igen tisztelt kolléga, valahol olvastam, hogy a muszlimok az Ézs 21,7-ben szereplő számaron nyargalókat Jézusra, a tevén nyargalókat Mohamedre vonatkoztatják. Nem találok viszont azt a helyet, amely így tesz. Tudna nekem segíteni? Őszinte tisztelettel, Wellhausen”.

A könyv mutatókkal és kortörténeti magyarázatokkal példaadón szépen van ellátva, így azok számára is érthető, akik nem föltétlenül az ószövetségi tudománnyal foglalkoznak – igaz, jelentős munkát igényel a páratlan anyag áttekintése. Viszont megéri! Számomra egy igen meglepő, idáig nem nagyon várt részlet is kiderült Wellhausen gondolkodásából, amit az egyik magánlevél tartalmazott. Családi kapcsolatokról volt benne szó, ahol gond és betegség szükségszerűen előfordult (felesége pl. elég sokat betegeskedett, s nem sokkal élte túl Wellhausent). Az egyik ilyen tartalmú levélben találtam egy rövidítést (amelyhez hasonlólt aztán másutt sok helyen is észrevehettem): *d – g – a – b – a – g – a –*

fis – *d*. Ez persze egy dallam lejegyzése, amit ha utána dúdol valaki, akkor felismeri: „Ki Istenének átad mindent” („Wer nur den lieben Gott lässt walten”). Úgy tűnik, tudás tényleg nincs spiritualitás nélkül, bár magam is meghökkenem, hogy éppen Wellhausen fog erre példát hozni!

Karasszon István

Petrőczy Éva: „Mint a gyerekkor”

– *Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2013* –

Akár játszhatnánk is Petrőczy Éva tizenharmadik verseskötetének címevel: hiszen lehet, hogy mintagyerekkor volt az övé?... Hajlanék a játékos gondolatra, ha nem tudnám, hogy a koholt vádak ideje az ő gyerekkorát is beárnyékolta. Másrészt azt is tudom, hogy kincseket is hozott neki az az idő, szeretetelli légkört, csodálatos emberekkel a környezetében.

Ezek a kincsek is ott vannak az új verseskötet szellemi-lelki hátterében. Ám szólunk kell a küllemről is, hiszen ebben a tekintetben ugyancsak jókat mondhatunk. A keményfedelű borítón Lipovszky György orvos-temészetfotós műve látható, pontosabban azt használta föl a kiadó szerkesztősége. A szökellő őz szép ábrája egyben átvezet a címadó ciklus első versének a világába, hiszen a *Nem őz...* éppen e fénykép alá íródott. Az elillant gyermekkort idézi meg a kép, s ennek nyomán a vers: „Nem őz fut itt – / csak őztest-tajték / hullámszik gyorsan / át a lencsén. // Testetlen, mint az emlék, / repül a fű fölött / könnyű patája. / Rátaláltam egy látomásra. // Mint a gyerekkor, / úgy illan el, / mire megszoknád, megszeretnéd: // már régen más mezőn legel.” Kép és szöveg harmóniája, könnyedség és elmélyült gondolat egysége. S ugyanígy a nyelv varázsa. Prózában így vall erről Petrőczy Éva: „Egyre többet írok Pécsről és Baranyáról. Legalább szavaim révén visszahonosodva oda, ahonnan valójában nem is szakadtam el.” Így hát különösen érthető és indokolt, hogy a kötet Pécssett, a Szirtes Gábor nevével fémjelzett Pannónia Könyvek sorozatában jelent meg.

E sorok írója pedig hozzát teszi: megtisztelő, hogy a szerző előszavában megemlíti: a róla szóló kismonográfia is ösztönzőleg hatott a kötet anyagának megszületésében. Nagy kitárulkozásnak lehetünk a tanúi, hiszen költőnk a szülőföld világára építi rá ezt a tágasságot. Természetesen a más tájak, más korszakok világa hasonlóképpen fontos a szerző számára, mint ahogy a protestáns identitás is változatlanul ott van a művek szellemi hátterében. A kötet íve lenyűgözi az olvasót. Jól látja Baranyai Katalin a *Tempevölgy* c., Balatonfüreden kiadott folyóirat tavalyi 4. számában: „Petrőczy Éva tudatos költő, életműépítése egy klasszikus európai és a legjobb vidéki magyar hagyományokat is hordozó protestáns értelmiségi és tudós tanár horizontján rajzolódik ki.”

A fent hangoztatott gyökerek szempontjából *A szülőföld versei* c. ciklus egésze a legfontosabb, a táj, a kultúra és az ember hármasságának sok lírai jelzése.

Közben egy-egy életkép, egy-egy miniatúra. Élvezhetjük a tőle megszokott könnyed, ugyanakkor meditatív hangvételt. Idekívánczik egy másik friss kritikai észrevétel, a Könyvhét 2013. december 11-i számából, Csokonai Attila tollából, aki azt írja, hogy az olvasók „...Petrőczitől nem felhőtlen optimizmust, hanem inkább életigenlő tanúvallomást, példát kapnak. Mert feloldja az alkotói (kötelező?) magány és a közösségben (család, pályatársak, tanítványok) élés paradoxonát. Ezért jó olvasni.” Néha egy-egy jelentéktelennek tűnő tárgy, egy emlék, egy mozzanat hoz fel fontos gondolatokat, érzelmeket. Mindez arra jó példa, hogy a tehetséggel megáldott alkotó bármiből képes maradandót alkotni. Akár *Egy csokornyakkendő ürügyén* is... „Szelíd, de mégis hetyke / selyem hadüzenet, / a szürke, s zöld lódenre / ügyet se vetve: / ez volt / Sík Jenő bácsi csokornyakkendője, / és annak minden bizakodó pettye...” S máris egy sajátos körkép is elénk tárul, amiben mégiscsak „...jövőjét / érlelte a város.” Vagyis Pécs, a költő szülővárosa, a magyar kultúra egyik fellegvára.

Másutt a messzi távolból, Krk szigetéről idézi föl szüleinek tettei emlékeit, és így „ők, mindketten, itt vannak velem.” („*A vidám tücsökhöz...*”) S bár nem válogatott kötet ez, legalábbis a szó szoros értelmében, mégis érződik benne egyfajta összegzésigény, avagy a szellemi-lelki leltárkészítés szándéka. Időíve nagy: a föl villanó gyerekkori emlékektől, a szülők és a keresztapa máig sajgó hiányán keresztül az unokák hozta intimitásig terjed. Múlt, jelen és jövő egymást erősítő mozzanatai teszik teljessé a képet.

S persze itt is alapvető a protestantizmus, a reformáció meghatározta élményvilág. Jól látjuk mindezt a megidézett szellemi emberek fölmutatásánál. *A prédikátor utolsó szavai* c. vers például zsolttáros nyelven adózik az élettől búcsúzó, Istenben mélyen hívő Czeglédi István emlékének, az 1671-ben megölt prédikátor nagyságának. Ide tartozik Jékely Zoltán sokadik megidézése is néhány mű által. A Rab Zsuzsának ajánlott *Pápai templom* pedig megkapó emlékezés a hajdani kiváló költő-műfordítóra, a protestáns hagyomány hű követőjére. A vers befejező sorai: „Pápa, s e templom / Körénk települt, amikor / Beledúdtad Buda csöndjébe / Gyerekkorod szent énekeit.”

Gyakori mozzanat ebben a kötetben a hálaadás gesztusa is. A sorok mögött bujkálva leginkább a Teremtőhöz szól, akkor is, ha nem mondja ki a nevét. Ám egész eddigi pályája (annak tudományos és tanári ága is) e szolgálatnak a jegyében telik. Az ősök és utódok tiszteletének a jegyében. A kortársaknak hasonlóképpen kijár ez a gesztus, legyen szó éppen az „örökös szem-őr”-ről (dr. Szalai Lászlóról), vagy éppen a hozzá legközelebb álló emberekről. Hangjának sokszínűségét jelzi, hogy archaikus ízekben gazdag szöveget ír szilágysági-somogyi dédszülei emlékére. „Lasponyás jóreggelt, / Ti, kik itt alusztok, / Csurgó sírkertjében / nyugalomhoz juttok...” (*Lasponyás jóreggelt...*) Egyébként is: mint tudós költőnek nem esik neheze az ilyesfajta nyelvhasználat, s mindez szépen vegyül a modernitással vagy éppen a legbensőségesebb, családi lírában megnyilvánuló stílussal.

Számára az emlékezés önmaga épülése szempontjából is fontos. Emlékeket állít, dacolva a feledéssel, de úgy, hogy minden múltbeli pillanat eleven életet él

verseiben. Az egyik legszebb példa erre a dr. Nemerey Péter – Kőri – emlékére írott *Ezüsthálót*... E versben így lényegülnek át a dolgok: „És ezüsthálót / tart a hangod / fülemben addig is, / amíg az egykori „babácska” / Hozzád ismét megérkezik.” Itt is, másutt is érződik, hogy Petróczi Éva számára fontos a lét folytonossága. Mindez vonatkozik a tágabb körökre (pl. a kultúrtörténeti szálakra vagy a hit megőrzésére), de hasonlóképpen a személyes sorsra is. Az ősök, a kortársak és az utódok szerepére. Ez utóbbira jó példa a fiának ajánlott *Előadás – két felvonásban*. Fölvillan itt az anya örökét továbbvivő ifjú küldetése, a két ember kapcsolatának kölcsönössége. „Egykori arcom / férfiú-formát / öltött mára tebened.” És: „Mégse tükörkép. / Másolat végképp / nem lehet ez.” Hasonlóan meg-hitt az élete párjához szóló *Virág helyett* is, amelyben a „virgonc kis szardíniák” úgy cikáznak, „mint az időtlen szerelem”.

És belopózik ebbe a lírai világba az önportré is. Néha áttételesen, néha közvetlenül. Ez utóbbira frappáns példa a *Keserédes*, a szuverén, szekértáborokba nem sorolható egyéniség vallomása. Az oly gyakran felbukkanó kívánság, a „hogyan elfogadjanak” bujkáló vágya. S bár Pécs az igazi, első otthon, de másutt is otthonosan érzi magát a költő. Akár Balatonfüreden, akár Zemplénben vagy éppen a székesfehérvári Babamúzeumban. És természetesen lakóhelyén, a budapesti Mátyás utcában. A „mint a gyerekkor” állapota nem engedi feledni a múlt idő keser-édes ízeit. A Hilary Duff-Billy Idol dalának fonákjaként aposztrofált *Édes tizenhat*... ennek bizonyítéka: „Édes tizenhat”-nóta van, / én meg itt állok, / talpig hatvanegyben. / Akad, akinek mindig édesen, / de mégis elkeserem, / s listázom minden apró, / undok változásom. / (Szeplő a kézen, / májfolt a dekol-tázon!) / És ezzel magam a vénségbe / jó mélyen, túl korán beásom.” Az ember, aki nem küzd a múlandósággal, hanem elfogadja azt. Ez különösen figyelmet érdemel abban a korban, amelyben műmegoldások egész sorába menekül sok nő (és férfi), akik nem tudnak mit kezdeni az öregedéssel.

Petróczi Éva líráját ugyanaz a természetesség jellemzi, ami hétköznapi lényét is meghatározza. Szerepe van ebben az önismeretnek és az öniróniának is. A természetesség gyakran meghittséggel párosul, miként ez jó látható a „*Hatan vannak, lány-virágok*...” c. ciklusban. Sajátos szín ez a mai magyar költészetben: a nagymama-lét ritkán jelenik meg ezen a módon. A másutt is jelenvaló egyéni stílus itt ugyancsak a tudatos életműépítés része. Az így született versek az utódoknak köszönhető harmóniáról szólnak hitelesen. Az egyik leglényegesebb pillanat: „...Zordra fordult bár / a világ, bennünk él a bizonyosság: / Teremtőnk tenyerén helye készül, / s várja e gyakran // megkeserített emberi létben / sok, tiszta öröm.” (*Ultrahang*) Íme, az összhang a teremtett világgal, az isteni ajándék fölismerése. A hívő ember biztonsága, az esendőség legyőzésének egyedüli lehetősége.

Ahogy maga a költő vallja prózában: „...apránként igyekszem eljutni az elfogadás, az étellel betelni tudás esetében csak (kis)prófétai, boldog állapotába.” És ezekben a sorokban is ott rejlik a folytatás reménye.

Bakonyi István

„A szeretetben nincsen félelem”

Az Ácsi Református Egyház Presbitériuma 2013-ban adta ki Héregi Kálmán presbiter – Herczeg Lajos diáktársa Ácson – szerkesztésében a Kopjafa című kötetet Herczeg Lajos (1935–1956) emlékére.

A szerkesztő széleskörű kutatással adja meg a tiszteletet az 1956-os forradalom egyik hősi halottjának. A Herczeg család a II. világháború befejezése után Ácson telepedett le, így a gyermek- és ifjú éveit Herczeg Lajos itt töltötte. A kötetben megszólalnak a volt iskolatársak, akik felidézik a gyermek-, a gimnáziumi és a teológus éveket. Herczeg Lajost kitűnő tanulóként, művelt, keresztyén fiatalemberként és jó barátként mutatják be. A barátok, iskolatársak megrajzolják az olvasó előtt azt az életutat, amely 1956. október 28-án ért véget, amikor Herczeg Lajos diáktársával, Magócsi Istvánnal a Lónyay utcába kísérték haza azokat az asszonyokat, akik a Ráday utca 28-ba menekültek. Mindkettőjüket több lövés teríti le az utca kövére és Herczeg Lajos azonnal meghal, Magócsi István pedig a Rókus Kórházban a következő napon hal bele testi és lelki sérüléseibe.

Haláluk előtt aktívan vettek részt a forradalom előkészítésében. Ők voltak megbízva a teológusok közül, hogy tartsák a kapcsolatot a budapesti értelmiségi körökkel. A teológusok ott voltak az október 22-i Építőipari Műszaki Egyetem nagygyűlésén és már másnap egy nyilatkozatot küldtek a MEFESZ-nek, hogy a teológusok az egyetemi ifjakkal készek együtt küzdeni és ezen a napon, október 23-án az Írószövetség által kezdeményezett tüntetésen az írók után ők menekültek.

Herczeg Lajosra a kötetben többen úgy emlékeznek, s így a testvér, Herczeg Pál is, hogy az első évben tett teológus fogadalmát betartotta: „Minden igyekezettel azon leszek, hogy belőlem Krisztus bátor hitvallója, anyaszentegyházunk önzetlen munkása és engedelmes eszköze váljak. Erre az Isten dicsőségét munkáló szolgálatára életemet boldog örömmel felajánlom.” Életének ez a feláldozása mindenkor példamutatást, bátorságot, erőt jelentett akkor és ma.

A temetésén, 1957. január 19-én a teológusok nevében Papp Vilmos búcsúzott: „Hitvalló sírja előtt állunk... Ígérjük és fogadjuk, hogy Isten munkatársai-ként, anyaszentegyházunk szolgálóiként még forróbban szeretjük népünket, még hívebben teljesítjük hivatásunkat, még elszántabban leszünk vele egyek küzdelmeiben és dicsőségében!”

A kötetben erről szólnak az emlékbeszédek, amelyek a Budapesti Református Teológiai Akadémián a táblaavatáskor, vagy a 2002-es ácsi kopjafaavatáskor és a 2006-os emlékmű avatáskor elhangzottak. Az utóbbi alkalmával Gerecsei Zsolt, a gyülekezet lelkipásztora így foglalta össze az emlékmű üzenetét: „Református magyar vagyok”. Az emlékművet a templom- és az iskolakertben helyezték el, hogy Herczeg Lajos áldozatos élete ne csak az emlékezeté legyen, de utat is mutasson.

Aki kezébe veszi ezt a könyvet, nemcsak Herczeg Lajos, egy hitvalló teológus életútját ismeri meg képekkel illusztrálva, de megismerheti a teológusok szerepét az 1956-os forradalomban a ma még élő '56-osok visszaemlékezéséből is.

A Kálvin Kiadó ajánlója

Fekete Károly – Ferencz Árpád (szerk.): Vigasztaló ismeret

Tanulmányok a Heidelbergi Káté teológiájáról

B/5 méret 152 oldal, kartonált, 1800 Ft

Jelen kötetünkben a MRE Doktorok Kollégiuma 2013 augusztusában, Debrecenben tartott ülésének Heidelbergi Kátéval kapcsolatos előadásait adjuk közre. A 40 éves Doktorok Kollégiuma néhány szekciójában kiemelt témaként foglalkoztak a 475 éves Heidelbergi Káté teológiai üzenetével. Ezeket az előadásokat kiegészítve és további közreműködőket felkérve, arra törekedtünk, hogy hitvallási iratunk teológiai üzenetét a modern kor számára közelebb hozzuk.

A hitvallási irat szándéka szerint Isten vigasztaló üzenetének rendszeres kifejtésére törekszik. Ehhez alkalmazkodva e kötetben a Káté írásmagyarázati módszerétől elindulva a szerzők kifejtik annak dogmatikai, etikai, missziológiai és gyakorlati teológiai következményeit. Mindezt abban a reménységben, hogy Isten üzenetének rövid és rendszeres summája, amint azt a Heidelbergi Káté kifejti, ma is aktuális üzenetet hordoz, hiszen a kérdés ma is időszerű: „Ha mindezeket hiszed, mi hasznát veszed?” A vigasztaló üzenet lelki haszna pedig, amint azt hitvallási iratunk summázza, ma is megáll: béketűrő, hálás és reménykedő élet, Isten vigasztaló üzenetének ajándéka. Reméljük, hogy ez a kötet a maga módján ennek jobb megértéséhez tud hozzásegíteni.

Fekete Ágnes: 40 nap

Böjti áhítatos könyv

Ak/40 méret, 136 oldal, kartonált, 900 Ft

Ez a könyv böjti útítárásként van a kezünkben. Egy-egy napi áhítattal végigkíséri a húsvétra készülő időszakot azzal a céllal, hogy elmélyülten, imádsággal tölthessük a böjtöt.

Sokan beszélnek manapság a böjtölés erejéről. Ezek között van olyan beszéd, amely egyfajta lelki wellnessként érzékelteti azt, amikor egy időszakban imádsággal és testünk megzabolázásával töltjük az időt. Van, aki összekeveri a fogyókúrával. Milyen lenne, ha végre igazán képesek lennénk elcsendesedni? Milyen lenne, ha a testünk az utolsó molekuláig képes lenne odafigyelni arra, aki ezt a testi életet adta?

Most elindulunk együtt a keresztyén böjt útján, amelyet nagyon nehéz pontosan meghatározni: elmélyülést, imádságot, fegyelmet jelent. Egyfajta csigavonalban igyekszünk egyre mélyebben megérteni Isten kegyelmét, amely húsvétkor elért bennünket!

A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója

1113 Budapest, Bocskai út 35.

Telefon: 386-8267, 386-8277 • Telefax: 466-9392

E-mail: kalvin.kiado@kalvinkiado.hu; honlap: www.kalvinkiado.hu

Table of Contents No 1/2014

MEDITATION AND PRAYER

Püski, Lajos: Knowledge and election

Muraközy, Gyula: Prayer for my nation

TOPIC: Towards elections

Szűcs, Ferenc: What elections in the Bible tell us in the year of elections

F. Földi, Rita: The psychological background of our everyday choices

Survey: How do Christians elect?

Miklóssy, Endre: Legitimation by election

Bod, Péter Ákos: On political elections

Gryllus, Dániel: How can we tell who has got God's wisdom in their hearts when they talk about their intentions?

Bagdán, Zsuzsanna: Electing with pure hearts

Végh, László: At a crossroads

Kránitz, Mihály: The best choice

TESTIMONY

Berecz, Ágnes: Benda, Kálmán's heritage

MUSES

Poems by *Leleszi, Balázs Károly*: Intimacy; Going on; God's tears

Tóth-Máthé, Miklós: Kossuth's priest. A novel about Tóth, Mihály (extract)

T. Ágoston, László: Baptisms

Zsirai, László: Blessed in Spring (poem)

Petróczi, Éva: San Fernando... (poem)

OBSERVER

Végh, László: Christ's disciples and the Christian Church of today

Kovács, Ábrahám – Hörsik, Richárd: Students in Scotland coming from Debrecen

Fekete, Csaba: Our one-stanza poems

Berényi, Zsuzsanna Ágnes: In memoriam Ivánka, Imre – source material concerning his freemasonic activity

Szalay, László Pál: The city of angels – Mission for saving young people in Northern Ireland.

Máthé, György: Entropy

Art exhibition

Békési, Sándor: That Curtain – The exhibition of textile-artist Somodi, Ildikó

Book Review

Erdei, Sándor: The book of Könyves Tóth, Mihály. Tóth-Máthé, Miklós: Kossuth's priest.

Karasszon, István: Renewed zest in the research of the Pentateuch. About the book of some French researchers of the Old Testament.

Karasszon, István: Letters – that have changed the 20th century. About Julius Wellhausen.

Bakonyi, István: On Petróczi, Éva's volume of poems: Like childhood

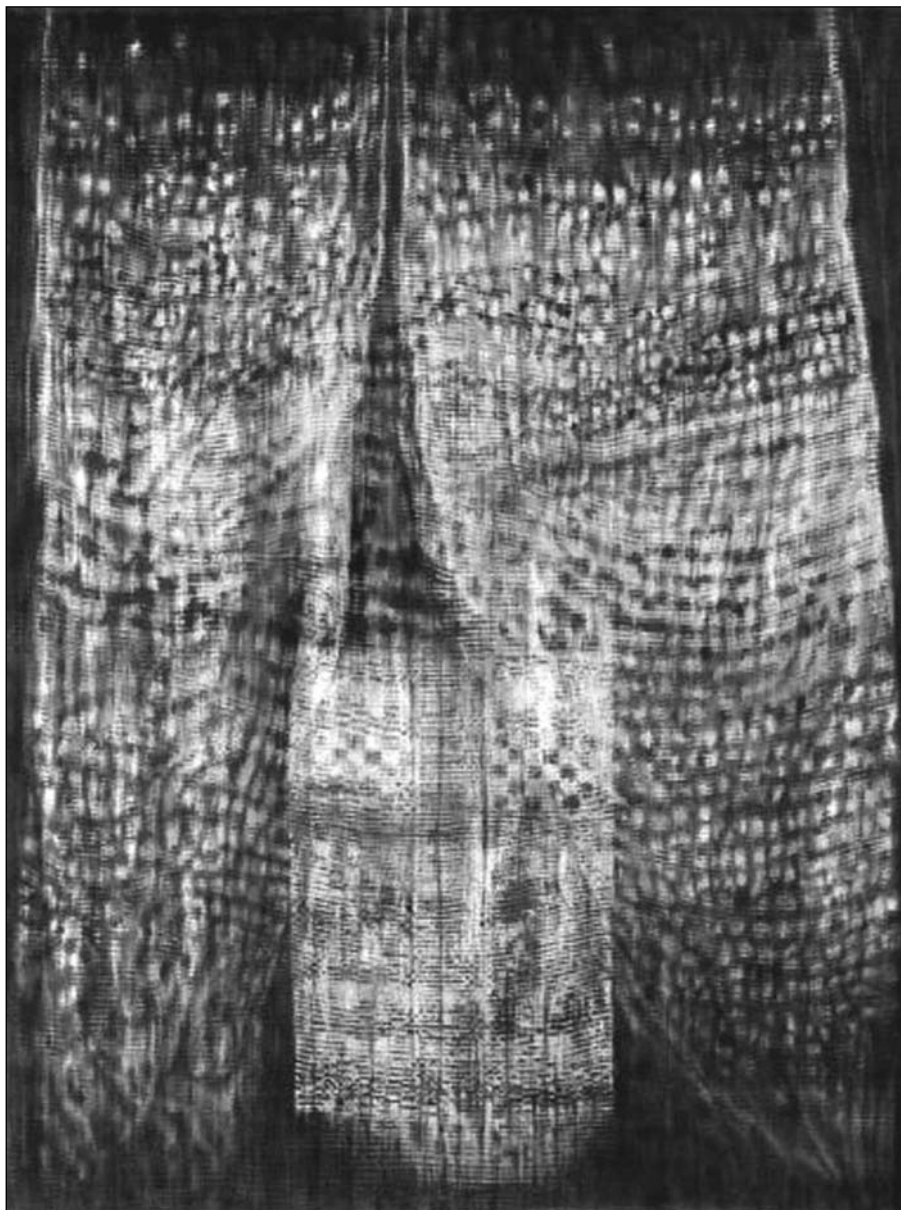
Horváth, Erzsébet: 'There is no fear in love' – Héregi, Kálmán (ed.): Headboard In Memoriam Herczeg, Lajos – a martyr of the 1956 Revolution

Kálvin Publishers' recommendation

Fekete, Károly – Ferencz, Árpád: Comforting Love. Studies on the theology of the Heidelberg Catechism

Fekete, Ágnes: 40 days. A book of Lenten devotionals

Ára: 1300 Ft

Somodi Ildikó: Annunciáció (textil)

Folyóiratunk megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap
támogatja